

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

AZERBAYCAN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ LİDERİ
EBÜLFEZ ELÇİBEY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FURKAN KARADEMİR

BALIKESİR, 2023

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

AZERBAYCAN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ LİDERİ
EBÜLFEZ ELÇİBEY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FURKAN KARADEMİR

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ŞENİZ ANBARLI BOZATAY

BALIKESİR, 2023

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda 201912533008 numaralı Furkan KARADEMİR'in hazırladığı AZERBAIJAN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ LİDERİ EBÜLFEZ ELÇİBEY konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 02.02.2023 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Başkan) Dr. Öğr. Üyesi Aykut ACAR

İmza

Üye (Danışman) Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY

İmza

Üye Dr. Öğr. Üyesi Sinem ŞAHNAGİL

İmza

.../.../...

Enstitü Onayı

ETİK BEYAN

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

..../..../2023

İmza

Furkan KARADEMİR

ÖNSÖZ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) hâkimiyeti altında yaşayan halklar 20. yüzyılın sonlarına kadar milli kimliklerinin yok sayılması, kültürlerini yaşamalarına izin verilmemesi gibi birçok baskılara maruz kalmışlardır. SSCB'nin başına Mihail Gorbaçov'un gelmesiyle ortaya atılan açıklık ve yeniden yapılanma reformlarını hayata geçirmesi, bu coğrafyada yaşayan halkların özgürlük ve bağımsızlık hareketlerine zemin hazırlamıştır. Azerbaycan'da da bu hareketler görülmüştür. Ancak Sovyet yönetimince karşılık verilmesi sonucu "Kara Yanvar" adıyla bilinen 20 Ocak 1990'da Rus ordusunun saldırıları sonrası onlarca insan hayatını kaybetmiştir. Bu hadiselerden sonra özgürlük ve bağımsızlık ateşi yakılmış, halk topyekûn mücadeleye başlamıştır. Ebülfez Elçibey'in Azerbaycan Halk Cephesi Başkanı olarak bu mücadelede halkını bir araya getirmesi, sonrasındaki gelişmelerle birlikte siyasi lider olarak izlediği politikalarının, devlet yönetimindeki uygulamalarının ve bunların siyasi sonuçlarının Siyaset Bilimi açısından anlatılması ve anlaşılması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmanın yapılmasında, beni teşvik edip tez konumu belirlememde ve yazma sürecimde desteklerini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. şeniz ANBARLI BOZATAY'a teşekkürü borç bilirim. Yüksek Lisans eğitimi almam konusunda beni cesaretlendiren ve kendisini bir ağabey olarak gördüğüm Öğr. Gör. Bülent DUMAN'a teşekkür ederim. Tezimi yazarken bana yol gösterici tavsiyelerde bulunan Öğr. Gör. Dr. Okan DURUSOY'a teşekkür ederim. Elçibey ile ilgili kaynaklara ulaşmam konusunda destek olan Elçibey Vakfı Başkanı Sn. Akil SAMEDBEYLİ'ye şükranlarımı sunarım.

Tez yazma sürecim boyunca desteğini her zaman hissettiğim eşim Nazmiye KARADEMİR'e, ihtiyaç duyduğum her anda koşan ağabeyim Faruk KARADEMİR ve kardeşim Merve KARADEMİR'e teşekkür ederim. Bugünlere gelmemde en büyük paya sahip olan ve dualarını esirgemeyen babam Dilaver KARADEMİR ve annem Macide KARADEMİR'e ve şükür sebebim olmasını nasip eden Rabbime hamdettiğim can param Gökçe'ye teşekkür ederim.

BALIKESİR, 2023

FURKAN KARADEMİR

ÖZET

AZERBAYCAN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ LİDERİ EBÜLFEZ ELÇİBEY

KARADEMİR, Furkan

Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY

2023, 82 Sayfa

Bu çalışmada Azerbaycan tarihi için önemli bir yere sahip olan seçkin devlet adamı, demokrat, milli lider ve bunların yanında bir bilim insanı olan Ebülfez Elçibey'in hayatı ve düşünce sistemi ele alınmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanma sürecindeki rolü, iktidara gelişi, devlet teşkilatlanmasındaki faaliyetleri, izlediği politikalar, iktidarına karşı yapılan darbe ve bunlara bağlı siyasi gelişmeler detaylı şekilde incelenmiştir.

Çalışmada Ebülfez Elçibey'in yürüttüğü faaliyetlerin siyasi yansımaları ve sebep sonuç ilişkilerinin detaylı bir şekilde sunulabilmesi amacıyla kapsamlı bir literatür ve doküman taraması gerçekleştirilmiştir. Konu ile ilgili Türkiye ve Azerbaycan'da yayımlanan kitaplar, dergiler, akademik makaleler ve tezler incelenmiştir. Elde edilen bilgiler sistematik ve kronolojik bir yapıda sunulmuş, ulusal ve küresel basın ile medyada yer alan kaynaklara yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Ebülfez Elçibey'in faaliyetlerinin özellikle içinde bulunduğu dönemin şartlarına zıt olarak antiemperyalist bir anlayışla bir milletin bağımsızlığı için yaptığı çalışmalarının demokrasiye ve Siyaset Bilimine yansımaları açıklanmaya çalışılmış ve yorumlar sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ebülfez Elçibey, Azerbaycan, Demokrasi, Rusya, Askeri Darbe.

ABSTRACT

AZERBAIJAN INDEPENDENCE STRUGGLE LEADER ABULFEZ ELCHIBEY

KARADEMİR, Furkan

Master Thesis, Political Science and Public Administration

Advisor: Prof. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY

2023, 82 Pages

In this study, the life and thought system of Abulfaz Elchibey, who is an elected statesman, democrat, national leader and a social scientist who has an important place in the history of Azerbaijan, is examined. His role in the process of gaining independence of Azerbaijan, his coming to power, his activities in the state organization, the policies he followed, the coup against his government and the political developments related to these events were examined in detail.

In the study, a comprehensive literature and document review was carried out in order to present the political reflections of the activities carried out by In the study, a comprehensive literature and document review was carried out in order to present the political reflections of the activities carried out by Ebülfez Elçibey and the cause and effect relationships in detail, and the cause and effect relationships in detail. Books, journals, academic articles and theses published in Turkey and Azerbaijan on the subject were examined. The information obtained was presented with a systematic and chronological structure, and it was tried to reveal the reflections in the national - global press and media.

Abulfaz Elchibey's activities; In particular, contrary to the conditions of the period he was in, the reflections of his works for the independence of a nation with an anti-imperialist understanding on democracy and Political Science were tried to be explained and comments were presented.

Anahtar Kelimeler: Abulfaz Elchibey, Azerbaijan, Democracy, Russia, Military Coup.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi.....	2
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Önemi.....	3
1.4. Araştırmanın Varsayımları.....	4
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.6. Tanımlar.....	4
2. İLGİLİ ALANYAZIN.....	6
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	6
2.2. İlgili Araştırmalar.....	6
3. YÖNTEM.....	9
3.1. Araştırmanın Modeli.....	9
3.2. Veri Toplama Araç ve Teknikleri.....	9
3.3. Verilerin Toplanma Süreci.....	9
4. BULGULAR VE YORUMLAR.....	10
4.1. 19. ve 20. Yüzyılda Azerbaycan.....	10
4.2. Ebülfez Elçibey'in Hayatı ve Ailesi.....	12
4.2.1. Eğitim Yılları ve Mücadeleci Yapısı.....	14
4.2.2. Çalışma Hayatı.....	16
4.2.3. Akademisyen Kimliği.....	16
4.2.4. Tutuklanması ve Hapis Yılları.....	17
4.2.5. Azatlık Hareketi ve Azerbaycan Halk Cephesi Başkanlığı.....	19

4.2.6. 20 Ocak Olayları.....	20
4.2.7. Karabağ Meselesi.....	22
4.2.8. AHC İktidarı Öncesi Durum.....	26
4.3. AHC İktidarı ve Elçibey Dönemi.....	29
4.3.1. Elçibey Dönemi İç Politika.....	29
4.3.1.1. Siyasi Reformlar.....	30
4.3.1.2. Hukuki Reformlar.....	31
4.3.1.3. Ekonomik Reformlar.....	32
4.3.1.4. Askeri Reformlar.....	33
4.3.1.5. Bilimsel, Kültürel ve Eğitim Alanındaki Reformlar.....	34
4.3.2. Elçibey Dönemi Dış Politika.....	36
4.3.2.1. Azerbaycan-Türkiye İlişkileri.....	36
4.3.2.2. Azerbaycan-Rusya İlişkileri.....	39
4.3.2.3. Azerbaycan-ABD İlişkileri.....	40
4.3.2.4. Azerbaycan-İran İlişkileri.....	41
4.4. Elçibey Döneminin Sonu.....	44
4.4.1. Haziran Darbesi.....	44
4.4.1.1. Darbe Sonrası Rusya'nın Tavrı.....	46
4.4.1.2. Darbe Sonrası Türkiye'nin Tavrı.....	48
4.4.1.3. Darbe Sonrası ABD ve İngiltere'nin Tavrı.....	49
4.4.1.4. Darbe Sonrası İran'ın Tavrı.....	50
4.4.2. Elçibey'in Nahçıvan'a Dönüşü.....	50
4.4.3. Bakü'ye Geri Dönüş.....	52
4.4.4. Elçibey Dönemine Genel Bakış.....	53
4.4.5. Elçibey'in Vefatı.....	55
4.4.5.1. Elçibey'in Vefatı Üzerine Söylenenler.....	57
4.5. Elçibey'in Fikir Dünyası.....	58
4.5.1. Elçibey'in Türkiye'ye ve Türk Dünyasına Bakışı.....	59
4.5.2. Elçibey'in Atatürk Sevgisi: Atatürk'ün Askeri.....	61
4.5.3. Elçibey ve Dil.....	64
4.5.4. Elçibey ve Din.....	67
4.5.5. Elçibey'in Bilim ve Kültür Hakkındaki Fikirleri.....	68

5. SONUÇ VE ÖNERİLER	70
5.1. Sonuçlar.....	70
5.2. Öneriler.....	74
KAYNAKÇA	76

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Mehmet Emin Resulzade.....	11
Şekil 2. Elçibey ve Annesi Mehrinisa Hanım.....	12
Şekil 3. Elçibey Meclis'te.....	21
Şekil 4. Hocalı Katliamı	24
Şekil 5. Elçibey, Alparslan Türkeş ile Birlikte	28
Şekil 6. Elçibey Miting Konuşması Yaparken.....	31
Şekil 7. Turgut Özal ve Elçibey Halkı Selamlarken.....	38
Şekil 8. Elçibey Keleki'deyken Çıkan Haberler.....	51
Şekil 9. Elçibey'in Mezarı (Bakü).....	56
Şekil 10. Elçibey Atatürk Fotoğrafı İle.....	63
Şekil 11. Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu Sonuç Bildirisi..	65

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
age.	: Adı geçen eser
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
agm.	: Adı geçen makale
AHC	: Azerbaycan Halk Cephesi
AHCP	: Azerbaycan Halk Cephesi Partisi
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
Dr.	: Doktor
GATA	: Gülhane Askerî Tıp Akademisi
KEİB	: Karadeniz Havzası Ülkeleri Ekonomik İşbirliği
KGB	: Sovyet Gizli Haber Alma Teşkilatı
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
OİMK	: Olağanüstü İlmî-Metodik Kurulu
Ord.	: Ordinaryüs
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	: Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
vd.	: Ve diğerleri

1. GİRİŞ

Bu çalışma bir siyasi monografi niteliği taşımaktadır. Çalışmanın konusu milliyetçi, demokrat, özgürlük ve bağımsızlık sevdalısı gibi özellikleri bünyesinde bulunduran, ülkesi ve milleti için ömrünü vakfeden Ebülfez Elçibey'dir. Çalışmada Ebülfez Elçibey'in hayatı, fikriyatı, siyasi faaliyetleri, onu ülkesinin cumhurbaşkanlığına kadar götüren liderliği ve yönetim anlayışı Siyaset Bilimi açısından anlamaya ve anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada ilk olarak milli kimliklerinin unutturulmaya, kültürlerinin yok edilmeye çalışıldığı bir dönemde ülkesini ve milletini adım adım bağımsızlığa götüren Ebülfez Elçibey'in hayatı ve fikriyatı hakkında bilgiler verilmiştir. Sovyet Rusya yönetimi altındaki Azerbaycan'ın ve Azerbaycan Türklerinin durumuna değinilmiştir. Akademisyenliği döneminde düşüncelerini ifade etmesinden dolayı siyasi otoriteyi rahatsız etmesi ve bunun sonucu olarak hapse girmesine rağmen mücadelesinden vazgeçmemesi anlatılmıştır. İlk bölümün sonunda Ebülfez Elçibey'in Azerbaycan Halk Cephesi lideri olarak bağımsızlık mücadelesindeki rolü ve iktidara geliş süreci değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde, Ebülfez Elçibey'in mücadelecı yapısının ve fikriyatının siyaset anlayışına etkileri, Cumhurbaşkanlığı döneminde özgür ve bağımsız Azerbaycan'ın devlet yapılanması için hayata geçirdiği siyaset, hukuk, ekonomi, askeri ve sosyal alanlardaki reformları, Türkçülüğü merkeze alarak izlediği dış politikası anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde ise ilk defa yapılan demokratik seçimle iş başına gelmiş bir devlet başkanının demokrasi dışı yapılan darbe ile iktidardan uzaklaştırılması, darbe karşısında diğer devletlerin tavırları değerlendirilmiştir. Milletinin özgürlüğü ve bağımsızlığı uğruna iç savaşın çıkmaması için siyasi kariyerinden ve siyaset kurumunun kendisine verebileceği imkânlardan vazgeçen Ebülfez Elçibey döneminin değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümün sonunda Elçibey'in Türkiye ve Türk Dünyasına bakışı, Atatürk'e olan sevgisini ifadesi, dil, din, kültür ve bilime ilişkin düşünceleri anlatılmıştır. Ayrıca vefatından sonra kendisi hakkında yapılan değerlendirmelere de yer verilmiştir.

Ebülfez Elçibey ömrünü Azerbaycan'ın birliği ve bütünlüğü, milletinin özgürlüğü ve bağımsızlığına adanmıştır. Çalışmanın hedefi Ebülfez Elçibey'in siyaset anlayışını ve liderliğini anlatarak Siyaset Bilimine katkı sunabilmektir.

1.1. Araştırmanın Problemi

Bu araştırmanın temel konusu Elçibey ve onun bağımsızlık mücadelesidir. Bu çalışmada Ebülfez Elçibey'in Azerbaycan'ı bağımsızlığa götürürken iktidar olduğu dönem öncesinde, iktidarlık döneminde ve iktidar sonrası dönemde uyguladığı politikalar ve reformlar ile hem ülke hem de dünya siyasetine etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın problemi dâhilinde Azerbaycan'ın kısa tarihinden başlayarak Ebülfez Elçibey'in ölümüne kadarki süreçte olan tüm olaylar ve bunların sonuçları Siyaset Bilimi açısından araştırılmıştır.

Ebülfez Elçibey'in siyasi liderliğinde devletin yapılandırılması, izlenen politikalar, Karabağ Meselesi, karşılaşılan güçlükler ve seçilmiş Cumhurbaşkanı'na yapılan darbenin siyasi sonuçları gibi konular incelenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Elçibey'in siyasi kariyerinden vazgeçip milletin özgürlüğü ve bağımsızlığı için muhalif kimliğiyle yürüttüğü faaliyetlerin Siyaset Bilimine etkileri tartışılmıştır.

Ebülfez Elçibey ile ilgili günümüze değin yapılan alan yazın araştırmasında, yüksek lisans ve doktora tezleri, bilimsel makaleler, süreli yayınlar, kitaplar, sempozyum ve kongre bildirileri bulunuyor olsa da Siyaset Bilimi açısından çalışmaların yeterli olmadığı düşünülmüştür. Bu da araştırmayla ilgili bir diğer problem olarak görülebilir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı SSCB, İran ve Ermenistan gibi ülkelerin işgaline uğramış Azerbaycan'ın bağımsızlık sürecinde, Türk birliğini önemseyen, kimliğine ve kültürüne sahip çıkan ve aynı zamanda ülkenin başına ilk kez demokratik seçimlerle gelebilen bir lider olan Ebülfez Elçibey'in bu mücadele kapsamında uyguladığı iç ve dış politikaların ülkesine ve diğer ülkelere siyaseten etkileri ile, ülkeyi getirdiği neticenin incelenmeye çalışılmasıdır.

Ebülfez Elçibey ile ilgili yapılan çalışmaların Tarih ve Uluslararası İlişkiler alanıyla sınırlı kalması, Siyaset Bilimi alanına da katkı sunulması bakımından yeterli çalışmaların bulunmaması araştırmanın yapılmasını gerekli kılmıştır. Bunun yanında Elçibey'in benimsediği ve hayata geçirmek istediği düşünceleri, farklı bir siyasi portre olması konuya ilgi duyulmasını sağlamıştır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Çalışma Sovyet Rusya içinde yaşayan Azerbaycan Türklerinin Ebülfez Elçibey liderliğinde özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi vermesi, demokrasi ve hukuk gibi kavramların egemen olduğu bir yönetim oluşturulması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca Siyaset Bilimi alanında bu problem ile ilgili yeterli çalışmaların bulunmaması araştırma yapılmasını önemli kılmıştır.

Ebülfez Elçibey liderliğinde verilen özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi, bölgenin siyasi durumu göz önüne alındığında demokratik bir seçim yapılması ve seçimlerin ardından yapılan reformlarla müstakil, demokratik bir hukuk devleti teşekkül ettirilme çabası bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Bağımsız ve kendi geleceğini tayin etme azmindeki bir halkın demokratik ve milli bir devlet kurduktan sonra askeri ve siyasi manevralarla yeniden nüfuz ve baskı altına alınmaya çalışılması, yönetim değişikliğine zorlanması ve başkanının başarısız kılınarak siyasi kariyerinin sonlandırılması sürecinin anlaşılması ve analiz edilmesi çalışmayı önemli yapan bir başka unsurdur.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

- Ebülfez Elçibey'in Azerbaycan'ın özgürlüğü, bağımsızlığı ve bütünlüğü için düşünce temelinde yatan çağdaş demokrasilerdeki gibi bir devlet inşa etme isteği,
- Ebülfez Elçibey'in siyasi kariyerinde, mücadelenin esas olduğu,
- Türk Dünyası için örnek bir lider profili sunmasıdır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmanın dönem, veri kaynağı ve kuramsal çerçeve gibi sınırlılıkları bulunmaktadır. Her biri ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu sınırlılıkların çalışmayı akamete uğratmaması için çaba sarf edilmiştir.

- Çalışma ana hatlarıyla bir siyasi monografi çalışması olduğu için Ebülfez Elçibey'in ömrü (1938-2000) ile sınırlı tutulmuştur. Elçibey'in Azerbaycan'ın bağımsızlığı adına yaptığı mücadele, reform ve çalışmaların ülkeye ve diğer milletlere etkileri incelenmiştir.
- Bu araştırma, veri kaynağı olarak, süreli yayımlar, makaleler, kitaplar, dergiler, lisansüstü tezler, bildiriler, konuşma metinleri, internet veri tabanları gibi yazılı bilgi kaynakları ile sınırlıdır.
- Bu araştırma; kuramsal çerçeve açısından ulaşılabilen alan yazınıla sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Bağımsızlık: Bağımsız olma durumu, istiklal. Bir devletin başka bir devletin ekonomik ve siyasi yönetimi altında olmaması, kendi politikalarını kendisinin belirleyebilmesidir

Reform: Kelime olarak yenilik veya ıslahat anlamına gelmektedir.

Mücadele: Herhangi bir amaca erişmek, bir kuvvete karşı koyabilmek için bir kişi veya topluluğun güçlü, sürekli çabasıdır.

Turan: Dünyadaki bütün Türklerin bir bayrak altında kurmayı amaçladıkları ülkenin adıdır.

Milliyetçilik: Maddi ve manevi açılardan millet ve ülkesinin çıkarlarını her şeyin üstünde tutma anlayışı, ulusçuluk, ulusalcılık, nasyonalizm demektir.

Glasnost (Açıklık) Politikası: Siyasette açık, şeffaf olmak demektir. SSCB'nin son döneminde Mihail Gorbaçov'un liderliğinde ülkede bilhassa ekonomik sorunlara son verme amacıyla uygulanmış politikaların tümüne verilen addır. 1985'te başlamış, SSCB'nin çözülmesiyle son bulmuştur.

Perestroyka (Yeniden Yapılanma) Politikası: SSCB'de 1980'li yıllardan itibaren gerçekleştirilen ekonomik ve siyasi sistemi yeniden yapılandırma ve reform hareketleridir.

Emperyalizm: Bir milletin sömürü temeline dayanarak başka bir milleti siyasi ve ekonomik egemenliği altına alıp yayılması veya yayılmayı istemesidir.

Özgürlük: Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî demektir.

Azatlık: Azat olma durumu, serbestlik demektir.

Türkçülük: Türk Milletinin kültürel ve politik birliğini ve yükselmesini amaçlayan akımdır.

2. İLGİLİ ALANYAZIN

2.1. Kuramsal Çerçeve

Ebülfez Elçibey'in liderliği ve siyaset anlayışı ile ilgili çalışmaların Tarih Bilimi kapsamında yapılması, Siyaset Bilimi alanında da çalışma yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Çalışmanın siyaset ve yönetim minvalinde ilerlemesine çalışılmıştır. Çalışmaya Sovyet Rusya yönetimi altında yaşayan Azerbaycan Türklerinin genel durumu anlatılarak başlanmıştır. Birinci bölümde ilgili dönem ana hatlarıyla ele alındıktan sonra Ebülfez Elçibey'in hayatı, düşünce yapısı, bağımsızlık mücadelesindeki rolü ve iktidara geliş sürecinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, Ebülfez Elçibey'in mücadelecisi yapısı ve siyaset anlayışına değinildikten sonra Cumhurbaşkanlığı döneminde izlediği politikalar değerlendirilmiştir. İkinci bölümün sonunda ise demokratik seçimle iş başına gelmiş bir devlet başkanının demokrasi dışı yapılan darbe ile iktidardan uzaklaştırılması ve bundan sonraki süreç incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise Ebülfez Elçibey'in iktidardan uzaklaştırıldıktan sonraki dönemin değerlendirilmesine yer verilmiştir.

2.2. İlgili Araştırmalar

Ebülfez Elçibey ile ilgili yüksek lisans tezleri, makaleler, süreli yayınlar, kitaplar, dergiler, sempozyum ve kongre bildirileri gibi çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda Ebülfez Elçibey'in hayatı ve siyasi faaliyetleri, Tarih Bilimi, Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi çerçevesinde anlatılmaya çalışılmıştır. Siyaset Bilimi alanında yapılan çalışmalara katkı sunulması bakımından araştırma yapılması ihtiyacı duyulmuştur.

Azerbaycan'ın kısa tarihi ile ilgili Prof. Dr. Sadettin Gömeç tarafından 1999 yılında yazılan "Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi" kitabı, Yrd.

Doç. Dr. Elnur Hasan Mikail ve Yrd. Doç. Dr. Alper Tazegül tarafından 2012 yılında yazılan “Türkiye ile Azerbaycan Siyasi ve Ekonomik İlişkileri” kitabı, Dr. B. Zakir Avşar vd. tarafından 1994 yılında yazılan “Yeni Bir Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri” kitabı, Prof. Dr. Ali M. Hasanov tarafından 2016 yılında yazılan “Güney Kafkasya Hazar-Karadeniz Havzaları ve Azerbaycan’ın Jeopolitiği” kitaplarından faydalanılabilir.

Taner Bilgin tarafından 2016 yılında yazılan “Bir Türk Beyi Ebulfez Elçibey” kitabı, Prof. Dr. Hanım Halilova’nın 2017 yılında yazdığı “Ebülfez Elçibey ile Bağımsızlığa Giden Yol” kitabı, Akil Samedbeyli’nin 2019 yılında yazdığı “Direnişten Bağımsızlığa Elçibey” kitabı, Çilenay Samedbeyli tarafından 2022 yılında yazılan “Ebülfez Elçibey Hayatı ve Siyasi Mücadelesi” kitabı, 2013 yılında Nilüfer Mutlu’nun yazdığı “Ebülfez Elçibey’in Hayatı, Siyasi Faaliyetleri, Düşünceleri ve Fikriyatı” isimli yüksek lisans tezi, 2017 yılında Prof. Dr. Adalet Tahirzade’nin Azerbaycan Türklerinin Önderleri kitabı içindeki “Dr. Ebulfez Elçibey (1938-2000)” makalesi çalışmayla ilgili ana kaynaklardan olmuştur.

Ebülfez Elçibey’in hayatıyla ilgili Halil Açıkgöz tarafından neşre hazırlanan ve 1993 yılında yazılan “Ebülfez Elçi Bey Azatlık ve Demokrasi” kitabı, Prof. Dr. Kamil Veli Nerimanoğlu tarafından 1992 yılında yazılan “Azerbaycan Türklerinin Azadlığı Elçisi Ebülfez Eli Elçibey” kitabı, Uğur Güler tarafından 2006 yılında yazılan “Elçibey” kitabı, Fazil Gezenferoğlu tarafından 1995 yılında yazılan “Ebülfez Elçibey Tarihten Geleceğe” kitabı, 2019 yılında Prof. Dr. Adalet Tahirzade ve Akil Samedbeyli tarafından yazılan “Azatlık Elçisi Elçibey” kitabı, 2009 yılında yazılan Prof. Dr. Hanım Halilova’nın “Bey Ebulfez Elçibey Kitabı” kitapları kaynak olarak görülebilir.

Elçibey’in fikir dünyasıyla ilgili Muhammet ve Şeyda Kemaloğlu tarafından 2007 yılında yazılan “Elçibey’in Düşünceleri ve Kanun Devleti” kitabı kaynakların başında gelmektedir.

Elçibey politikalarına ilişkin kaynak olarak Nazim Cefersoy tarafından 2001 yılında yazılan “Elçibey Dönemi Azerbaycan Dış Politikası (Haziran 1992- Haziran 1993) Bir Bağımsızlık Mücadelesinin Diplomatik Öyküsü” kitabı, Ferhat Mutsel Alan tarafından 1997 yılında “Ebülfez Ali Elçibey

Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri” yüksek lisans tezi, Doç. Dr. Reha Yılmaz’ın 2012 yılında yazdığı “Azerbaycan Dış Politikası ve Türkiye” kitabı, Seçil Öraz Beşikçi tarafından 2016’da yazılan “Bağımsızlık Sonrası Dönemde Azerbaycan Dış Politikasındaki Stratejik Değişimler ve Yönelimler” makalesi faydalanılan ana eserlerdir.

Elçibey hakkında 2012 yılında Burcu Özdemir tarafından yazılan “Tarihçi ve Aydın Kimliği ile Ebülfez Elçibey”, 2013 yılında Nilüfer Mutlu tarafından yazılan “Ebülfez Elçibey’in Hayatı, Siyasi Faaliyetleri, Düşünceleri ve Fikriyatı”, 2017 yılında Adem Ağar tarafından yazılan “Azerbaycan’da Bağımsızlık Mücadelesi ve Elçibey Dönemi”, 2019 yılında Zübeyde Çobanoğlu tarafından yazılan “Azerbaycan ve Türkiye Gazeteleri Işığında Ebülfez Elçibey (1991-1997) Dönemi”, 2020 yılında Ali Khudayi tarafından yazılan “Azerbaycan Tarihinde Ebülfez Elçibey’in Yeri” ve 2021 yılında Chilanay Samadbaylı tarafından yazılan “Ebülfez Elçibey ve Aile Hayatı” isimli yüksek lisans tezleri bulunmaktadır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Çalışma yapılırken problem ile ilgili literatür araştırması yapılmış, kamu kurum ve kuruluşların kütüphanelerinden basılı kitaplara ve elektronik kaynaklara ulaşılmış, internet ortamından röportaj kayıtlarından faydalanılmış, makaleler ve dergilerde yazılan yazılar incelenmiş ve okumalar yapılmıştır. Elde edilen bilgiler düzenlenerek çalışma için bir sistematik oluşturulmaya çalışılmıştır.

3.2. Veri Toplama Araç ve Teknikleri

Çalışmada nitel veri toplama tekniklerinden olan metin analizi ve doküman kayıt incelemelerden yararlanılmıştır.

3.3. Verilerin Toplanma Süreci

Çalışmanın verilerini toplama süreci, araştırma problemi ile ilgili literatür taraması yapılarak kitaplar, makaleler, dergiler, medyada yer alan (gazete makaleleri, değerlendirmeler, Ebülfez Elçibey ve onun ile ilgili gerçekleştirilen röportajlar) verilere erişilmeye çalışılmıştır. Temin edilen kaynaklardan kitap, makale ve dergi okumaları yapılmış, internet ortamında ulusal basına ait kanallarda yer alan görüntüler izlenmiş ve bunlardan çıkarımlar yapılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

Yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen bulgulardan yüksek lisans ve doktora tezleri, kitaplar, dergiler, makaleler, kongre ve sempozyum bildirimleri, internet ortamında yer alan görüntüler (kendisiyle yapılan röportajlar) araştırmanın problemi ile ilgili kaynak teşkil etmiştir. Araştırmanın amacına ulaşması noktasında bilgilerin düzenlenmesi sağlanmış ve bir sistematığe oturtulmasına çalışılmıştır.

4.1. 19. ve 20. Yüzyılda Azerbaycan

Kadim bir tarihe sahip olan ve Odlar Ülkesi manasını taşıyan Azerbaycan, birçok Türk boyunun devlet kurduğu ve hüküm sürdüğu bir coğrafya olmuştur. Bölgede istikrarlı bir yönetimin olmaması birçok hanlıkları ortaya çıkarmıştır. Rusların Kafkas coğrafyasını hâkimiyeti altına alma gayreti bu hanlıkların Ruslara karşı birlikte mücadele etme sürecini başlatmıştır. Bölgeye hem Rusların hem de İran'ın nüfuz etmeye çalışması mücadelenin seyrini Rus-İran savaşı olarak değiştirmiştir (Mikail ve Tazegül, 2012, s. 21-22). Uzun süren bir savaş sonrasında Azerbaycan, 10 Şubat 1828'de Rusya ve İran arasında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile ikiye bölünmüştür. Ülkenin güneyi İran'a kuzeyi de Rusya'ya verilmiştir (Bilgin, 2016, s. 101). 19. yüzyılın sonlarına doğru Türk Dünyası birliğini kurma sürecinde iken Osmanlı Devleti'nin hemen her cephede topraklarını koruma ile meşgul olması, Azerbaycan'ın sorunlarıyla ilgilenememesine neden olmuştur. Rus Çarlığında Bolşeviklerin Ekim Devrimi'ni yapması Türkler için bir fırsat doğurmuştur (S. Şimşir, 2013, s. 20).

Ülkenin birliği ve bağımsızlığı için çalışan kişilerin başında Mehmet Emin Resulzade gelir. Mehmet Emin Resulzade gençlik yıllarından beri Azerbaycan'ın bağımsızlığı için çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bunlardan ilki "Müslüman Gençlik Teşkilatı" olarak gösterilebilir. Yine mücadele için

Güney Azerbaycan'a yerleşerek "İran Demokrat Partisi'nin" oluşturulmasında rol almıştır. Daha sonraları İran'da meydana gelen karışıklıklar nedeniyle buradan ayrılarak İstanbul'a yerleşmiştir. Burada Yusuf Akçura, Ziya Gökalp gibi çeşitli Türk aydınlarıyla tanışarak fikir alışverişinde bulunmuştur. Bu aydınların etkisiyle "Genç Türkler", "Türk Ocağı" gibi örgütlenmelerle bağlantı kurmuştur. 1913 yılında Bakü'ye dönmüş Müsavat Partisi'ni kurarak siyasi faaliyetlerine bu parti çatısı altında devam etmiştir (Mövsümlü, 2021, s.137). Partinin başkanı olarak da Mehmet Emin Resulzade seçilmiştir. Resulzade bu partinin birinci toplantısında Türkler arasında bir kültür birliği olması gerektiğini söyleyerek ülke için Türkçülük fikrinin öncüsü olmuştur (Bilgin, 2016, s. 102).

Şekil 1: Mehmet Emin Resulzade

Kaynak: (http-1)

1917'de Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Maverai Kafkas (Komiserliğini) oluşturmuşlardı. 1918 yılında da Çarlık Rusya'sı hâkimiyeti altında bulunan Azerbaycan ayrılıp bağımsızlığını ilan etmiş ve Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti doğmuştur (Mikail ve Tazegül, 2012, s. 23). Bağımsızlık mücadelesi veren Mehmet Emin Resulzade ise Cumhurbaşkanı olmuştur (B. Şimşir, 2012, s. 22). Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının nişanesi olarak Türklük, muasır medeniyet ve İslamiyet anlamı taşıyan mavi, kırmızı ve yeşil renklerden oluşan bayrağı kullanmaya başlamışlardır (Ölçekçi, 2018, s. 167).

Bağımsızlık sonrası Rusya, İran ve Ermenistan, Azerbaycan'ın yeraltı zenginliklerine göz dikmiş ve onları ele geçirmek için saldırıda bulunmuştur.

Osmanlı'dan yardım isteyen Azerbaycan'a Kafkas İslam Ordusu gelerek işgali sonlandırmıştır (B. Şimşir, 2012, s. 35). Bu bağımsızlık yaklaşık iki yıl sürmüş ve Kızıl ordu 27 Nisan 1920 tarihinde burayı işgal ederek, Azerbaycan'ın bağımsızlığına son vermiştir. Bundan sonra da 1991 yılına kadar Sovyetler Birliği'nin hâkimiyeti altına girmişlerdir (Mikail ve Tazegül, 2012, s. 23). Böylece Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adıyla SSCB'ye bağlı hale gelmiştir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Azerbaycan için bağımsızlık yolu açılmıştır (Hasanov, 2016, s. 63). Sovyetler Birliği'nin bu dağılma süreci tarihe "Bağımsızlıklar Geçidi" olarak geçmiştir (Göl, 2016, s. 166). İleri süreçte Ermenistan'ın Karabağ'ı ele geçirme politikası Azerbaycan'ın bağımsızlığına gölge düşürmüştür. Bilindiği üzere yıllardan beri Karabağ Türklere aittir ([http-2](#)).

Azerbaycan verdiği mücadeleler ile 1991 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur. Bağımsız Azerbaycan'ı ilk tanıyan ülke ise Türkiye olmuştur (Bahar, 2018, s. 186).

4.2. Ebülfez Elçibey'in Hayatı ve Ailesi

Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinin önde gelen liderlerinden biri olan Ebülfez Elçibey, 24 Haziran 1938 tarihinde Azerbaycan'ın Sovyet Rusya hâkimiyetindeki Nahçıvan'ın Ordubad ilindeki Keleki köyünün Halil Yurdu yaylasında doğmuştur. Annesi Mehrinisa Hanım, babası Kadirkulu Bey'dir (Bilgin, 2016, s.15; Elçibey, 1993, s. 12).

Şekil 2: Elçibey ve Annesi Mehrinisa Hanım

Kaynak: ([http-3](#))

Elçibey'in soyu kendi ifadesiyle Tebriz'e yakın bir köy olan Kükemer'e dayanır. Burada seyidlerin olduğunu ve bunların önce Zunuz'a, ardından da Karabağ'a geçtiklerini söylemiştir. Ermeni-Müslüman çatışmalarının yaşandığı dönemde Ordubad'a göç etmişler, Safevilerden Şeyh Sadreddin'in de aile büyüklerinden Mir Eli'nin kardeşi olduğunu belirtmiştir (Elçibey, 1993, s. 12).

Elçibey'in annesi Mehrinisa Hanım ve ailesi de Ermeni saldırılarından dolayı Zengezur'dan göç etmek durumunda kalmışlardır. Mehrinisa Hanım bu sırada soğuktan çok etkilenmiş, kangren olmaması için elleriyle kendi ayak parmaklarını kesmiştir. Nahçıvan ve Karabağ dolaylarına tekrar geri dönmek düşüncesiyle yerleşmişlerse de artık oturma imkânı kalmayan evlerine geri dönememişlerdir. Böylece Elçibey'in ailesi Muhtar Nahçıvan'ın Ordubad ilinin Keleki köyünde kalmıştır (Ç. Samedbeyli, 2022, s. 27). Keleki'ye yerleşen Mehrinisa Hanım akrabalarından Bünyad Bey ile evlenmiş, bu evlilikten İbrahim ve Murat adında iki çocuğu olmuştur. Bünyad Bey'in erken ölümünden sonra amcasının oğlu olan Kadirkulu Bey ile evlendirilmiştir. Bu evlilikten de Ebülfez ve ağabeyi Almurat doğmuştur. Babası Kadirkulu Bey, İkinci Dünya Savaşına katılmış, Rus-Alman savaşından geri dönememiştir (Güler, 2006, s. 16-17). Yetim kalan Ebülfez'in dini yönü kuvvetli, zekâsının keskin ve karakterinin sağlam olarak yetişmesinde Mehrinisa Hanım'ın göstermiş olduğu fedakârlıklar büyük önem taşımıştır (Gezenferoğlu, 1995, s. 18). Annesinin fedakârlığının Elçibey'e her zaman örnek olduğu, hayatının ileriki safhalarında da hep insan temelli davranışlar sergilemesinin bu durumdan kaynaklandığı söylenebilir.

Onun milli kimliğinin oluşmasında annesinin anlatmış olduğu Dede Korkut hikâyeleri ve Melik Mehmet Destanı'nın etkisinin olduğu da düşünülebilir (Halilova, 2009, s. 19-20). Ayrıca Elçibey'in köyünde Müslüman Türk kültürü ve Oğuz aşık musikisi gelenekleri de yaşatılıyordu (Bilgin, 2016, s. 21-24). Elçibey'in dini yönünün kuvvetli olmasını bu durumun etkilediği düşünülebilir.

4.2.1. Eğitim Yılları ve Mücadeleci Yapısı

Elçibey, köyünde okul olmadığı için, kendilerine yakın bir köy olan Unus'ta sekiz yaşından on beş yaşına kadar yedi yıllık eğitim hayatına başlamıştır. Daha sonra Ordubad ilinin 1 no'lu ortaokuluna gitmiştir (Güler, 2006, s. 17).

Fikriyatının oluşmasında özellikle bu okuldaki öğretmenlerin kendisine katkıları oldukça fazladır. Yaşadığı dönem itibarıyla Sovyet Rusya rejiminin uyguladığı sert ve baskıcı politikalar, onda daha o yaşlarda bağımsızlık düşüncesinin oluşmasında ve içindeki milli uyanışın alevlenmesinde etkili olmuştur. Öyle ki arkadaşları arasında geçen konuşmalarında kendi tarihlerinin onlara yanlış tanıtıldığını, Azerbaycan'ın iki parça değil bir bütün olması gerektiğini ve bu bütünlüğü sağlayacak kuşağın da kendileri olduğunu ifade ediyordu. Onun bu tavırlarından dolayı arkadaşları arasında “millet” adıyla biliniyordu. Daha sonra kendisi Türkçe'ye olan hassasiyetinden dolayı “millet” kelimesinin Türkçe karşılığı olan “elçi” kelimesini kullanmayı tercih etmiştir (Elçibey, 1993, s. 14; Gezenferoğlu, 1995, s. 32-33). Elçibey'in gerçekte ismi Ebülfez Kadir Güloğlu Aliyev (Çimen, 2018, s. 89) olmasına karşın arkadaşlarının kendisine taktığı bu isimden olsa gerek herkes tarafından “Ebülfez Elçibey” olarak bilinecektir.

Bir ders esnasında tarih öğretmenin Sovyet Rusya hakkında olumlu ifadelerde bulunmasına tepki göstermiş ve onların işgalci olduklarını söylemiştir. Lise yıllarından başlayarak sosyoloji, ekonomi, tarih ve edebiyat gibi alanlarda kendini geliştirmek için yaşının üzerinde kitaplar okumuş, ufkunu genişletmeye çalışmıştır (A. Samedbeyli, 2019, s. 9; Bilgin, 2016, s. 29-30).

Annesinin ilaç olarak kullandığı neredeyse her ot hakkında bilgi sahibi olması ve kendisinin de otlar hakkında bilgili olması, onu hekim olmaya heveslendirmiş, fakat ilerleyen yıllarda toplumu anlamak için tarih alanına daha çok yönelmiştir. Bu dönemde en iyi eser olduğu yönünde görüşlerin bulunduğu Karl Marx'ın “Das Kapital” eserini okumuş ancak anlamakta zorluk çekmiştir (Elçibey, 1993, s. 13).

Lise eğitiminin son sınıflarına doğru Fuzuli, Nizami ve Hakani gibi edebi şahsiyetleri anlamak, Arapça ve Farsça yazdıkları eserlerinden istifade edebilmek için şimdiki adı Bakü Devlet Üniversitesi olan Azerbaycan Devlet Üniversitesi'ndeki Şarkiyat Fakültesine gitmeyi kendisine hedef koymuştur (Bilgin, 2016, s. 31; A. Samedbeyli, 2019, s. 41).

Arap Filolojisi bölümünde okuyan Elçibey, üniversite yıllarında zaman zaman arkadaşları ve hocalarıyla görüş alışverişinde bulunmuştur. O ve arkadaşları daha çocukluk yıllarında yaşanan savaşların kendi milletinden insanları derinden etkilediğini, bunlardan dolayı gadre uğradıklarını ve ülkelerinin Sovyet Rusya tarafından sömürüldüğü düşüncesini benimsemişlerdir (Elçibey, 1993, s. 14).

Arkadaşlarıyla kaldıkları öğrenci yurdunun 41 numaralı odası onlar için bir karargâh niteliği taşımıştır. Bu odada kendi milliyetlerinin ne olduğunu sorgulamışlardır (Akyol, 2009, s. 17; Bilgin, 2016, s. 34). Sovyet Rusya'nın ve liderlerinin ideolojilerinin bir safsatadan ibaret olduğu kanısına varmışlardır (Özdemir, 2012, s. 11).

Kendilerinin ve ülkelerinin geleceği için önemli kararlar almışlardır. Bu kararlar arasında "Her ne iş yapılacaksa en iyisini, en güzelini biz yapmalıyız. Yani iyi okumak, iyi düşünmek, iyi ahlak sahibi olmak..." (Halilova, 2017, s. 34) bulunmaktadır.

Elçibey'in bağımsızlık ile ilgili düşüncelerinin temellenmesinde ve ileride onun bu mücadelesinin istikametini belirlemede üniversite yıllarındaki bu ortamın etkisinin olduğu düşünülebilir.

Elçibey, yükseköğrenimine kadar Azerbaycan'ın ilk bağımsızlık mücadelesinin önderi olan Mehmet Emin Resulzade hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Ancak üniversite yıllarında onu okuyup tanıdıkça, Resulzade onun fikir önderi olmuştur (Bilgin, 2016, s. 35).

Üniversitede iyi bir eğitim alan ve kendini her anlamda geliştiren Elçibey, 1962 yılında lisans eğitimini başarılı bir şekilde tamamlamıştır (Halilova, 2017, s. 37).

4.2.2. Çalışma Hayatı

Eğitimini tamamlayan Elçibey, SSCB Su İşleri Araştırma Enstitüsü Bakü şubesinde iş hayatına tercüman olarak başlamıştır. Arapçayı iyi derecede bildiğinden SSCB ve Mısır'ın birlikte yürüttükleri Assuan Barajı yapımında tercüman olarak görevlendirilmiştir (Tahirzade, 2017, s. 480). Burada görev yapmasındaki amaç, inşaatta çalışan görevlilerin yerel yöneticiler ve halk arasındaki iletişimini sağlamaktır (Gezenferoğlu, 1995, s. 36). Mısırda kaldığı süre zarfında Arapçasını daha iyi seviyeye getirmiş ve bu dilde yayımlanmış eserleri incelemiştir (Güler, 2006, s. 21).

Siyasi çevreden de birçok kişi ile temas kurmuş ve onlarla siyaset mevzularında konuşmuştur. Zaman zaman bu konuşmalarda Sovyet Komünist Partisi lideri Kruşçev'i ve Mısır devlet başkanı Nasır'ı eleştirdiği de olmuştur (Elçibey, 1993, s. 15; A. Samedbeyli, 2019, s. 42). Aldığı maaşının bir kısmıyla Azerbaycan'ın orada bilinmesi adına çalışmalarda bulunmuştur. Bunun yanında Kıbrıs konusunda Yunanistan ile aynı çizgide olan Kruşçev inşaat sahasına geldiğinde onunla tokalaşmaması, Sovyet Gizli Haber Alma Teşkilatı'nın (KGB) radarına girmesine ve göze batmasına sebep olmuştur. En nihayetinde SSCB yönetimi de Ebülfez Elçibey'in bundan sonra Sovyetler Birliği dışına çıkamayacağını ve derhal Bakü'ye dönmesini istemiştir (Halilova, 2017, s. 37; Güler, 2006, s. 21-22).

Elçibey Mısır'da bir yıl kalmıştır. Fakat üniversite yıllarında başlayan bağımsızlık ile ilgili düşüncelerini eyleme dönüştüremediği için burada geçirdiği süre zarfını ömründen giden kayıp zamanlar olarak görmüştür (Ç. Samedbeyli, 2022, s. 54).

4.2.3. Akademisyen Kimliği

Ebülfez Elçibey kendisine getirilen yurt dışına çıkma yasağından sonra artık ilmi çalışmalara yönelmiştir. Doktora eğitimine 1965 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi Tarih Fakültesi Asya ve Afrika Ülkeleri Tarih Kürsüsünde Ord. Prof. Dr. Ziya Bünyadov danışmanlığında başlamıştır (Yiğit Türker, 2018, s.21).

Elçibey'in, Abbasi Devletinin çöküşünün ardından Mısır'da kurulan Tolunoğulları Devletini, devlet başkanı Ahmet bin Tolun'un siyasi faaliyetlerini, halifelik makamını siyasi olarak etki altına almasını anlattığı (Elçibey, 1997a, s.74) doktora tez konusunu seçmesinde, Müslüman Türk bir lider olmasının etkili olduğu düşünülebilir.

Elçibey, tezini yazdığı dönemde özgür Azerbaycan düşüncesiyle ilgili çalışmalara devam etmiştir. Yakın arkadaşlarından Malik Mahmudov, Alim Hasıyev ve Rafik İsmayılov'la beraber kafalarındaki bağımsızlık fikrini yaymak ve geniş kitlelere ulaştırmak için yeni bir oluşumun içine girmişlerdir. Bu oluşumun sistemine göre her biri üç farklı bireye düşüncelerini anlatacak, bu üç birey de farklı üç birey seçerek sistemi ilerletecektir. Böylece KGB'nin gözüne batmadan bağımsızlık fikirlerini daha hızlı yayabileceklerdir. Ancak KGB'nin gözleri sürekli Elçibey'in üzerinde olduğu için, süreç istedikleri kadar hızlı ilerleyememiştir (Ç. Samedbeyli, 2022, s. 56; Elçibey, 1993, s. 17).

Doktora tezini tamamlayan Elçibey, çalışma hayatına öğretim üyesi olarak devam etmiştir. Öğretmenliğini, ülküsünü gerçekleştirmek için bir basamak olarak kullanmıştır (Güler, 2006, s. 23). Bu yüzden akademisyenliği döneminde gençlere bağımsız Azerbaycan idealini aşlamaya, onlara Sovyetler tarafından kabul ettirilmek istenen tarihin aslında gerçeği yansıtmadığını anlatmaya ve onların kendi öz kimliklerini bulmaları yönünde zihinlerinde ufuk açmaya çalışmıştır. Öyle ki öğrencilerinde milli bilinci uyandırma adına Türklerin geçmişi, önemli Türk büyükleri hakkında onları bilgilendirmiştir (Ç. Samedbeyli, 2022, s. 60). Bu çabaları gençler arasında sonuç vermiştir. Devlet Takibat Kurumu yapılan bu çalışmalardan kendilerine gelen ihbarlardan haberdardır ama böyle bir oluşumun var olduğuna dair bir kanıt sunamamıştır (A. Samedbeyli, 2019, s. 42-43).

4.2.4. Tutuklanması ve Hapis Yılları

1974'ün Kasım ayında Elçibey'in, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Başsavcılığınca hakkında tutuklanması yönünde karar alınmış ve 20 Kasım tarihinde evinde tutuklanmıştır (Halilova, 2017, s. 67). O esnada tutuklamaya şahit olan yeğeni Saadet, KGB üyelerinin evi aradığını, kitaplar

arasında Atatürk'ün resmini, onun bağımsızlık ülküsüyle ilgili çeşitli yazılarını ve teşkilatın programına ait delilleri ele geçirdiklerini söylemiştir. Elçibey duruşma esnasında tüm bu delillerin kendisine ait olduğunu doğrulamıştır (Güler, 2006, s. 25-26).

Bu hapis sürecinin ilk zamanlarını KGB'ye ait zindanlarda son zamanlarını ise taş ocaklarında geçirmiştir (Güler, 2006, s. 36). Taş ocaklarında ağır işlere koşulan Elçibey, mahkûmlarla samimi ilişkiler kurmuş, onlara düşüncelerinden bahsetmiş, onlar arasında sevilen bir kişilik olmuştur. Mahkûmlar Elçibey'in ağır işler yapmamasını istemişler ve bu konudaki ısrarlarının sonucunda başarılı olmuşlardır (Akyol, 2009, s. 21). Mahkûmlara ideallerinden bahsetmeyi sürdüren Elçibey'e KGB üyelerince bir suikast düzenlenmeye çalışılsa da başarılı olunamamıştır (Güler, 2006, s. 37).

Elçibey, hapis yıllarını Karadağ Taş Ocağı İşletmelerine bağlı Islah ve Çalışma Kampında geçirerek, 17 Temmuz 1976 günü özgürlüğüne kavuşmuştur (Tahirzade, 2017, s. 481). Akademisyenliğe geri dönemeyen Elçibey, bir süre herhangi bir işte çalışmamıştır. İş bulamadığı gibi hapse girmeden önce onunla iyi geçinen kişiler Sovyetlere karşı gelmiş, Elçibey ile aralarına mesafe koymuşlardır. Her şeye rağmen bu yaşadıkları onu bezdirmemiş, kendisinin ve ülkesinin istikbalini kazanacağına dair inancını kaybetmemiştir (Gezenferoğlu, 1995, s.109).

1976'nın Aralık'ında Milli Bilimler Akademisinin El Yazmaları Araştırma Enstitüsünde çalışmaya başlamıştır. Bu enstitüde birçok idari görevlerde hizmette bulunmuştur. Ayrıca bu enstitüde bağımsızlık ülküsüyle ilgili faaliyetlerine devam etmiştir (Tahirzade, 2017, s. 481; Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2007, s. 469).

Elçibey ve dava arkadaşları gençlik yıllarında evlenmemek üzere sözleşmişlerdir. Sebep olarak da elbet bir gün tutuklanacaklarını, arkalarında bir aile bırakmak istemediklerini söylüyorlardı. Fakat evlenen arkadaşlarının bunu mazeret göstererek mücadeleden geri durması ve kendine önder olarak kabul ettiği Mehmet Emin Resulzade gibi şahsiyetlerin de evliken mücadele etmesi bu düşüncesini değiştirmiştir. 41 yaşına geldiğinde de küçüklükten beri aklında olan aynı zamanda doğduğu köyden tanıdığı Halime Hanım ile

evlenmiştir (Elçibey, 1993, s.19). Düğününü de annesinden çocukken dinlediği Türk destanlarındaki gibi düzenlemiştir. Bu evliliğinden Çilenay ve Erturgut olmak üzere iki çocuğu olmuştur (Ç.Samedbeyli, 2022, s. 95).

4.2.5. Azatlık Hareketi ve Azerbaycan Halk Cephesi Başkanlığı

Elçibey'i ne hapis yıllarında yaşadıkları, ne KGB'nin işkence ve öldürme teşebbüsleri ne de arkadaşlarının ihanetleri, Azerbaycan'ın bağımsızlığı konusundaki düşüncelerinden vazgeçirebilmiştir. Ona göre Azerbaycan bölünmemeli, kuzeyi ve güneyiyle bir ve bütün olmalı, halkı da emperyalist SSCB'nin baskılarından kurtulup öz kimliklerini kaybetmeden özgürce vatanlarında yaşamalıydı. Bu bağımsızlık yolunda her insana ulaşılmalı, her yerde bu dava anlatılmalı ve bir kartopu misali büyüyerek çoğalmalıydı (Nerimanoglu, 1992, s. 9; Ç.Samedbeyli, 2022, s. 97).

Elçibey bu düşünceleri için faaliyet gösterirken bir yandan da Ermenilerin Azerbaycan Türklerine karşı zulümleri de artarak devam etmektedir. Zulümlere karşı tepki verilmesi gerektiğini söyleyen Elçibey, gerçek anlamda "Savunma Cemiyeti"ni oluşturmuştur. Bunu da ilk kez halkı meydanlarda toplayarak "Meydan Mitingi" ile duyurmuştur. Tüm bunlar halkın içindeki bağımsızlık ateşinin ilk kıvılcımı olmuş, on dokuz gün devam eden bu toplanmalar sonucunda SSCB askerleri halka sert müdahalelerde bulunarak kalabalığı dağıtmıştır (Bilgin, 2016, s. 79; Tahirzade, 2017, s. 483). Bu hareketin sorumlusu olarak görülen Elçibey tekrar tutuklanmıştır. Bir aylık esaretin sonucunda halkın baskısı karşısında direnemeyen Sovyet rejimi, Elçibey'in tutukluluğuna son vermiştir (Ç.Samedbeyli, 2022, s. 103). Halkın Elçibey'in etrafında toplanması, bu mücadelenin geniş halk kitlelerince sahiplenilmesi baskıcı rejimin de artık bu gücü kabullendiği söylenebilir.

Ermeni zulümlerinin hala devam ettiği bu dönemde Elçibey, milletin bağımsızlık mücadelesini daha bilgilili ve daha sistemli bir şekilde ilerletmesini istemiştir. Bağımsız bir vatan için en önemli şeyin eğitim olduğunu düşünen Elçibey, mücadelesi için "Çamlıbel Birliği", "Varlık Cemiyeti" gibi çeşitli derneklerin oluşumuna öncü olmuştu (Güler, 2006, s. 52). Tüm bu dernekler 16 Temmuz 1989'da kurulacak olan Azerbaycan Halk Cephesi'nin (AHC)

hazırlayıcısı olarak kabul edilebilir. Bu tarihte kurulan AHC'nin başkanlığına da Ebülfez Elçibey getirilmiştir (Ç.Samedbeyli, 2022, s. 103).

Kurulduğu günden beri birçok çalışmalarda bulunan AHC, Ermenilerin zulümlerine başkaldırmış, üyeleri saldırı altındaki Karabağ'a el altından savunma teçhizatı ulaştırmış, bir yandan da yerel halka destekte bulunmuştur (Özdemir, 2012, s. 20-21). Fiziki yardımın yanında daha fazla kişiye ulaşabilmek, işgalciler ve diğer uluslararası ülkelere bu azatlık ideallerinin haklılığını anlatabilmek amacıyla basın yayın yolunu da kullanan Elçibey, "Azatlık" gazetesini çıkarmıştır (Tahirzade, 2017, s. 484). Elçibey'in izlediği bu yöntemin, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşında gerek kurduğu cemiyetler gerekse çıkardığı gazeteler ile mücadelenin halka anlatılması ve teşkilatlanmanın sağlanmasıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir.

AHC, faaliyetleriyle halkın gözünde Komünist partisini devre dışı bırakarak en etkili oluşum haline gelmiştir. Artık yapılan tüm mitingler AHC bünyesinde yapılmaktadır. Halk kendi devletine ait marş, bayrak gibi simgeleri kullanmak istemiş fakat Komünist Partisi Merkez Komitesi'nce bu istek kabul edilmemiştir. AHC'nin etkileriyle bu istekler kabul edilsin diye halk direnişleri yapılmıştır. Direnişlerin önünü alamayan Merkez Komitesi ile AHC arasında bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşme sonucunda Karabağ meselesi konuşulmuş ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin hâkimiyeti ve yurttaşlık kanunu tanınmıştır. 23 Eylül 1989 tarihinde SSCB tarafından "Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Egemenlik Üzerine Anayasa Kanunu" onaylanmış ve AHC resmi olarak kabul edilmiştir. Bu durum Karabağ'da Ermenistan hâkimiyeti tehdidini engellemiştir (Ç.Samedbeyli, 2022, s. 104-105). İkiye bölünmüş olan Azerbaycan 31 Aralık 1989 tarihinde bir bütün olmuştur. Bu tarih o günden sonra "Azerbaycan Türklerinin Birlik Günü" olacaktır (Özdemir, 2012, s. 22).

4.2.6. 20 Ocak Olayları

AHC'nin yoğun çalışmaları devam ederken, başarılı olacakları endişesi taşıyan SSCB Devlet Başkanı Gorbaçov, Azerbaycan'da olağanüstü hal ilan etmiştir. Ermenilerin menfaatini korumak adına SSCB 20 Ocak 1990'da Bakü

ve civarında saldırılara başlamıştır (Cafersoy, 2001, s. 23). Bu saldırılarda SSCB adeta kadın, çocuk ayırt etmeksizin onlarca insanı resmen katletmiştir. Bu olay Azerbaycan tarihine “Kara Yanvar” olarak geçmiştir (Güler, 2006, s. 73). 20 Ocak olayları halkta çok büyük infial yaratmış ve iktidara karşı protestolara sebep olmuştur. Tüm bunlar Azerbaycan halkının azatlık direnişlerini yavaşlatsa da tamamen sonunu getirememiştir. SSCB yaptığı bu saldırılarla hem Azerbaycan’ın direncini kıracak, hem de bağımsızlık iddiasındaki diğer halkların da ses çıkarmasının önüne geçecektir (Bilgin, 2016, s. 107-108). Bunun sonucunda SSCB hükümeti, Bakü’de AHC ile masaya oturmak zorunda kalmıştır. Gelen heyetin amacı, mevcut düzeni devam ettirmek ve AHC’nin çalışmalarına son vermektir. Ama Elçibey’in sükûnetini koruması ve itidalli davranması onların beklediği gibi olmamış AHC pozisyonunu korumaya devam etmiştir. 30 Eylül 1990 tarihinde yapılan seçimlerde AHC 31 koltukla meclise girmiştir (Tahirzade, 2017, s. 484).

Şekil 3: Elçibey Mecliste

Kaynak: (http-4)

AHC’yi devre dışı bırakmak isteyen SSCB, Rus yanlısı Mutallibov’un yardımlarıyla beş üyeden oluşan “Milli Savunma Şurası”nı oluşturmuştur. Bu şura Araz Alizade, İtibar Memmedov, Rahim Gaziyev, Tahir Aliyev’den oluşmaktadır. AHC kendisine karşı yapılan bu olumsuz girişimlere karşı

bağımsızlık yolundaki çalışmalarından vazgeçmemiştir (Gezenferoğlu, 1995, s. 152).

AHC'nin birinci kurultayı 13-17 Temmuz 1991'de yapılmıştır. Kurultaya ülkenin genelinden temsilciler katılmıştır. Burada AHC'nin uygulayacağı tüzük ve programı kararlaştırılarak başkan yine Elçibey olarak belirlenmiştir (Özdemir, 2012, s. 25).

Elçibey, AHC başkanı olduktan sonra ülkenin hemen hemen her ilini gezmiş vatandaşlarla bir araya gelmiştir. Elçibeyin bu gezileri halka büyük moral vermiştir. Ayrıca Elçibey gittiği her yerde mücadelenin önemini dile getirirken, kuzeyi ve güneyiyle birleşmiş Azerbaycan ülküsünden bahsetmektedir. Bu meyanda, SSCB'de Gorbaçov'a karşı bir kalkışma planı yapılmıştır. Elçibey bu duruma karşı olduğunu ifade ederken, Mutallibov bu kalkışmadan yana tavır almıştır. Elçibey'in bu konuda aldığı pozisyonun rahatsız olan Ayaz Mutallibov destekçileri AHC binasına zarar vermişler, çıkan kargaşada binada bulunan Elçibey de başına vurulması sonucu yara almıştır. Bu olaylardan sonra Elçibey ve AHC destekçileri protesto gösterileri düzenlemiş ve Lenin Meydanına yürümüşlerdir. Olayların artmasından sonra endişeye kapılan Mutallibov, halkın bir kısım isteklerini yerine getirmiş ayrıca "Lenin Meydanı" adını "Azatlık Meydanı" yapmıştır (Ç.Samedbeyli, 2022, s.107-109). Bu meydan daha sonra Elçibey ve dava arkadaşları için mücadelelerinin sembolü haline gelmiştir.

21 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Gorbaçov'un görevini bırakması, Azerbaycan'da yeni siyasi gelişmelere yol açmış ve 29 Aralık 1991'de yapılan halkoylamasıyla Azerbaycan resmen bağımsızlığına kavuşmuştur.

4.2.7. Karabağ Meselesi

SSCB'nin dağılması, Ermenilerin bu karışıklıktan faydalanarak Karabağ üzerindeki planlarını yeniden devreye sokmasına imkân sağlamıştır (Neciyev, 2011, s. 183). Ermenistan'ın en büyük ideali Türkleri Karabağ ve diğer bölgelerden atıp bu toprakları Ermenistan hâkimiyeti altına alarak Türklerin olmadığı büyük bir Ermenistan devleti oluşturmaktır (Ağar, 2017, s.

88). Karabağ meselesi yıllardan beri Sovyetlerin alt yapısını hazırladığı bir meseleydi. Bu bağlamda Ermenistan'ı kullanıyor, Ermenistan'a Azerbaycan'da askeri saldırılar yapması için her türlü yardımda bulunuyordu. Rusya'nın bu tutumundan faydalanan Ermenistan da sözde bağımsızlık politikasını yürütme dâhilinde Azerbaycan topraklarına giriyor ve buralarda zulümler yapıyordu. Ermenistan'ın bu saldırılarına karşı askeri ve mali anlamda yetersiz kalan Azerbaycan bir müdahalede bulunamıyordu. Diğer ülkelerin de ekonomik ilişki kurarken Azerbaycan'a Ermeni meselesinde destek vermemeleri ve Ermeni yanlısı tavır sergilemeleri, Azerbaycan'ı Karabağ meselesinde de yalnızlaştırıyor ve her geçen gün bir vatan toprağından daha oluyordu (Gezenferoğlu, 1995, s. 122). Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki bu çatışmalar hem etnik hem de dinsel anlam taşıyordu. İktisadi açıdan da etkisi fazla oluyordu (Brzezinski, 1997, s. 179). Ayrıca Ermenilerin burada yaptığı zulümler nedeniyle birçok insanın barınma ve güvenlik ihtiyacıyla bölgeyi terk etmeye çalışması, ülke içinde sosyal açıdan sıkıntılar ortaya çıkarmıştır (Elma, 2015, s. 190).

Hocalı, Karabağ için önemli bir bölgeydi. Bunun yanında ulaşım açısından da önemli bir pozisyonda olduğundan Ermenistan'ın işgal etmek istediği topraklardan biriydi. Ayrıca Hocalı bölgesi Ağdam-Şuşa ve Askeran-Hankendi yolunun ve neredeyse Karabağ topraklarının tümünün ele geçirilmesinde kolaylık sağlayacak bir konumdaydı (Dalkılıç, 2015, s. 65).

Hocalı'ya, 25 Şubat 1992'de ücretli askerlerden oluşan Ermeni ordusu tarafından bir baskın düzenlenmiştir (Dalkılıç, 2015, s. 65). Burada Ermeniler tarihin en dehşet verici katliamlarından birini gerçekleştirmiştir. Hocalıdaki yerel halkı, yaşlı, çocuk, kadın demeden bir gecede yüzlerce kişiyi katletmişlerdir. Katliamın sonuçları o kadar kötüdür ki cesetlerin bir kısmını toprağına bile verememişlerdir. Ermeniler bölgede bulunan Ahıska Türklerinin bazılarını yakarak bazılarını da kurşuna dizerek öldürmüşlerdir. Saldırıdan kaçmaya çalışanlardan bir kısmı soğuk havanın etkisiyle can vermiştir. (Sariahmetoğlu, 2011, s. 82). Gerçekleşen bu katliam Türkiye'de tepkilere sebep olmuş ve protesto edilmiştir. İktidar bu saldırıların sürmesi halinde müdahalede bulunulacağıının işaretini vermiştir. (Cafersoy, 2001, s. 128).

Şekil 4: Hocalı Katliamı

Kaynak: (http-5)

Yeraltı zenginliklerinin çok olduğu bu bölgenin saldırı altında olması Azerbaycan'ın mali gücünün kırılmasında önemli bir yer teşkil ediyordu. O zamanlarda Sovyetler Birliği içerisinde olan Azerbaycan'daki bu duruma Türkiye'nin açıklamaları bu dramın sonlandırılması için Rusya ile olan siyasi ve ekonomik ilişkileri yüzünden gerekli tepkiyi veremiyordu (Dalkılıç, 2015, s.68).

Devletin idarecilerinden bu duruma el atmasını bekleyen halk, Ermenilere içte ve dışta destek çıkanları protesto ediyor ve ülkenin farklı yerlerinde özellikle de Bakü'de direniş hareketlerine başlıyordu (Gezenferoğlu, 1995, s. 122). Protestoların önünü kesemeyen Mutallibov görevinden ayrıldı ve yerine Elçibey geldi (Bilgin,2016, s. 117).

Davalarında haklı olan ancak zulümlere uğrayan Azerbaycan, dünya basınında karalanıyor bu meselede suçlu taraf olarak gösteriliyordu. Elçibey tam da bu noktada meselenin çözümü için çalışmalar yürütüyor, saldırı altındaki bölgelere ziyaretlerde bulunup halka moral veriyor, dava arkadaşlarıyla birlikte bölgeye yardım gönderilmesini sağlıyordu. Bu arada da ülkenin bağımsızlığı için mücadeleye devam ediyordu. Türkiye de Sovyetlerden ayrılan Azerbaycan'ın yanında yer alıyor, konuyla ilgili dünya

kamuoyunda Azerbaycan'ın haklılığını savunuyordu. Ayrıca konunun Birleşmiş Milletler'de (BM) konuşulmasını sağlamak amacıyla Türkiye'nin BM Temsilcisi Mustafa Akşin'e bu konu ile ilgilenilmesi talimatı verilmiştir (Cafersoy, 2001, s. 130-131). BM'nin araştırmalarına göre bölgenin hali oldukça vahim olup, süren bu savaş sonucu bölgede kullanılabilir verimli alanlar zarar görmüştür (Ekici, 2017, s. 73-74)

AHC üyelerinden İsa Gamber'in Meclis Başkanı olmasıyla bu konu mecliste daha çok gündeme getirilmiştir. Ülkedeki askeri güçlerin kuvvetlendirilmesi hakkında adımlar atmıştır. Kuvvetlendirilen askeri güçlerin başarı sağlamaya başlamasıyla Ermenistan, Kazakistan'ın koordinesinde Azerbaycan ile "Almatı Antlaşması"nı imzalamak zorunda kalmıştır. Antlaşmaya uymayan Ermenistan ve ordu içindeki ihanetler savaşın etkilerini daha da artırmıştır. Başka ülkelerin etkileriyle iki ülke arasında barış antlaşmaları yapılsa da Ermenistan verdiği sözleri tutmamıştır. Karabağ, Şuşa, Laçın gibi bölgelerde katliamlarına devam etmiştir. Konu diğer ülkelerin yardımlarıyla Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı (AGİK) çerçevesinde görüşülmüş ve mesele için bir Minsk Grubu oluşturulmuştur. AGİK görevlileri çözümün sağlanması adına Azerbaycan'a gelmişlerdir (Ağar, 2017, s. 91-96). Elçibey, sorunun çözülmesi adına elinden gelen tüm çabayı göstermiş, batılı ülkeleri de bu konuyla ilgili sorumluluk almaya davet etmiş hatta enerji ihtiyaçlarını karşılamaları için Azerbaycan'ın yanında olmaları gerektiğini dile getirmiştir (A. Samedbeyli, 2019, s. 265).

Elçibey'in milli meselelerdeki gayretine rağmen ordu içindeki Rus yanlılarının ihanetleri durmak bilmemiştir. Ordunun cesaretini kırmamak adına sessiz kalan Elçibey, önemli yerlerin müdafaasındaki birliklerin kaydırılması ve Ermenilerin herhangi bir dirençle karşılaşmadan o bölgeleri ele geçirebilmesiyle duruma müdahale etmiş ve sorumlu kişileri görevlerinden uzaklaştırmıştır. Tüm bu çabalara rağmen sorunun hâlen çözülememesi ve hatta ordudaki ihanetler dolayısıyla Kelbecer'in Ermenistan tarafından ilhakı, en sonunda Elçibey'in iktidardan düşmesine sebep olmuştur (Gezenferoğlu, 1995, s. 210-211).

Azerbaycan'ın askeri mücadeleleri ve halkın direniş hareketleri devam ederken, diğer ülkelerin arabuluculuk yapmaya çalışmalarıyla iki ülke

arasında 1994 yılında bir saldırmazlık antlaşması imzalanmıştır. Buna rağmen Ermenistan bu antlaşmaya uymamış, saldırılarını tekrarlamıştır (Ağar, 2017, s. 99).

4.2.8. AHC İktidarı Öncesi Durum

Azerbaycan Yüksek Sovyet Meclisi tarafından artık bağımsız bir devlet olduğunun 18 Ekim 1991'de kabul edilmesinin ardından, 29 Aralık 1991 tarihinde referandum yapılmıştır. Halk tarafından da bu kararın onaylanmasıyla, Azerbaycan için yeni bir süreç başlamıştır. Böylece Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin adı Azerbaycan Cumhuriyeti olmuştur. Ülkenin başına da Rus yanlısı Ayaz Mutallibov geçmiştir. AHC'nin siyasette etki alanının artması bazı gelişmelerle olmuştur. Bunlar, 25-27 Ocak'ta yapılan kongrede yeni parti programının kabulü, 26 Şubat'ta gerçekleşen Hocalı Soykırımı, devlet başkanlığı seçiminin yapılacağı yönünde Yüksek Sovyet kararı ve Ayaz Mutallibov'un yeniden iktidara getirilmesi saikiyle yapılan darbe girişimidir (Cafersoy, 2001, s. 34-35).

AHC'nin yaptığı kongrede kabul edilecek parti programı, iktidara geldiğinde nelerin yapılacağı ve benimsenen düşüncelerin neler olduğu konusunda fikir vermiştir. Bunun için iki farklı çizgide programın hazırlanması ve yapılacak kongrede kabul edilmesi halinde ideolojik çizginin belirlenmesi yönünde karar alınmıştır. Tahir Kerimli, Aydın Kerimov, Nesir Ağayev, Arif Rehimov, Firudun Celilov ve Ali Mesimov tarafından hazırlanan bir taslak metinle özgürlük, adalet, demokrasi, milliyetçilik, halkçılık gibi ilkelerin benimsendiği ve daha çok Türkçü çizgide düşünülen bir parti programıdır. Ali Kerimov, Zaur Aliyev, Hikmet Hacızade, İsa Gamberov, Tofiq Kasimov, Kamran Aliyev, Sabit Bağirov ve Penah Hüseyinov tarafından hazırlanan taslak da insan hakları, demokratikleşme, egemenlik, kanun üstünlüğü gibi liberal bir programdır. Bu iki taslak programın ortak hedefi ise Azerbaycan'ın özgür, demokratik ve hukukun üstün olduğu bir devlet olması ve Güney Azerbaycan ile birleşerek bütün Azerbaycan olmaktır. 25-27 Ocak 1992 tarihlerinde iki gün devam eden kongrede ortaya konulan taslakların sentezi kabul edilmiştir. Böylece bir ve bütün, demokratik ve özgür Azerbaycan için aynı ülkelere sahip insanlardan müteşekkil bir teşkilat

meydana gelmiştir. AHC'nin, demokratik bir devlet inşa etmek, hukukun herkese eşit uygulandığı bir düzen kurmak, düşüncelerin özgürce ifade edilmesini tesis etmek, demokrasinin ana unsuru olan siyasi partilerin çoğalmasını sağlamak, liberal ekonomi anlayışı benimsemek, milli bir ordu kurmak, milli birlik ve bütünlüğe zararlı fikirlerle mücadele etmek gibi görevleri olacaktır. Bunun yanında sağlam bir devlet teşkilatlanması, milli para, bütçe, maliye, gümrük ve vergi alanında düzenlemeler yapılması da hedeflenmiştir. Milli kültür, eğitim, bilim, din ve maneviyat alanında reformların yapılması, AHC'nin iktidarında uygulanacak politikaların temelini oluşturmuştur (Cafersoy, 2001, s. 35-39).

AHC, her anlamda bağımsız bir Azerbaycan tahayyül ederken, Mutallibov iktidarının dağılan SSCB'nin ardından kurulan Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya'dan oluşan Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) katılma niyetini beyannameye katılarak göstermesi büyük tepkilere yol açmıştı. İktidarın gerekçesi ise Dağlık Karabağ meselesinin bu yolla çözüme kavuşturulacağıdır. Oysa Ermenistan bu bölgede saldırıya geçmiş ve yerleşim yerlerini ateşe vermiştir. Azerbaycan'ın henüz milli bir orduya sahip olmaması ise saldırılara karşılık verilmesini zorlaştırmıştır. AHC'nin, BDT Antlaşmasına ve SSCB'ye ait borçların ödenmesine rıza göstermemesi, Rusya'yı bu bölgede Ermenilerin etkinliğini arttırması için harekete geçirmiştir. Mutallibov iktidarının Hocalı'daki yöneticilerin işgal tehlikesini bildirmesine karşın bunu göz ardı etmesi Ermenileri cesaretlendirmiş bu yerin onların kontrolüne girmesine meydan vermiştir. 26 Şubat 1992 gecesine yapılan saldırılar yüzlerce kişinin ölümü, onlarca kişinin ise yaralanması, kaybolması veya esir alınmasıyla sonuçlanmıştır. Halkı derinden sarsan bu gelişmelerden sonra iktidarın Moskova'ya gidip BDT ortak ordusuna dâhil olunmasıyla ilgili Antlaşmayı imzalaması muhalefetin söylemlerini sertleştirmesine sebebiyet vermiştir. Yapılan baskılar neticesinde Ayaz Mutallibov görevi bırakmış, Meclis Başkanı Yakup Memmedov yerine gelmiştir (Cafersoy, 2001, s. 39-42).

AHC, Yakup Memmedov'un koalisyon hükümeti kurulması teklifine devlet başkanlığı sisteminin kaldırılması ve Yüksek Sovyet'in yetkilerini Milli Meclis'e devretmesini isteyerek cevap vermiştir. Ancak Memmedov koalisyonun kurulmasıyla ilgili gelen istekleri yerine getirmemiş, basına

yaptığı konuşmalarında başkanlık seçimlerin yapılacağını ifade etmiş, bu da parlamenter demokrasiden yana olan AHC'nin tepkisine yol açmıştır. AHC'ye göre bu koşullarda var olan sistem uygun değildir. Çünkü öncelikle denge-denetim mekanizmasının oluşturulması gerekmektedir. Seçimler yapılsa da başkanın yönetimde güçlü olmasına imkân vermeyecek ayrıca onun totaliter bir eğilimde olabilmesine zemin hazırlayabilecektir. Yüksek Sovyet muhalefet tarafından getirilen tüm eleştirilere karşın 7 Haziran 1992'de seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir. AHC bu gelişmelerden sonra seçimlere katılacağını ve aday olarak Ebülfez Elçibey'in yarışacağını açıklamıştır. Elçibey'in aday olacağını ilan edilmesiyle Yüksek Sovyet Başkanı Yakup Memmedov, İtibar Memmedov, İlyas İsmayılov, Nizami Süleymanov ve Rafik Abdullayev'in seçimlerde Cumhurbaşkanı olabilmek için adaylıkları ilan edilmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu kargaşa durumu seçimlerin de sıkıntılı bir süreçte yapılacağını göstermiştir (Cafersoy, 2001, s. 42-43).

Şekil 5: Elçibey, Alparslan Türkeş ile Birlikte

Kaynak: (<http-6>)

Başbakan Süleyman Demirel ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in Azerbaycan'a gelip Elçibey'i birlikte ziyaret etmeleri, Türkeş'in Elçibey'in açık hava toplantısında yanında bulunması, seçimlerde ibreyi Elçibey lehine çevirmiştir. Bu meyanda Şuşa'nın da düşmesiyle Dağlık Karabağ'ın tamamı Ermenilerin olmuştur. Zaten sıkıntılı günler geçiren ülkede bu durumun gerçekleşmesiyle gerginlik had safhaya ulaşmıştır. Mutallibov'un siyasi destekçilerinin onu devletin başına yeniden gelmesi için Yüksek Sovyet'e talepte bulunmaları, Yüksek Sovyet'in de

seçimlerin yapılmayacağını ve Mutallibov'un yeniden görevine döndüğünü açıklamasının ardından, AHC Genel Merkezi yakınlarında eylem yapmaları bir kalkışma olarak görülmüştür (Gömeç, 1999, s. 36). AHC, buna karşılık olarak halkı meydanlara davet etmiş, devlet başkanlığı konutunun boşaltılmasını, aksi halde zor kullanılacağını ve uçakların da saldırıda bulunacağını beyan etmiştir. Mutallibov bu gelişmelerden sonra Azerbaycan'dan ayrılmıştır. Yüksek Sovyet durumu toparlamak adına alınan kararların geçerli olmadığını, Yakup Memmedov'un yerine de AHC üyesi İsa Gamberov'un devlet başkanı olmasını sağlamıştır. Ülke gayri resmi olarak AHC'nin yönetiminde seçimlere götürülecektir (Cafersoy, 2001, s. 43-46).

AHC; ülkenin birlik ve beraberliğini sağlayacağını, yurttaşların huzur ve güvenliğini yeniden tesis edeceğini, demokrasi standartlarına yaraşır bir sistem oluşturacağını, hak ve hürriyetlerin koruma altına alınacağı bir anayasal sistemin kurulacağını vaat etmiştir. Saygın bir dış politikanın benimseneceğini, liberal ekonomik reformların yapılacağını ve bir dizi siyasi, kültürel, hukuki ve mali politikaların hayata geçirileceğini de vadeden Elçibey yapılan seçimler neticesinde %60'a yakın oy alarak Cumhurbaşkanlığı makamına getirilmiştir (Cafersoy, 2001, s. 46-51).

4.3. AHC İktidarı ve Elçibey Dönemi

Elçibey azatlık mücadelesinde bayrağı devraldığı Mehmet Emin Resulzade'den sonra çok gelişemediklerini, bunun için de siyasi, ekonomik, askeri, sosyal, eğitim, kültür ve sanat alanlarında yenilikler yapılması gerektiğini düşünmektedir (Mutlu, 2013, s. 83). Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması sorunların bittiği anlamını taşımamaktadır. Rus ordusunun Azerbaycan'daki varlığı, bunun yanında resmi dilin Rusça olması, Kiril alfabesinin kullanılması ve milli paranın bulunmaması gibi nedenler, Elçibey'i rahatsız etmektedir (Halilova, 2017, s. 227).

4.3.1. Elçibey Dönemi İç Politika

Elçibey iktidara gelmeden önce saptadığı problemleri, iktidarda bulunduğu bir yıl gibi kısa süre içerisinde reformlar yaparak, devletin siyasi ve

idari yönden yapılandırılması ve bir sistem oluşturulması için birçok düzenlemeyi hayata geçirerek çözmeye çalıştığı yönünde değerlendirilebilir.

4.3.1.1. Siyasi Reformlar

Elçibey'in iktidarında siyasi yenilikler adına önemli adımlar atılmıştır. Yeni kurulan hükümet, ülkede demokrasinin hâkim olduğu bir ortam yaratmak istemiştir. Elçibey'e göre demokratik bir ortam ulusçu bir ortamdan daha işe yarar bir yöntem olmaktadır. Elçibey, demokrasi kavramını Dede Korkut hikâyelerinden ilham alarak açıklamış, Dede Korkut Hikâyelerinde ortadaki kişi farklı görüşlerde olan iki tarafı nasıl ortak paydada buluşturuyorsa, demokrasinin de buradaki gibi farklı görüşleri bir arada buluşturduğunu söylemiştir. Bu noktada AHC'yi de demokrasinin birleştirici gücü olarak görmüştür (Akyol, 1990, s. 157-164).

Siyasi çoğulculuğu önemseyen Elçibey, her partinin rahat bir şekilde düşüncelerini ifade edebilmesi ve meclis içerisinde sağlıklı ilişkiler dâhilinde faaliyet gösterebilmesi için gereken ortamı hazırlamak için çaba göstermiştir. (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2007, s. 374).

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin hayata geçirilmesi, sivil toplumun etkinliğinin artırılması ve özgür basın faaliyet göstermesi için mecliste düzenlemeler yapılmıştır (Gezenferoğlu, 1995, s. 188). Azerbaycan'da basın yayın organlarının etkili olması, 1989 yılında bağımsızlık hareketlerinin başlamış olmasıyla bağlantılıdır. Çıkarılan Azerbaycan ve Azatlık gazetelerinde ülkenin durumu tüm gerçekliğiyle anlatılmış, halk bağımsızlık konusunda bilinçlendirilmeye başlanmıştır. 1990'lı yıllarda ülkede iç karışıklıklar artmış, basın yayın organları da bu karışıklıklardan etkilenmiştir. Aynı zamanda bu dönemde ilan edilen olağanüstü hal bu gazetelerin faaliyetlerinin durdurulmasına sebep olmuştur (Kahramanlı, 2004, s. 53-54). Elçibey, döneminde her alanda demokratik yapıyı benimsediğinden basın organlarına da bu anlamda özgürlük tanınmıştır. Basın yayın organlarını sadece ülkenin güvenliği açısından sorun teşkil edebilecek konuların yayınlanmasında kısıtlamıştır. (Kahramanlı, 2004, s. 56). Demokrasiyi içselleştiren Elçibey,

basında kendisiyle ilgili hiciv içerikli bir çizimi de özgürlükler bağlamında değerlendirerek tepki göstermemiştir (Sert, 2020, s.183).

Şekil 6: Elçibey Miting Konuşması Yaparken

Kaynak: (<http-7>)

4.3.1.2. Hukuki Reformlar

Cumhuriyet rejiminde hukukun üstünlüğünü hâkim ve etkin kılmak adına mahkemelerin sorumluluklarıyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2007, s. 375). Ülkede hukuk düzeninin temellerini düzgün oluşturmak için hukuki birimler ve infaz organlarının idaresi, İçişleri Bakanlığının idaresinden çıkarılarak Adalet Bakanlığına verildi (Tahirzade, 2017, s.490; Gezenferoğlu, 1995, s.188). AHC iktidarı, hukuki olmayan silahlanmanın önüne geçmek için “Yasadışı Silah ve Askeri Malzemenin Edinilmesi, Bulundurulması ve Taşınmasının Önlenmesi İle Kamu Düzeninin Sağlanması İçin Ek Önlemler Alınması” adlı hükümet kararını faaliyete geçirmiştir. İçişleri ve Milli Güvenlik Bakanlıklarının görevleri ve çalışan sayısı çoğaltılmıştır. Devlet Başkanlığı ile Bakanlar Kurulunun yetkileri net çizgilerle gruplandırılmıştır. Bunun sonucunda Bakanlar Kurulu maddi ve kamusal konulara yoğunlaşacaktır. Devlet Başkanlığı organı ise daha çok bu alanlardaki işleyişin nasıl olacağı hususuyla ilgilenecektir. “Milli Meclis Siyasi Partiler Yasası” ile meclis farklı seslere açık hale getirilmiştir. Böylece düşünce özgürlüğünün önü açılmıştır. Kabul edilen diğer birçok yasayla ülke içindeki

her kesimin ve her kuruluşun hakları güvence altına alınmıştır. Sovyetlerden kalma yargılama düzeni yerine, demokratik bir hukuk anlayışının hâkim olduğu yeni bir düzen tesis etmek için İçişleri Bakanlığı uhdesinde olan yargı alanını ilgilendiren hususlar, Adalet Bakanlığına verilmiştir (Cafersoy, 2001, s. 51-53).

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra hukukun üstünlüğünün kabul edilmesi, yargı organlarının ve bakanlık teşkilatlarının yetki ve görev alanlarının net bir şekilde belirlenmesi, demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan siyasi partilerin sayısının artırılması ve siyasal çoğulculuğun hayata geçirilmesi için atılan demokratikleşme adımlarının önem taşıdığı düşünülebilir.

4.3.1.3. Ekonomik Reformlar

Sovyet Rusya, yeni kurulan hükümete ekonomik olarak tam anlamıyla çöküşte olan tüm mali kaynaklarını kullanmış bir devlet bırakmıştır (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2007, s. 373). Azerbaycan sanayisinin büyük bir çoğunluğunun Moskova'nın elinde bulunması ve elde edilen gelirlerin Azerbaycan için fayda sağlamaması, Azerbaycan ekonomisinin gelişmemesine neden olmuştur (Akyol, 1990, s. 153). İflas noktasına gelmiş bir ekonomi devralan AHC Hükümetinin yönetimi ele aldığı anda mali açıdan gerçekleştirmek istediği iki amacı vardır. Bunlardan ilki, yenilikler yaparken mevcut sistemi bozmadan devlete ait kaynakların ele geçirilmemesini sağlamak, geçmiş döneme ait mali konulardaki bağlantıları tekrardan hareketlendirmek, kamu çalışanlarının yetkilerini çoğaltmaktır. Diğer ise serbest mali yenilikler yaparak özel sektörü canlandırmaktır. Bu yönde “Devlet Emlak Komitesi, Anti Tekel Politikaları ve Girişimciliği Destekleme Komitesi, Ekonomi Bakanlığı ve Toprak Komitesi “ gibi yapılar kurulmuştur. Sahiplik, yurt dışı kaynaklı mevduatlar ve bütçe ile ilgili konularda yasalar yapılmıştır (Tahirzade, 2017, 490-491).

Elçibey, Türkiye'nin ekonomik açıdan uyguladığı politikayı kendi ülkesi için örnek olarak görmüştür. Türkiye'nin benimsemiş olduğu Özal modelinin halkının refah seviyesini yükseltmede etkili olması bu modeli örnek almasına neden olmuştur (Akyol, 1990, s. 154).

Bankacılık sistemini kanuni açıdan sağlamlaştırmak amacıyla 1992’de “Azerbaycan Milli Bankası” kurulmuştur. Bununla beraber, “Ulusal Para Kanunu” da kabul edilerek milli paraları olan manatı basmaya başlamışlardır (Cafersoy, 2001, s. 55). Sovyet yönetimi ülkeyi ekonomik açıdan o kadar dibe çekmişti ki enflasyon %1200’leri bulmuştur. Çalışanlar da 4 ay boyunca ücretlerini alamamıştır. Para basılması bu ekonomik sorunun da çözümüne fayda sağlamıştır (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2007, s. 374).

Devletin mali yapısının güçlendirilmesi için önemli tedbirler alınmış, gelir getirici kaynaklar oluşturulmuş, altın miktarı bir buçuk tona çıkarılmıştır (Gezenferoğlu, 1995, s. 186). Ayrıca Sovyetler döneminde Azerbaycan’ın başka ülkelerle sınırlandırılan ticari ilişkileri sona erdiğinden, ülkenin sınırlı kalan dış ticareti gelişmeye başlamıştır (Oğan, 1992, s.150). Elçibey 32. Gün Programına verdiği röportajda: “Altı ay içinde bütçeyi 3 milyon dolardan 200 milyon dolara çıkardıklarını ve bütçeye milyar manatlar kazandırdıklarını” (http-8) söylemiştir.

İktidara geldikten çok kısa süre içerisinde devlet hazinesini güçlendirmesi ve gelirlerin artması için mali politikalar geliştirmesi bağımsızlığını yeni kazanmış bir devlet için başarı olarak görülebilir.

4.3.1.4. Askeri Reformlar

AHC iktidarı, mücadelesini verip kazandığı özgürlüğü devamlı kılabilmek adına tüm imkânları seferber etmiştir. Bunun öncelikli yolu milli bir ordu oluşturmaktan geçmektedir. Çalışmalar neticesinde ülkenin azatlık mücadelesinin korunması, Karabağ, Şuşa, Laçın gibi askeri meselelerde avantaj sağlanabilmesi adına iç ve dış muhalefete rağmen Türkiye’deki Kuvâ-yı Millîye ordularıyla benzerlik gösteren, halkın önceden muharebe için kendi isteğiyle kurduğu gruplardan sistemli bir orduya geçilmiştir (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2007, s.371-372).

Askeri yeniliklere oldukça önem veren AHC iktidarı, bütçenin çoğunluğunu ordunun ihtiyaçları ve gerekli teçhizat temini için ayırmıştır. Ayrıca nitelikli asker fazla olmadığından ordunun daha donanımlı bir hale getirilmesi için askeri eğitime başlanmıştır. Bu bağlamda da birçok talebe

eğitimlerini alıp orduya katkı sağlamak için Türkiye'ye gelmiştir (Cafersoy, 2001, s. 61).

Yapılan tüm bu yenileşme hareketinin meyvesi olarak ordunun en önemli faaliyeti Sovyetleri ülkeden çıkarmaktır. Bununla birlikte yıllardır mücadelesi verilmiş bağımsızlıkları daha da pekiştirmiştir (Gezenferoğlu, 1995, s. 186). Ermenistan'a karşı aldıkları başarılar hem ordunun hem de halkın umudunu artırmış ve iktidarın askeri anlamda yaptığı hamlelerin ne kadar doğru olduğunu gözler önüne sermiştir (Cafersoy, 2001, s.63-64). Ordu içinde hiçbir karışıklığa ve ülkeye ihanete izin vermeyen Elçibey, birlikte yola çıktıkları arkadaş gördüğü insanlar tarafından yolda bırakılmasını sineye çekmemiş kendisinin göreve getirdiği Savunma Bakanı Gaziyev'in ve bazı üst rütbeli askerlerin görevine son vermiştir (Gezenferoğlu, 1995, s.184).

4.3.1.5. Bilimsel, Kültürel Ve Eğitim Alanındaki Reformlar

Elçibey, bilime ve kültüre çok önem vermiştir. Ona göre "ilimsiz kültür, hoyrat bilim akla sığmaz." Bu düşünce çerçevesinde Azerbaycan'da bilim alanında yapılan çalışmaları eksik bulmuştur (Elçibey, 2013, s. 300). Bunun Sovyetler döneminde rejimin baskı uygulayarak Azerbaycan halkını kendi bilim, kültür ve tarihinden uzaklaştırmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Azerbaycan'da Sovyetler döneminde çoğu alanda olduğu gibi eğitim alanında da Rus etkisi hâkim olmuştur. Rusların eğitimdeki temel amacı, kendi kimliklerini unutmuş, istedikleri gibi şekillendirebilecekleri gençler yetiştirmektir. Azerbaycan'da bağımsızlığın kazanılmasıyla beraber Elçibey'in ilgilendiği konuların başında eğitim gelmiştir. Öncelikle Sovyet yönetiminde okullarda okutulan ders kitaplarının içeriğinin değiştirilmesini ve basılacak yeni kitapların da halkın milli kimliğini yeniden oluşturabilecek nitelikte olmasını istemiştir. Bunun için 10 Eylül 1992'de Eğitim Bakanlığı tarafından "Olağanüstü İlmî-Metodik Kurul (OİMK)" kurulmuştur. Bu kurulun çalışmaları neticesinde birçok kitap basılmıştır (Tahirzade, 2004, s. 61-62).

Elçibey'in, bilim kültür ve eğitim alanında yaptığı düzenlemelerden bir diğeri ülkede Sovyet yanlısı olmayan okulların yaygınlaştırılmasıdır. Lise ve üniversitelere girişlerde test yönteminin getirilmesi ile onun dönemine kadar

adil olmayan ve hak etmeden eğitim alınmasının önüne geçilmiş bu düzenlemenin yapılmasından sonra öğrencilerin akademik başarılarında bir artış gözlemlenmiştir. Farklı ülkelerde eğitim almak için gönderilecek öğrenciler için de bu sistem uygulanmıştır (Cafersoy, 2001, s.61).

Elçibey edebiyat, sanat ve kültür alanında faaliyet gösterenler için vergi muafiyetleri getirmiştir. Yazarlar Birliği'nin yayınladığı Azerbaycan Edebiyat dergisine, sinema sektörüne yardımlarda bulunmak, kültür sanat alanında çalışanlara yurt dışı etkinliklerde mali anlamda kolaylıklar sağlamak, alanında başarı gösteren resim heykel gibi görsel sanatlar icra edenlere fatura yardımıyla bulunmak, tarihi eserlerin yurt dışına kaçırılmasının önüne geçilmesi için talimatlar vermiştir (Tahirzade, 2001, s. 217-218).

Elçibey'in, salt siyasi alanda sınırlı kalan bir siyasetçi olmadığı için ülkesinin özgürlüğünü ve bağımsızlığını kazanmasının yanında kültür ve sanat alanlarında da gelişmesini önemseydiği ve sanatçıları desteklemek için bu adımları attığı düşünülebilir.

Eğitim alanına da büyük önem veren Elçibey, ülkede okullaşma oranını arttırmış, Sovyet Rusya'nın Türk birliğini bozmak amacıyla zorunlu tuttuğu Kiril alfabesini Latin alfabesine dönüştürmüş, onların uydurduğu tarihi, doğru bilgilerle yeniden yazdırmış ve eğitim kurumlarında yeni alfabe ile ders materyallerinin hazırlanması için öğretmen basımevi kurdu (Ağar, 2017, s. 60). Aynı zamanda Azerbaycan, bilim konusunda ülkeyi geliştirmek için Türkiye'den kitap yardımı talebinde bulunmuştur. İki ülkenin de ortak alfabe olan Latin Alfabesinin kullanıyor olması, gönderilen kitapların işe yararlılığını sağlayacaktır (Akyol, 1990, s. 158).

Elçibey'in, gelecek nesillerin Rus kültür emperyalizminden korunarak milli, öz değerlerini bilen ve tarihine sahip çıkan bireyler yetişmesini istediği için bu tedbirleri aldığı düşünülebilir.

SSCB yönetimi altında yaşayan halkların milli kimliklerinin ve kültürel haklarının yok sayıldığı döneme göre Elçibey, kendisi ülkesinin yönetimine geldiğinde farklı etnik kimlikleri ve azınlıkları bu haklardan yoksun bırakmamış hatta "Etnik Azınlıkların Kültürel Varlığını Korunması ve Geliştirilmesi" isimli kararı imzalamıştır (Ağar, 2017, s. 61). Elçibey'in bu

kararıyla farklılıkların birlik içinde olması halinde kültürel bir zenginlik oluşturacağı fikrine sahip olduğu düşünülebilir.

4.3.2. Elçibey Dönemi Dış Politika

Elçibey, Azerbaycan'ın dış siyasetine ilişkin izleyeceği yolu belirlerken, hem kendi ülkesinin milli çıkarlarına uygun hem de ülkesi dışındaki gerçekleşen durumlara uygun bir yol izlemiştir. Azerbaycan'ın müstakil bir devlet olarak uluslararası camiada varlığının kabul edilmesi, Karabağ meselesinin gündemde tutulmasını en başından beri savunduğu bir ve bütün Azerbaycan davasını tanıtmak onun ilk önceliğidir (Yılmaz, 2012, s. 29). Bunun yanında dünya genelinde bulunan enerji kaynaklarının takribi %6 gibi bir oranla Hazar Denizinde bulunması Elçibey'in bu coğrafyaya önem vermesini gerekli kılmıştır. Ayrıca önemli miktarda petrol ve doğalgaz rezervinin olması bu denize kıyısı bulunan ülkeler ile Azerbaycan'ın ekonomik ve siyasi ilişkiler kurması bakımından da önemlidir (Güzel, 2009, s. 20).

Kafkasya'daki problemleri çözmek, bu bölgede yaşayan halklarla ilişkiler kurmak, diğer halkların da bağımsızlıklarını kazanmaları için destek olmak, Türk devletleri ile tarihten gelen milli bağları güçlendirmek, Müslüman ülkelerle ilişkileri geliştirmek ve demokrasinin üstün tutulduğu her ülke ile bağlantı kurmak onun dış politikasının ana hatlarını oluşturmuştur (Cafersoy, 2001, s. 69-70).

4.3.2.1. Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

Azerbaycan'ın bağımsızlığının tanınması noktasında Türkiye her zaman olumlu görüşler içerisinde olmuştur. Fakat Türkiye'nin bu tutumuna ABD, SSCB ve Avrupa Birliği ülkeleri karşı çıkmış, Türkiye'nin Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımamasını istememişlerdir. Tanınmaları halinde Avrupa Birliğine giriş sürecinin sekteye uğrayabileceğini belirtmişlerdir. Hatta ABD tarafından, Türkiye'ye bir mektup gönderilerek bağımsızlık konusunun Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'nda (NATO) görüşülmesi istenilmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığının tanınmaması gerektiği söylenmiştir. Türkiye'nin Azerbaycan'ın bağımsızlığı konusundaki olumlu düşüncesini bu

devletler etkileyememiştir (Bakacak, 2019, s. 72). Türkiye ile Azerbaycan ortak geçmiş ve değerlere sahip olduğundan, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan devletin Türkiye Cumhuriyeti olması şaşırtıcı değildir (Bakacak, 2019, s. 68).

Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilanından sonra onu ilk tanıyan Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Türkiye, Azerbaycan'ın BM, AGİK vb. örgütlere katılması için öncü olmuştur. Elçibey yönetime geldiğinde Azerbaycan'ın BDT'de bulunmayacağını ifade etmesinin ardından, kendisine muhalif olanlar tarafından eleştirilmiştir. Türkiye ile karşılıklı olarak vize muafiyeti getirilmiştir (Alan, 1997, s.92).

Elçibey, Cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye'ye 24-27 Haziran 1992 tarihlerinde gelmiş, Karadeniz Havzası Ülkeleri Ekonomik İşbirliği (KEİB) zirvesine katılmış, ziyareti kapsamında TBMM'de konuşma yapmış devletin yapılandırılması ve kurumların oluşturulması için Türkiye'nin kadim idari deneyiminden istifade edileceğini söylemiştir (Tahirzade, 2017, s. 497-498). Elçibey'in Türkiye'ye ikinci gelişi ise 28 Ekim 1992 günü Cumhuriyet Bayramı münasebetiyle olmuştur. Buradaki resmi törene iştirak etmiştir. Ardından Türk Devletleri Zirve Toplantısı'na katılarak ilk olarak iktisadi alandaki mevzular hakkında görüşmeler yapmış, toplantıya katılan ülkelerle toplantıda alınan kararları belgelendirmiştir. Ardından kendisini onun askeri olarak gördüğü Atatürk'ün kabrine gitmiştir. Sonrasında örnek aldığı bir diğer şahsiyet Mehmet Emin Resulzade'nin Cebeci'de bulunan kabrine gitmiştir. Ankara'ya gezisi kapsamında Cumhurbaşkanı Özal ile Kayseri'ye giderek birçok işletmeyi ziyaret etmiştir (Ç. Samedbeyli, 2022, S. 125-126).

Şekil 6: Turgut Özal ve Elçibey Halkı Selamlarken

Kaynak: (http-9)

Türkiye ziyareti kapsamında Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile Başkentte Azerbaycan Türkiye Büyükelçiliğini faaliyete geçirmiştir (Ç.Samedbeyli, 2021, s. 99).

Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) marifetiyle Azerbaycan'da bulunan sivil toplum kuruluşlarına yardımda bulunulması için bir protokol oluşturulması, ilişkilerin gelişmesine ve bu kuruluşların çalışmalarının artmasına da katkı sağlamıştır (Sariahmetoğlu ve Yeşilot, 2017, s. 40).

Türkiye, Azerbaycan ile arasında siyasi gerilimlerin bulunduğu Ermenistan ile de görüşmeler yapmış, özellikle Nahçıvan meselesinde kilit pozisyonunda yer almıştır (Gezenferoğlu, 1995, s. 195). Ermenistan'ın izlemiş olduğu işgalci politika ile ilgili ABD gezisinde konuşan Turgut Özal, Ermenistan'ın bu işgal politikasını kesinlikle kabul edemeyeceklerini, eğer ısrarcı olurlarsa Türkiye'nin de sert bir şekilde tepki göstereceğini ifade etmiştir (Bakacak, 2019, s. 70). Ayrıca Karabağ meselesinde inisiyatif olarak konuyu NATO'ya taşımıştır (Öraz Beşikçi, 2016, s.242).

O dönemde iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin en önemli meyvesi Bakü'nün petrolüdür. Elçibey, Azerbaycan'ın bu zenginliğinden Türkiye'nin de pay almasını istemiş ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır (Gezenferoğlu,

1995, s. 193; Kabaklı, 2009, s. 104). Zaten iki ülkenin çıkarları da petrol boru hattının Türkiye'den geçmesi yönündedir. Böylece Azerbaycan, sahip olduğu ve Avrupa'nın da ihtiyacı olan enerjiyi pazarlayacaktır. Türkiye de bu enerji koridorunu sağlayacak pozisyonundadır (Yılmaz, 2012, s.69).

4.3.2.2. Azerbaycan-Rusya İlişkileri

Azerbaycan'ın Rusya ile olan ilişkileri diğer devletlerle olan ilişkilerinden çok daha farklıdır. Konum olarak ve sahip olduğu yeraltı zenginlikleriyle dikkat çeken Azerbaycan, Rus emperyalizmine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Yıllardır Rusya'nın hâkimiyetinde onun bir toprağıymış gibi muamele gören Azerbaycan, verdiği azatlık mücadelesini kazanmasıyla birlikte Rusya ile aynı pozisyonda olan bir devlet olmuştur (Bilgin, 2016, s. 145-146).

Azerbaycan'ın verimli topraklara ve ekonomik değeri yüksek ürünlere sahip olması, bunun yanında İran ve Türkiye ile ticari ilişkiler kurulmasında bağlantı yollarının da bu bölgede yer alması, Rusya için stratejik önem taşımaktadır (http-10).

Azerbaycan ilk başlarda Ruslara yönelik keskin bir düşünceye sahip olsa da sonrasında daha ılımlı bir yaklaşım sergilemiştir. Azerbaycan her ne kadar bağımsız olsa da Rusya onun sınırları için bir tehlike olmuştur. Rusya'nın Ermenistan'a Karabağ meselesinde lojistik destek sağlaması Azerbaycan'ın bu endişesinde ne kadar haklı olduğunu göstermiştir (Yılmaz, 2012, s. 64). Rusya'nın Ermenistan'a yardım etmesinin altındaki sebeplere bakıldığında, Çarlık Rusyasının, zamanında Osmanlı Devleti ile aralarında anlaşmazlık yaşadıkları dönemlerden beri, Türklere karşı pek de olumlu yaklaşmadığı dikkat çekmektedir. Azerbaycan da köken bakımından Türklerle benzerlik gösterdiği için onlara da aynı muameleyi göstermişlerdir (Uzer, 2017, s. 73).

Artık bağımsız bir ülke olan Azerbaycan'ın Rusya ile bağımsız bir devlet olarak siyasi ilişkileri başlamıştı. Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin ile aradaki ilişkileri güçlendirmek adına “Dostluk, İşbirliği ve İkili Güvenlik Hakkında” protokol yapmışlardır (Ç. Samedbeyli, 2022, s. 125).

Aralarında yapılan protokol ile iyi ilişkiler oluşmaya başlamasına rağmen Azerbaycan kesinlikle Rusya'ya bağımlı kalmak istememiştir. Bu sebeple Azerbaycan sahip olduğu Hazar petroleri konusunda Rusya'ya hem çıkarma hem de bundan bir hak elde etmesine izin vermemiştir. Bunun yanında Rusya'nın silahlı güçlerinin ülkesinde yer almasını istememiş, verilecek her tavizin de Azerbaycan için ileride yeni bir güvenlik sorununu doğurabileceğini düşünmüştür (Öraz Beşikçi, 2016, s. 241).

4.3.2.3. Azerbaycan – ABD İlişkileri

İki asır boyunca Kafkasları hâkimiyeti altına alan ve bu bölgede tek güç olan SSCB'nin çözülmesinin ardından Batı ülkelerinin dikkati Azerbaycan üzerine yoğunlaşmıştır. ABD eski SSCB ülkeleri ile ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesini istemektedir. Mutallibov döneminde ABD bu bölgenin silahsızlanmasını, kendisinin istediği demokrasi ve güvenlik anlayışının benimsenmesini ve liberal ekonomiye geçilmesi halinde ilişkilerin kurulacağını beyan ediyordu. Mutallibov'un liberal ekonomi politikası harici bu taleplerin kabul edileceğini ifade etmesi yeterli görülüyordu. ABD Azerbaycan'ın, Ermeni saldırılarıyla kaybedilen yerler hakkında da AGİK kapsamında sınırların değiştirilemeyeceğini kabul etmesini istiyordu. Bir yandan SSCB'nin yarattığı boşluğu İran'ın doldurmasını istemiyor, diğer yandan Azerbaycan dışındaki ülkelere karşı farklı Azerbaycan'a farklı siyaset izlemek istiyordu. Karabağ konusunda Ermenilerin tarafını tutan açıklamalar yapıyordu (Cafersoy, 2001, s.134-138).

Elçibey'in Ruslara olan bakışı onun yönünü Batıya özellikle de ABD'ye çevirmesine neden olmuştur. ABD'yi Rus tehdidine karşı bir güç olarak yanında tutmak istiyordu. Liberal iktisat politikasını benimseyen Azerbaycan'ın, demokratik, insan haklarına saygılı bir devlet anlayışına sahip olmak için, siyasi ve hukuki düzenlemelerin yapılacağını AGİK'te de ifade etmesi ABD'nin liberal ekonomi ile ilgili talebini kabul ettiği anlamı taşıyordu. Azerbaycan petrolünün çıkarılıp işlenmesi ABD ile ilişkilerin iktisadi olarak geliştirilmesi bakımından önemlidir. Azerbaycan'ın bu petrolü çıkarıp işlemesi ve pazarlaması yüksek maliyet taşımasından dolayı çok zordu. Avrupa ve ABD

kaynaklı petrol kuruluşlarının finansal durumlarının iyi olması da ilişki kurulmasını iktisadi açıdan önemli kılıyordu. ABD Azerbaycan'dan birçok reformların yapılmasını istiyor fakat Karabağ konusunda Ermenilerden tarafta duruyordu. Nitekim ABD, eski SSCB ülkelerine “Özgürlüğü Destekleme Kanunu” kapsamında ekonomik yardım yapacağını belirtmiş ancak ek bir maddeyle Azerbaycan'ı yardım yapılacak ülke kapsamına almamıştır. ABD, Azerbaycan'dan demokrasi, insan hakları, siyasi hakların güvence altına alınması bunun yanında liberal iktisat politikası izlemesini istiyordu. Fakat Azerbaycan'ın güvenlik endişelerini gidermek için kendisinden istenen talepleri yerine getirme konusunda isteksiz davranıyordu. Azerbaycan'a Ermeni saldırılarının yapılması ABD için önem taşıması anlamına geliyordu (Cafersoy, 2001, s.138-147).

4.3.2.4. Azerbaycan-İran İlişkileri

Bağımsızlığını ilan etmeden önce kuzey ve güney diye iki parçadan oluşan Azerbaycan'ın kuzey bölümü Rusya'nın, güney bölümü de İran'ın hâkimiyetindeydi (Yılmaz, 2012, s. 72). İran Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilk etapta tanımak istememiş, Sovyetlerin varlığını sürdürmesi gerektiğini düşünmüştür. Ancak 1991 Aralık'ta Azerbaycan'ı tanımıştır. Elçibey dönemi Azerbaycan-İran ilişkileri iki önemli başlıkta ilerlemiştir. Öncelikle bağımsızlık öncesi ilişkilerin mütekabiliyet ve eşitlik esasına dayalı olarak düzeltilmesi, sonrasında da Azerbaycan'ın İran'da tanıtılmasıdır. Bu bağlamda iki devlet arasındaki ilişkileri geliştirmek adına Azerbaycan Dışişleri Bakanı Tofiq Gasimov 18-20 Ağustos 1992'de İran'ı ziyaret etmiş ve birçok konuda protokol yapılmıştır. Her iki ülke de Tebriz ve Nahçıvan'da temsilciliklerini açacaklardır. Ayrıca İran'dan, Azerbaycan'a doğalgaz verilebilmesi için gereken altyapının hazırlanmasına karar verilmiştir (Cafersoy, 2001, s. 112-116).

Elçibey'in iktidarında İran ile ilişkiler tümüyle değişmiştir (Sapmaz, 2022, s.22). İran ile dış ilişkilerde en çok gündeme gelen konu Güney Azerbaycan konusudur. Elçibey'in hayali Gülistan ve Türkmençay Antlaşmalarıyla ikiye bölünmüş olan Azerbaycan'ı müstakil, tek bir ülke

yapmak, Güney ve Kuzey Azerbaycan halkını bir bayrak altında yeni baştan toplamaktır. Elçibey, ülkenin iki parçaya bölünmesini milleti için gerçekleşebilecek en kötü hadise olarak görür (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2007, s. 45). Bu antlaşmalara göre Azerbaycan'ın Kuzey bölümü Rusya'nın, Güney bölümü de İran'ın hâkimiyetine girmiştir (Yılmaz, 2012, s. 72). Bu bölünme gerçekleşince, Güney Azerbaycan Türkleri İran'da azınlık bir millet olmuştur. Buna rağmen İran asıllı halkla eşit haklara sahiplerdir. Hatta buradaki Türkler asıl kimliklerini unutarak, kendilerini İran kökenli olarak kabul etmişlerdir. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Kuzey Azerbaycan bağımsızlığını kazanmış, bunun etkisiyle Güney Azerbaycan'da da milli uyanış hareketleri başlamıştır (Nesibli, 2001, s. 152).

Elçibey de AHC başkanlığı döneminde, ikiye bölünmüş olan Azerbaycan'ı bir bütün yapma düşüncesini dillendirmiştir. Elçibey'in İran'ın bölüneceği yönündeki ifadeleri, İran'ı kaygılandırmıştır. İktidar olduğu dönemde Güney Azerbaycan konusu İran ile olan ilişkilerinde en önemli konulardan birisi olmuştur. Güney Azerbaycan sorunu hakkında konuşulması için İran Büyükelçisi tarafından İran'a çağırılan Elçibey, Güney Azerbaycan'da yaşayan Türklere kendi kimliklerini kaybetmeden yaşama hakkı tanınmasını bunun için de kendi dil ve kültürlerinde eğitim alabilmelerine imkân tanınması durumunda çağrılarını karşılık vererek İran'a gelebileceklerini belirtmiştir (Mutlu, 2013, s. 67-68).

Elçibey, her meselede olduğu gibi "Bütöv Azerbaycan" meselesinde de önce barışçıl yolların kullanılması gerektiğini, ancak İran buna yaklaşmayacağından, Güney Azerbaycan'da bağımsızlık şuurunu geliştirerek bunun savaşımının verilmesi gerektiğini düşünüyordu (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2007, s. 46).

Azerbaycan'ın bağımsızlığa kavuşması, Elçibey için ulaşılmaması gereken ilk hedeftir. Dağlık Karabağ'ın Ermenilerce işgali sonlandırıldıktan sonra Türk dünyasına açılacak kapı olan Güney Azerbaycan'ın Kuzey Azerbaycan ile birleştirilmesi ve bütünleştirilmesi "Bütöv Azerbaycan" in gerçekleştirilmesidir (Yoska, 2020, 222). Elçibey "Bütöv Azerbaycan" düşüncesini hayata geçirme konusunda kararlıydı. O Azerbaycan'ın iki parça değil bir bütün olmasını istiyordu. Bütöv Azerbaycan konusundaki

düşüncelerini de “Tuttuğumuz yol büyük önder Mehmet Emin Resulzade'nin yoludur, bu yol Settar Hanın, Seyit Cafer Pişeveri'nin yoludur ve men eminem ki, biz... müstakil, bütöv ve demokratik Azerbaycan'a götüren bu yolu şeref və liyaqat ile devam etdireceğiz.” (Elçibey, 1997b, s. 10) şeklinde ifade etmiştir.

Elçibey'in tüm davasını güttüğü mücadelelerin ardında bir gün gerçekleştirmek istediği “Bütöv Azerbaycan” düşüncesi vardır. Elçibey'in izlediği bu yol haritasında içinde bulunduğu anlayış “Bütünleşme, Milletleşme ve Devletleşme” anlayışıdır (Nerimanoğlu, 2002, s. 161). “Bütöv Azerbaycan” hedefi, Elçibey'in nezdinde hep gerçekleşmesini istediği Dünyadaki tüm Türklerin birliğinin oluşması için de çözülmesi gereken bir konudur. Dünyadaki tüm Türklerin birliğinin öncelikli yolu; “Bütöv Azerbaycan” düşüncesiyle gerçekleşebilir (Elçibey, 1997b, s. 11)

İran, Karabağ meselesinde Ermenistan'dan yana bir politika izlemiştir. Saldırıların en yoğunlaştığı zamanlarda Ermenistan'a iktisadi yardımlarda bulunmuştur. Böylece Azerbaycan ile ilgili dış siyasetinin ne şekilde ilerleyeceğini gözler önüne sermiştir (Nusretoğlu ve Alizade, 2022, s. 137). Bu meselede kendi dininden olan bir ülkeyi savunmak yerine farklı dine mensup ülkeyi savunması yine Güney Azerbaycan meselesiyle ilgilidir (Sapmaz, 2022, s.22).

İran bir yandan Güney Azerbaycan konusunu unutturmak istiyor, bir yandan da protokol imzalamış olmalarına rağmen gizliden gizliye Ermenistan'a Karabağ konusunda yardımlar gönderiyordu. Aynı zamanda Hazar Denizi'nde Azerbaycan'a karşı siyasi üstünlük kurmak istemesi bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin zayıflamasına neden olmuştur (Yılmaz, 2012, s. 74-75). Sovyetler Birliği zamanında Hazar Denizi üzerinde %14 oranında tasarruf hakkı bulunan İran'ın durumu da Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra diğer ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmasından dolayı değişiklik göstermiştir. İran gibi Kazakistan, Rusya, Türkmenistan ve Azerbaycan'ın da Hazar Denizi'ne kıyıları bulunması, bölgede dengelerin değişmesine neden olmuştur (Güzel, 2009, s. 20-21).

Elçibey, dış politikada önemli zaferlerinin olduğu gibi yenilgilerinin de olduğunu söylemiştir. Ama onları en çok yaralayan, siyasi alanda başarılar sağlamalarına rağmen yine siyasi alandan darbe almalarıdır. Yine de

Azerbaycan verdiği bağımsızlık mücadelesinin meyvesini dış ilişkilerinde almış, yurtdışı siyasette bir yer edinmiş ve birçok uluslararası teşkilatta katılan ülkelerle hukuki manada eşit sayılmıştır (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2007, s. 381). Bu da gösteriyor ki Elçibey'in ılımlı ve stratejik tavırları, diğer ülkelerle sağlıklı ilişkiler kurması, ülkesini dış siyaset açısından başarılı bir noktaya getirdiği söylenebilir.

4.4. Elçibey Döneminin Sonu

Elçibey, iktidarı döneminde Azerbaycan'ı ileriye taşımak için hayata geçirdiği birçok reform ile bağımsızlığını yeni kazanmış bir devletin kısa sürede atılım yapıp dikkatleri üzerine çektiği değerdendirilebilir. Dünya siyasetinde kendine bir yer edinmiş, Azerbaycan üzerinde çıkarları olan yerli ve yabancı kişi, devlet ve kuruluşların bu bölgeye yoğunlaşmasını ve Elçibey üzerinde hesapların yapılmasına da sebep olduğu düşünülebilir. Elçibey'in, bir nevi siyasetteki başarısının bedelini iktidardan uzaklaştırılarak ödediği söylenebilir.

4.4.1. Haziran Darbesi

Elçibey'in iktidara gelmesi bazı çevrelerce kabul edilememiştir. Görevinden edilen Ayaz Mutallibov, Rus yanlısı Rahim Gaziyev, seçimlerde Elçibey'in karşısında olan Nizami Süleymanov gibi isimler, Elçibey'i iktidardan indirmek için girişimlerde bulunmuşlardır. Yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aslında Elçibey'in değil Nizami Süleymanov'un kazandığı gibi çeşitli yanlış bilgiler ortaya atarak, halkı galeyana getirmişlerdir. Darbe tarihini Temmuz ayı olarak belirlemiş olmalarına rağmen çok sert tepki alacakları haberini aldıkları için bu girişimlerini ertelemişlerdir (Gezenferoğlu, 1995, s. 209).

Ermeni saldırılarının yoğunlaştığı dönemde, Azerbaycan ordusu içerisindeki Rus yanlısı bazı üst rütbeli askerler ve devlet adamları Elçibey'e ihanet etmişlerdi. Suret Hüseyinov'un Ağdere'deki Azerbaycan birliklerini uzaklaştırmasıyla Ermenistan bazı bölgeleri işgal edebilmiştir (A.Samedbeyli,

2019, s. 187). Elçibey, bölgelerin kaybedilmesinde sorumlu olduklarını düşündüğü Rahim Gaziyev ve Suret Hüseyinov'un yetkilerini elinden almıştır. Bu durumu kabullenemeyen Hüseyinov, Elçibey'in emirlerini uygulamamış ve ülkede problemlere neden olarak ikinci bir darbe ortamı oluşturmuştur. Aynı zamanda Ağdere bölgesinden uzaklaştırılan darbeci birlik Gence'de bir araya gelerek burada darbe planları oluşturmuşlardır. Buna göre Elçibey'i devre dışı bırakarak hükümeti ele geçireceklerdi. Fakat düşünmedikleri bir durum da halkın Elçibey'in yanında olmasıydı. Halkı kendi taraflarına alamayacakları için darbe girişimini yine ertelemek zorunda kalmışlardır (Gezenferoğlu, 1995, s. 210).

Diğer bir darbe girişimine ise, Suret Hüseyinov'un emri altında bulunan birliklerin gizli faaliyetleriyle Kelbecer'in Ermenistan'ın eline geçmesine kolaylık sağlaması neden olmuştur. Ermenistan'ın eline geçen Kelbecer'de yaşayan Azerbaycan halkı iktidar tarafından bölgeden uzaklaştırıldı. Darbeciler Kelbecer'den gelen halkın tepkilerini Elçibey'e karşı kullanarak onu iktidardan düşürmeyi planlıyorlardı (A. Samedbeyli, 2019, s. 184-185). Elçibey, Kelbecer'in Ermenistan'ın eline geçmesinde Suret Hüseyinov'a bağlı kalan askeri birlikleri görevden uzaklaştırmıştı. Buna tepki gösteren askerler görevi bırakmayacaklarını ve Suret Hüseyinov'a itaat edeceklerini söylemişlerdi. Bu durumdan güç alan Suret Hüseyinov aynı zamanda Rusya'dan da mali ve askeri destek görüyordu (Gezenferoğlu, 1995, s. 214).

Suret Hüseyinov önderliğinde Elçibey'in karşısında olan Ayaz Mutallibov, Rahim Gaziyev, Haydar Aliyev gibi isimler bir araya gelerek darbe için çalışmalarda bulunmuşlardı. Bu çalışmalar dâhilinde bu isimler Rusya ile birlikte hareket ederek Moskova'da Elçibey'i cumhurbaşkanlığından devirmek için defalarca görüşmeler yaptılar (Ç.Samedbeyli, 2022, s. 132). Bu yaşananların farkında olan Elçibey darbenin kaçınılmaz olduğunu görebiliyordu. Halkı bu durumdan basın yoluyla haberdar etti. Elçibey'in önemseydiği en önemli şey can kaybı yaşanmadan halkına zarar gelmeden sorunların çözülmesiydi. Fakat Elçibey'in barışçıl tavırlarına rağmen 4 Haziran 1993'te Suret Hüseyinov ve beraberindekiler Gence'de toplanarak günlerden beri tasarladıkları planı devreye soktular. Bölgede sıcak çatışmalar yaşandı ve Elçibey'in askeri birliklerinin başında bulunan Tahir Memedov ve

beraberindekiler darbeciler tarafından öldürülmüştü. Elçibey'in tüm çabalarına rağmen kalkışmalar engellenemedi ve daha fazla kayıp vermek istemeyen Elçibey, Cumhurbaşkanlığı görevinden ayrıldı (Gezenferoğlu, 1995, s. 220).

Elçibey, iktidarının Azerbaycan'ın iç ve dış güçlerin etkisinde kalarak çok da uzun soluklu olmayacağını, daha göreve gelmeden önce 25 Mart 1992'de mecliste yaptığı konuşmasında öngörmüştür. Yapılan bu darbe Elçibey'i haklı çıkarmış ve Elçibey iktidarı düşmüştür (Gezenferoğlu, 1995, s. 223).

Görevinden ayrılırken de çok sevdiği ülkesini düşünen Elçibey, ANS Televizyonunun kendisiyle yaptığı bir röportajda "Nasıl ki bir baba evladını vuramaz ama mecbur kaldığında vurur, benim de liderlikten ayrılmam gönüllü değil mecburiydi." (http-11) demiştir.

Elçibey, Rusya'nın Haydar Aliyev'i bir piyon gibi öne sürerek hamle yapmasının önüne geçmek için Rusya'dan önce adım atarak Nahçıvan Milli Meclis Başkanı olan Aliyev'i çağırarak Azerbaycan Milli Meclis Başkanı olmasını istemiştir. Aliyev'in Nahçıvan'dan Bakü'ye doğru harekete geçmesiyle Elçibey doğduğu topraklara, başladığı yer Keleki'ye dönmüştür (Tahirzade, 2017, s. 502). Daha sonra vermiş olduğu bir röportajda:

"... Rusya'nın bütün güçleri etrafımızı sarmış, insanları iç savaşa sokmaya hazırlamış benim burada ne yapmam lazım? İç savaş olmasın diye iktidarı bırakmam lazım. Gürcistan, Tacikistan'da başarılı oldu, biz imkân vermedik. Rusya İmparatorluğu çökecektir. Balkanlarda çöktü burada da çökecektir. Diktatorya, totalitarizm, despotizm bu ülkeye artık gelemez çünkü biz bunun mücadelesini verdik, demokrasi mücadelesini verdik..." (http-8) demiştir.

4.4.1.1. Darbe Sonrası Rusya'nın Tavrı

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra kendine bağlı birçok ülkeyi kaybeden Rusya eski devlet sistemine geri dönmeyi ve Azerbaycan'ı yeniden hâkimiyetine almayı istemiştir. Fakat iktidarda BDT'ye girmek istemeyen Elçibey'in olması Rusya'nın bu isteğinin önünde bir set olmuştur (Gezenferoğlu, 1995, s. 201).

Elçibey iktidarda olduğu sürece Rusya, Azerbaycan'ı tekrar hâkimiyeti altına alma hesaplarını rahatça gerçekleştirememektedir. Bu yüzden Elçibey yerine, kendilerine hizmet edebilecek bir kişiyi Azerbaycan iktidarına getirmek istemişlerdir. İktidar yolunu açabilmek için de birkaç kez Elçibey'i öldürme teşebbüslerinde bulunmuşlar, AHC iktidarını zaafa uğratmak için de ülkenin devlet idaresindeki kritik noktalara Rus yanlısı kişileri yerleştirmişlerdir (Ağar, 2017, s. 115).

Elçibey kendisine ihanet eden devletin kritik noktalarındaki kişileri görevden uzaklaştırdığında bu kişilerin Rus destekli kişiler olduğunu fark etmiş, bu minvalde Rusya'nın da iktidar üzerinde oynanan oyunlarda bir parmağının olduğunu işaret etmiştir. Nitekim Gence İsyanını düzenleyenlerin de belli olduğu, Elçibey'e yapılan 4 Haziran darbesi sonrası açığa çıkan bir belge de Elçibey'in haklılığını doğrulamıştır. Bu belge şu şekildedir:

“BELGE:

7 Haziran 1993. 16-59. Sayfa 1/1

İvedilikle

Çok gizlidir.

1-4 Haziran 1993 tarihince ulaşan haberlere göre Moskova'da, P.S. Gracev, P.N. Barannikov ile ismi açıklanmayan karşı istihbaratçı ve R. Gaziyeu buluşmuşlardır. Burada Azerbaycan'daki durum görüşülmüştür.

Aynı zamanda R. Gaziyeu burada Mutallibov'la buluşmuştur. Bu görüşmede, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ali Meclisi'nin Prezidyum eski başkanlarından Kurban Halilov'un akrabası Kahramanoğlu Abilov ve Haydar Aliyev'in temsilcisi Natik Aliyev de bulunmuşlardır. Misafirler, Mutallibov'u Haydar Aliyev'le birleşmeye veya hiç değilse kendi adamlarıyla birlikte tarafsız kalmaya ikna etmişlerdir. Toplantıda şu konularda görüş birliğine varılmıştır:

1.Azerbaycan Parlamentosu'nun toplantıya çağırılması,

2.Haydar Aliyev'in cumhurbaşkanı, Yakup Memmedov'un da yardımcı seçilmesi,

3.Parlamento toplantısında Azerbaycan Anayasası değiştirilerek, hükümetin doğrudan parlamentoya bağlanması,

4.Cumhurbaşkanınca verilecek kararların, hükümet tarafından onaylanması halinde uygulamaya konulması,

Bunların dışında, Suret Hüseyinov'un Gence'den ayrılan Rus askeri birliklerinden güçlü miktarda silah aldığı da bildirilmiştir. Bununla beraber birkaç havadan indirme ve denizden çıkarma birlikleri eğitimcilerin de orada kaldığı,

Ermeni meselesine gelince, muhalefetin katıldığı parlamento toplantısının devamı süresince Azerbaycan sınırlarında saldırı olmayacağı, iki Azerbaycan partisinin (İtibar Memmedov'un Milli İstiklal Partisi, Haydar Aliyev'in Yeni Azerbaycan Partisi) de 117 Moskova'daki bir banka tarafından finanse edilmesi kararlaştırılmıştır." (Gezenferoğlu, 1995, s. 216-218).

Rusya bu belgenin gerçeklik taşımadığını, bu tür yanlış bilgilerin Azerbaycan ve Rusya arasındaki ilişkileri zedeleyeceğini belirten ifadelerde bulunsa da darbe sonrası yargı sürecinde Elçibey tarafından görevden uzaklaştırılan Rahim Gaziyev, hem kendisine yöneltilen suçlamaları hem de Rusya'nın bu darbe girişiminde etkisi olduğunu kabul etmiştir (Ağar, 2017, s. 117-118).

4.4.1.2. Darbe Sonrası Türkiye'nin Tavrı

Türkiye, Elçibey'e yapılan bu darbe girişiminde 4 Hazirandan 9 Hazirana kadar suskunluğunu korumuştur. Türkiye'nin olanlar karşısında suskun kalması ve hemen tepki vermemesi Elçibey'i oldukça üzümü, bu üzüntüsünü birkaç kez dile getirmiştir. Bu suskunluk Türkiye'deki bazı gazetelerce de eleştirilince, (Ağar, 2017, s. 118-119) Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesince bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklama şu şekildedir:

"Açıklama, 9 Haziran 1993 Bağımsız ve demokratik bir yönetim düzeni ile sağlam bir sosyal yapı kurma yönünde adımlar atan ve bir seçimle halkın çoğunluğunun oyunu alarak iktidara gelmiş olan yönetime, gerekçesi ne olursa olsun, hukuk ve demokrasi dışı bir yöntemle karşı çıkılması tasvip etmek mümkün değildir. Bu gibi yöntemler, AGİK ülkeleri başta olmak üzere, Azerbaycan'ın da üyesi olduğu çağdaş uluslararası toplumun değerlerine de ters düşmektedir.

Azerbaycan'da serbest seçimle iş başına gelerek, halkın demokratik iradesini temsil eden Cumhurbaşkanı Sayın Ebülfez Elçibey'in yönetiminde Azerbaycan'ın uluslararası arenada saygınlık kazandığı, demokrasi yolunda kararlı adımlar atıldığı, ülkenin ekonomik

potansiyelinin verimli kullanımı için ileriye dönük ümit verici bir ortamın hazırlandığı gerçektir.

Azerbaycan'da mevcut çok partili siyasal yaşam içinde, hür basın işlevini yerine getirebildiği serbest bir iletişim düzeninde, siyasal diyalog ve uzlaşma olanakları mevcutken, ayrıca Azerbaycan'ın milli birlik ve beraberliğe en fazla ihtiyacı olduğu bir dönemde, kardeşkanının dökülmesi Türkiye'yi derin endişe ve üzüntüye sevk etmiştir.

Azerbaycan'ın bir iç sorunu olan bu gelişmelerin çoğulcu demokrasi kuralları çerçevesinde, Azerbaycan halkının ve devletinin öz bütünlüğünü güçlendirecek bir uzlaşma ile çözümlenmesini içtenlikle istemekteyiz.” (B. Şimşir, 2011, s. 558-559).

Türkiye bu konuda bir faaliyette bulunmamış, sadece açıklama yapmakla yetinmiştir. Türkiye hükümeti, kendinden beklendiği gibi bir adım atmayınca, hem halkın hem de Mesut Yılmaz gibi bazı muhalefet liderlerinin tepkisini almıştır. Tepkiler sonrası Cumhurbaşkanlığı da Azerbaycan'ın resmi Cumhurbaşkanının Elçibey olduğunu ifade etmiştir. Fakat Azerbaycan'daki Halk oylaması sonuçlarına bağlı kalmış ve bu konuyu bir iç mesele olarak değerlendirmiştir (Ağar, 2017, s. 120-121).

Elçibey'in nezdinde onun gayretleriyle kurulan iyi ilişkilerin darbeden sonra Türkiye'nin, beklenilenin aksine Aliyev'in yanında konum almasının büyük hayal kırıklığı yarattığı düşünülebilir.

Türkiye-Azerbaycan ilişkileri Elçibey döneminde dostluk temelinde kurulan bir politik düzlemde ilerlemiştir. Elçibey sonrasında ise Haydar Aliyev yönetimine karşı, daha temkinli bir siyaset izlenmiş ve bu bir süre devam etmiştir (Veliyev, 2020, s. 116). Türkiye'nin darbe sonrası tavrı iki ülke arasındaki ilişkilerde bir fetret dönemi yaşanmasına neden olmuştur (Cafersoy, 2001, s.133).

4.4.1.3. Darbe Sonrası ABD ve İngiltere'nin Tavrı

4 Haziran sonrası ABD ve İngiltere bu darbeye Elçibey'den yana tavır almışlardır. Elçibey iktidarında hem siyasi hem iktisadi anlamda Azerbaycan ile iyi ilişkilerde bulunan bu ülkeler, Elçibey'in Azerbaycan'ın resmi Cumhurbaşkanı olduğunu söylemişlerdir. Fakat Türkiye gibi bu ülkeler de

sadece darbeyi reddeden açıklamalar yapmış, somut anlamda ciddi bir destek vermemişlerdir (Ağar, 2017, s. 124-125). ABD ve İngiltere'nin bu tavrı Elçibey'e oyun kuranların iktidarı daha kolay ele geçirebilmelerine olanak sağlamıştır (Gezenferoğlu, 1995, s. 205).

4.4.1.4. Darbe Sonrası İran'ın Tavrı

Elçibey'in İran'ın hâkimiyetindeki Güney Azerbaycan'ı tekrardan bağımsızlığa kavuşturarak Kuzeyi ve Güneyiyle birleşik bir Azerbaycan kurma düşüncesi İran'ı tedirgin etmiştir. Elçibey'in bu düşüncesi, İran'ın toprak bütünlüğünü tehlikeye düşüreceğinden, Elçibey'i iktidarda görmek istememişlerdir. Ayrıca ümmetçilik politikasını benimseyen İran, Elçibey'in milliyetçilik politikasını benimsemesinden rahatsızlık duymuştur. Elçibey hükümetini iktidardan düşürmeye yönelik yapılan darbeye de zaten istekleri yönünde olduğu için sessiz kalmıştır (Gezenferoğlu, 1995, s.204).

4.4.2. Elçibey'in Nahçıvan'a Dönüşü

Rusya darbenin yapılmasında etkili olduğu gibi darbe sonrası için de planlar yapıyordu. Bu planlar dâhilinde Elçibey için iki düşünceleri vardı. Ya Bakü'de halk arasında kargaşa çıkarıp Elçibey'e suikast düzenleyecekler, ya da Elçibey ülkeyi terk edecekti. Elçibey ülkede kargaşa çıkararak halkına zarar gelmesini önlemek amacıyla önce halkım sonra ben diyerek Bakü'den ayrılıp ata toprağı olan Keleki'ye gitmiştir (A.Samedbeyli, 2019, s. 245).

Görevinden affını isteyen Elçibey'in hukuken Cumhurbaşkanlığındaki süresi bitmemişti. Ülkedeki karışıklığı engellemek amacıyla kendi yerine belli bir süre için Haydar Aliyev'i seçmişti. Haydar Aliyev Keleki'de iken tüm desteği kendine çekmiş olsa da hala Cumhurbaşkanı hukuken Elçibey olduğundan dolayı göreve gelemiyordu (Bilgin, 2016, s. 191). Cumhurbaşkanının belirlenmesi için ülkede bir halk oylaması yapıldı ve % 98 gibi bir oranla halk Elçibey'i istemiyordu. Bu halk oylamasının sonucunda Türkiye, Aliyev'in yanında olarak yeni Aliyev Hükümetini kabul etmiştir (Avşar vd, 1994, s. 24).

Elçibey Keleki’de bir süre kaldıktan sonra Haydar Aliyev’in Cumhurbaşkanı olacağıyla ilgili iddiaların ortaya atılması üzerine, bu iddiaların asılsız olduğunu göstermek için Bakü’ye dönmeye karar vermiştir. Onun geri dönmesini istemeyen güçlerin planları vardı. Elçibey’in Bakü’ye döneceği uçağa saldırıda bulunuldu (A. Samedbeyli, 2019, s. 249). Aynı zamanda Elçibey’in Yaşadığı Keleki köyü de abluka altına alınmıştı (Bilgin, 2016, s. 191). Olacakları gören Elçibey Keleki’de kalmanın en doğru karar olduğunu düşündü. Bir süre Keleki’de zor şartlarda yaşadı. Keleki’den başka yerde yaşamayı düşünmemesinin nedeni ise gideceği yerdeki insanların da zarar görmesini istememesindendi (Halilova, 2017, 351).

Şekil 8: Elçibey Keleki’deyken Çıkan Haberler

Kaynak: (<http-12>, Milliyet, 07.07.1993, s. 16)

Elçibey, Keleki’de kaldığı dönemde buradan ayrılmayarak, Azerbaycan’ın sorunlarının çözümü için faaliyetlerine devam etmiştir. Bunun için de her yönden kısıtlanan Elçibey’in yapabildiği tek şey, basını kullanmaktır. Aynı zamanda geriye döndüğünde siyasi anlamda neler yapacağını bu dönemde planlıyordu. Bu plan dâhilinde hükümete karşı tüm partileri aynı hedef içerisinde “Demokratik Kongres” adı altında birleştirdi. Aynı zamanda bir cemiyet olan AHC’yi bir parti olarak hukuken faaliyete

geçirdi. Böylelikle mecliste bulunmadan da siyasette etkin olabilecekti. Ayrıca bu dönemde kendini de kültürel, siyasal, bilimsel ve tarihsel alanlarda araştırmalar yaparak geliştirmeye çalışıyordu. Bunun yanında Türkmənçay Antlaşması dolayısıyla bir olamayan ülkesi için mücadelesini verdiği “Bütöv Azərbaycan” ideali hakkında çalışmalar yürütüyordu (Ç. Samedbeyli, 2022, s. 144-146).

4.4.3. Bakü’ye Geri Dönüş

Elçibey’in Keleki’ye dönmesinden sonra Azerbaycan için kötü günler başlamıştı. Öncelikle yıllardan beri mücadelesini verdiği toprak bütünlüğü politikası sekteye uğramış ve topraklarının önemli bir kısmı Ermenistan tarafından zapt edilmişti (Gezenferoğlu, 1995, s. 226). Halkın refah düzeyi düşmüş, işsizlik oranı artmış, barınma sıkıntısı ortaya çıkmıştı. Ayrıca Elçibey’in oluşması için büyük çaba sarf ettiği milli ordu dağıtılmış, Elçibey’in yaptığı birçok reform işlevsiz hale gelmişti (Gezenferoğlu, 1995, s. 227-228).

Hukuken Cumhurbaşkanlığı görev süresi biten Elçibey, Bakü’ye dönmeye karar verdi. Elçibey’i Bakü’de yoğun bir kalabalık karşıladı. Geldiğinde siyasete kaldığı yerden devam eden Elçibey kendisinin yokluğunda kötüleşen durumu kurtarmak adına bir takım çalışmalar başlatmıştı (Tahirzade, 2017, s. 504-505). Yokluğunda etkisini kaybeden Azerbaycan Halk Cephesi Partisi’nin (AHCP) tekrardan yönetimine geçmiş ve Azerbaycan’da yeniden demokratik bir ortam hazırlamak için “ Seçim Islahatları ve Demokratik Seçimler Uğrunda Hereket” yapılanmasını oluşturmuştur. (Ç. Samedbeyli, 2022, s. 147).

Mecliste söz sahibi olan Elçibey hala Azerbaycan’ın birliği için çalışmalarda bulunuyordu. Bu çalışmalar dâhilinde de Elçibey, Birleşik Azerbaycan Cemiyetini kurmuş ve yönetimin başına geçmişti. Bu birlik Elçibey’e göre kültürel, tarihsel ve siyasal alanlarda adımlar atılarak yapılabilirdi. Bu cemiyeti halkın bir kültür okulu olarak kullanmasını sağlamıştı. Elçibey, siyasi hayatında faaliyetlerine devam ederken bir yandan da sağlık problemleri ortaya çıkmaya başlamıştı (Tahirzade, 2017, s. 505).

4.4.4. Elçibey Dönemine Genel Bakış

Elçibey'in siyaseti kuvvet veya zor kullanmak üzerine değil iman, ülkü ve fazilet temeline dayanmıştır. Elçibey milleti için türlü fedakârlık örneği göstermiştir. Onun konumunda bulunup da bu fedakârlığı gösterebilecek lider sayısı azdır (Yeniçeri, 2010, s. 8).

Azerbaycan'ın başında bir yıl gibi kısa bir süre kalan Elçibey, Sovyet yönetimi altında yaşamaktan bıkan Azerbaycan halkının büyük çoğunluğu tarafından sevilen karizmatik bir lider olmuştur. Azerbaycan tarihinde yapılan ilk demokratik seçimde Cumhurbaşkanlığı makamına gelen Elçibey, dış siyasetini Batıya yönelerek tayin etti. Ülkesinin idari ve siyasi olarak yapılandırılmasında, politikalarını belirlemesinde örnek aldığı ülke, "Türkiye" olmuştur. Yaklaşık 200 yıl boyunca egemenliği altında yaşadıkları Rusya'nın tesirinden kurtulup, ABD ve Türkiye eksenli bir diplomasi anlayışını benimsediği düşünülebilir.

Elçibey yönetime gelmeye ne kendisinin ne de ekibinin hazır olduğunu söylemiş, öncelikle Milli İtimat Hükümetinin kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Sosyal ve siyasal problemlerin çözülmesi için kanunların çıkarılmasını ve seçimlerin de ondan sonra yapılması gerektiğini söylemiştir (http-11).

Komünizmin etkisi altına aldığı ülkesinin BDT'de yer almasını istememiştir. Mutallibov döneminde beyannameye atılan imzanın geçersiz olduğunu ilan ederek, Azerbaycan'ın bu topluluktan ayrılmasını sağlamıştır (Bilgin, 2016, s. 197)

Sovyet Rusya'dan geçen ne varsa ortadan kaldırmayı planlayan Elçibey, liberal ekonomi anlayışını benimsemiştir. Ülkesinin bu şekilde refah seviyesini artıracığını, yabancı yatırımların geleceğini ve ülkenin kalkınacağını düşünmüştür. Ancak Dağlık Karabağ'da gerçekleşen Ermeni saldırıları planlarının gerçekleşmesine engel olmuştur (Bilgin, 2016, s. 198).

Azerbaycan'ın milli bir orduya sahip olmaması onun bu alanla ilgilenmesini gerektirmiştir. Bunun için ülkesindeki Rus askeri varlığına son vermiştir. Elçibey, Ermenilerce işgal edilen Karabağ bölgesindeki toprakların geri alınması için silahlı güçlere talimat vermiş, ancak en kritik zamanda gerek siyasetteki gerekse ordu içindeki kendisine muhalif kesim tarafından yarı yolda bırakılmıştır. Bu da verilen mücadeleyi akamete uğratmış, Ermenileri cesaretlendirmiştir. Bu durumdan yararlanan Ermeniler 1993 Nisanında saldırıya geçmişler, durumu lehlerine çevirmişlerdir. Azerbaycan ordusunu geri kazandığı yerlerde yenilgiye uğratmışlardır. Türk yerleşim yeri olan Kelbecer işgal edilmiştir. Bu durum aynı zamanda insani krize de yol açmış yeni bir göç daha gerçekleşerek yüz bin dolaylarında Türk, göçkün durumuna düşmüştür. Yaşanan bu gelişmeler Elçibey iktidarının da sorgulanmasına, demokrasi mücadelesinin anlam ve önemini yitirmesine neden olmuştur. Türkçü bakış açısının devlet yönetimi için henüz geçerli olmadığı dillendirilmiştir (Bilgin, 2016, s. 199).

Elçibey geniş halk kitlelerinin onu desteklemesine karşın yönetimde başarı gösterememiştir. Bir başka deyişle “iktidar oldu fakat muktedir olamadı” denilebilir. Ülkenin başında kendisi vardı ancak kumanda başka grupların eline geçmişti. Albay Suret Hüseyinov'u görevinden el çektirmiştir. Ordu işgallere karşı mücadele ederken, Albay Suret Hüseyinov'un adeta düşman kuvvetlerin komutanı gibi davranıp orduyu geriye çekmesi yeni bir sorun teşkil ediyordu. Suret Hüseyinov bu sebeple görevden el çektirilmiştir (Bilgin, 2016, s. 200).

Halkın artık Elçibey'e güveni kalmamış ve otoritesi sorgulanmıştır. Kendisinin ve hükümetinin görevi bırakması yönündeki talepler artmıştır. Bunun yanında protestoların başlaması ve Hüseyinov'un orduyu Bakü'ye yönlendirmesiyle Elçibey, Haydar Aliyev'i Nahçıvan'dan çağırması iç savaş çıkarmaması için kendisi de Bakü'den ayrılmıştır (Bilgin, 2016, s. 201).

Elçibey'in Cumhurbaşkanlığı fiili olarak uzun sürmemiştir. Ancak halkının bağımsızlığını kazanması, milli kimliğin ve Azerbaycan yurttaşlığı bilincinin yerleşmesi adına önemli bir rol oynamıştır. Rusya'ya karşı radikal bir siyaset izlemiş, İran Türklüğü ile ilgili söylemlerini hakların kazanılması noktasına çekmiştir. Elçibey'in “Bütöv Azerbaycan” düşüncesini ifade etmesi, İran'ın toprak bütünlüğünü kastetmesi olarak değerlendirildiği için onun

iktidarını kaybetmesinde İran'ın rolü olabileceği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Elçibey'i anlamaya çalışırken onun fikirleri hakkında farklı görüşler bulunmaktaydı. Turancı olduğu düşünülürse Türklerin bir araya gelip tek bir çatı altında birleşmesi, Türkiye ile konfederasyon kurulması veya Batı'ya entegre olabilmek için Türkiye'yi bir rol model alması düşünülebilir. Elçibey bu görüşlere cevaben Türkiye ile bütünleşmek gibi bir düşünce içinde olmadıklarını, komşu devletlerin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra onlarla iş birliğine gideceklerini, şartların oluşması halinde o zaman konfederasyon fikrinin gündeme gelebileceğini ifade etmiştir. Yaşanan tüm gelişmelere ve başarısız kılınması için gösterilen tüm çabalara karşın Elçibey, sivil toplumun oluşturulması, idari siyasi mali ve askeri alanda reformlar yapması, ticaretin geliştirilmesi, yeraltı ve yerüstü zenginliklerin ekonomiye kazandırılması için önemli çalışmalarda bulunmuştur (Bilgin, 2016, s. 201-206).

Elçibey'in fikir dünyasının oluşmasında etkili olan kişilerin başında Mehmet Emin Resulzade geliyordu. Onun "Bütünleştirme, Millileştirme, Devletleştirme" sözünü örnek almıştı. Ayrıca etkilendiği bir diğer kişi de İsmail Gaspıralı Bey idi. Onun da "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" fikrini benimseyerek ülkesinde de birlik sağlamaya çalışmıştır (Tahirzade, 2017, s.506).

4.4.5. Elçibey'in Vefatı

Elçibey'in vücudu yıllardır verdiği mücadeleler, yaptığı çalışmalara karşı yorgun düşmüştü. Durumu gittikçe kötüleşiyordu. O dönemde bile yapılacak seçimler için fikirleri soruluyor, hala devlet işleriyle ilgilenmeye çalışıyordu. Çevresindeki insanlar Elçibey'in sağlığının kötüleşmeye başladığını, tedavi için Türkiye'ye gitmesinin daha iyi olabileceğini söylüyorlardı. Elçibey Türkiye'nin bizzat kendisini çağırması durumunda Türkiye'ye gidebileceğini söyledi. Bunun üzerine dönemin Ulaştırma Bakanı Enis Öksüz, Elçibey'i Türkiye'ye çağırmişti. Elçibey'i yıllardır mücadele ettiği ülkesinden tüm sevenleri Türkiye'ye doğru yolcu etmişlerdi. Türkiye'de onu Ulaştırma Bakanı Enis Öksüz, MHP Milletvekili Mehmet Ceylan ve Muhittin Çolak ağırlıyordu. Elçibey Türkiye'ye geldiğinde sağlığı çok kötü

durumdaydı. Artık tek başına ayakta bile duramıyordu (Haliova, 2017, s. 393-394).

Elçibey Türkiye'ye yola çıktığında bir Türk gazeteci ile yaptığı konuşmada gazeteci niçin Türkiye'ye gittiğini sormuş, Elçibey de Türk hekimlerinin kendisini iyileştirebileceğine inandığını söylemişti. Bunları söylerken de sağlık durumunun kötülüğünden dolayı kendisi hakkında çok ümidinin olmadığını belki de bir daha geri dönemeyeceğini düşünüyordu (Bilgin, 2016, s. 210).

Elçibey'i Gülhane Askerî Tıp Akademisi'nde (GATA) bulunduğu sürede Mesut Yılmaz, Devlet Bahçeli gibi birçok Türk devlet adamı da ziyaret etmişti. Elçibey'in tedavisi GATA'da gerçekleştiriliyordu. Doktor Elçibey'in durumunun ne kadar ağır olduğunu farkındaydı. Fakat bu durumu Elçibey'e nasıl söyleyebileceğini bilmiyordu. Elçibey'in sağlığı ile ilgili tüm gerçekleri duymak istediğini söylemesi üzerine artık kendisinin son zamanlarına yaklaştığını ona söylemek zorunda kaldı. 60 gün kadar süren uğraşlara rağmen sağlık durumu daha da ağırlaşan Elçibey 22 Ağustos 2000 günü saat 8.30 civarında hayata gözlerini yumdu. Aynı gün Elçibey'in naaşı, Türk Hava Kuvvetlerine ait bir uçakla Esenboğa Havalimanı'ndan kendi ülkesi Azerbaycan'a uçuruldu. Ertesi gün Elçibey'in naaşı Bakü'ye getirildi. İlk olarak İlimler Akademisinde bir cenaze töreni yapıldı. Elçibey'in naaşı ailesi, devlet adamları ve tüm sevenlerinin katıldığı büyük bir kalabalık tarafından Devlet Mezarlığına defnedildi (Bilgin, 2016, s. 212).

Şekil 8: Elçibey'in Mezarı (Bakü)

Kaynak: (http-13)

Türk milleti ve Azerbaycan gençliğine vasiyetlerde bulunan Elçibey, dünya gözüyle göremediği ve gerçekleştiremediği hedeflerinden bahsederken, bunların Dağlık Karabağ'ın özgürlüğüne ulaşması, Azerbaycan'ın kuzeyi ile güneyiyle bütünleşmesi olarak ifade etmiştir. Bu hedeflerinin bir gün gerçekleşeceğine olan inancı taşıdığını söylemiştir. Bu hedefler gerçekleştiğinde bağımsızlık yolunda çaba harcayan ve yaşamlarını kaybedenlerin de mezarlarında rahat yatacaklarını söylemiştir. Ülkü birliği ile Karabağ'ın işgaline son vermek, ayrılmış Azerbaycan'ı bütünleştirmek hedefi koymuştur. Tüm bunlar için demokrasinin yerleşmesi ve sorunların ancak konuşarak halledileceğini ifade etmiştir. Azerbaycan gençliğine ise, her birinin Türk milletinin bir ferdi olduğunu ve sorumlulukları olduklarını söylemiştir. Atatürk'ün de Gençliğe Hitabesinde söylediği gibi bunun damarlarda gezen soylu kan ile mümkün olabileceğini söylemiştir. Bütün Azerbaycan'ın bu inanca sahip olmakla kurulacağını ifade etmiştir (Bakiler, 2009, s. 328-331).

4.4.5.1. Elçibey'in Vefatı Üzerine Söylenenler

Sağlığında Elçibey ile aynı dava için uğruna beraber yol almış kişiler Elçibey'in vefatının bağımsızlık davasının son bulacağı anlamına gelmediğini söylemişlerdi. İsa Gamber, Hanım Halilova gibi Elçibey'e çok yakın kişiler Elçibey'in vefatının ardından yayınladıkları taziye mesajlarında onun azatlık düşüncesi için çalışacaklarını belirtmişlerdi. Ayrıca Türkiye, Özbekistan gibi Türk devletleri de Elçibey'in Türk birliği için gösterdiği çabaları takdir ettiklerini ve onun bu yaptıklarını hiçbir zaman unutmayacaklarını söylemişlerdi. Ayrıca kendilerinin de bu birlik için Elçibey'in yolundan gideceklerini belirtmişlerdir (Güler, 2006, s. 136-139).

Türk dünyası dışındaki diğer yabancı devletler de bağımsızlığını yeni kazanmış bir ülkeyi, izlediği başarılı iç ve dış siyasetle dünya kamuoyunda yer edindirmiş olan ve bu anlamda vatanı işgal altında olan tüm devletler için örnek teşkil eden bu devlet adamını takdir ederek vefatından duydukları üzüntüleri dile getirmişlerdir (Güler, 2006, s.140-144).

Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Elçibey'in vefatıyla ilgili Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'e bir mesaj göndermiştir:

“Azerbaycan Cumhuriyeti İkinci Cumhurbaşkanı ve Azerbaycan Halk Cephesi Partisi Genel Başkanı Sayın Ebülfez Elçibey’in Ankara’da tedavi görmekte olduğu hastahane de 22 Ağustos 2000 tarihinde vefat etmiş olduğunu büyük bir üzüntü ile öğrenmiş bulunmaktayım. Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazanmasında önemli rol oynayan, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin her alanda gelişmesine büyük katkıda bulunan değerli devlet adamı Elçibey’in kaybı, tarihi ve kültürel bağlarla birbirine kenetlenmiş olan halklarımızı derin üzüntüye sevk etmiştir. Bu acı olay nedeniyle, Zat-ı Âlilerine ve şahsınızda merhumun yakınları ile Azerbaycan halkına en derin başsağlığı dileklerini iletirim.” (http-14).

Türkiye’nin 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Elçibey’in vefatından önce onun çok iyi bir insan olduğunu, ayrıca Türkiye’nin Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerinde önemli bir rol oynadığını belirtmiştir. Eğer Elçibey giderse Orta Asya ile ilişkilerin de zayıflayabilme ihtimalini dile getirmiştir (A. Samedbeyli, 2019, s. 276).

Prof. Dr. Turan Yazgan’a göre; Elçibey, Azerbaycan’da baskıcı emperyalist yöntemlerle söndürülmeye çalışılmış Türklük bilincini yeni baştan diriltten, ardına kitleleri sürükleyerek bağımsızlık mücadelesi vererek bir devleti tekrar ayağa kaldıran, Azerbaycan’ın hiçbir devlete bağlı olmayan özgür bir devlet olduğunu da tüm dünyaya kabul ettiren, ülkesini reformlarla yeniden kuran büyük bir liderdir. Elçibey aynı zamanda büyük bir Türk Birliği savunucusu ve milliyetçisidir (Bakiler, 2009, s. 101-106).

4.5. Elçibey’in Fikir Dünyası

Sovyet Rusya’nın kimlik ve kültürlere uyguladığı baskı ortamında yetişen Elçibey’in milli bilincinin erken dönemlerde oluşmasında en büyük etken çevresindeki öğretmenleri ve kendisinin de Türk kültürü ve tarihine olan merakıydı. Ufkunu genişletmek adına çeşitli alanlarda kitaplar okumuş, bu okumalar ona fikri altyapısının oluşmasında önemli katkılar sağlamıştır. Akademisyenliği döneminde de bu birikimlerini ülkenin geleceği olan gençlere aktarmış, iktidara geldiği dönemde de bu fikirler doğrultusunda siyasetini belirlediği düşünülmüştür.

4.5.1. Elçibey'in Türkiye ve Türk Dünyasına Bakışı

Elçibey Türk olmasıyla gurur duyardı. Onun en büyük hedefi dünyadaki bütün Türklerin aynı idealler etrafında buluşmasıydı (Halilova, 2017, s. 473-474). Elçibey'in Türkçülük düşüncesinin temellenmesinde etkili olan bazı mütefekkirler vardır. Bu kişiler de Atatürk, Zeki Velidi Togan, Mehmet Emin Resulzade, Cemalettin Afgani, Ziya Gökalp, İsmail Gaspiralı ve Sultangaliyev gibi isimlerdir. Ona göre Azerbaycan halkı, Türklük bilincine sahip olduğunda hedeflerine de ulaşmış olacaktı (Mutlu, 2013, s. 87).

Elçibey, Türk dünyasının bir olması gerektiğini savunurken, bunun tek bir çatı altında olamayacağını düşünmüştür. Her Türk devletinin kendi ülkesinde özgürce yaşamasını ve birbirleriyle iyi ilişkiler içinde olması gerektiğini söylemiştir (Khudayi, 2020, s. 46-47). Kendisiyle yapılan bir röportajda şu ifadeler yer vermiştir:

“ ...Bizim mefkûremiz ve hedefimiz aydındır. Hedefimiz milletimizin özgürlüğü ve bağımsızlığıdır. Büyük hedefimiz bütün esir Türklerin halasıdır. Doğu Türkistan'da 40 milyon Türk'ün Güney Azerbaycan'da yaşayan 30 milyon Türk'ün Kuzey Irak'ta 2,5 milyon Türk'ün, Batı Trakya'da yaşayan Türk'ün, Kıbrıs'taki dünyanın neresinde varsa köle edilmek istenen ve köle olan ve yahut kalan ve yahut başkası tarafından ezilmek istenen Türk'ün halasıdır...” (http-8).

Elçibey her ne kadar dünya genelinde yaşayan Türklerin ortak bir paydada birleşmesini istese de bu idealinin önünde çeşitli engeller vardı. Bunlar yabancı devletlerin Türk tarihini çarpıtarak anlatmaları ve farklı coğrafyalardaki Türk soyundan gelen toplulukların çeşitlilikleriydi (Özdemir, 2012, s. 73).

Elçibey'in tüm Türk devletleriyle yakın ilişkileri olmasa da Türkiye ile ilişkileri daha güçlüydü. Bunun sebebi olarak Türkiye'nin Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olması ve Elçibey'in Atatürk'e olan sevgisi gösterilebilir. Hatta iktidarda bulunduğu dönemde bu ilişkileri daha da güçlendirmek istemiş, bunun için Bakü'de çeşitli Türk coğrafyalarından gelecek olan talebelerin ders alabileceği bir Atatürk Akademisi'ni açmak

istemiştir. Fakat bu isteği iktidarda kaldığı kısa sürede gerçekleşemedi (Khudayi, 2020, s. 46).

Elçibey, Türkiye'ye birkaç kez görüşmeye gelmişti. Bunlardan ilkinin daha Cumhurbaşkanı olmadan gerçekleşti. Geldiği dönemde Türkiye'de "Karadeniz Havzası Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Antlaşması" planlanıyordu. Elçibey bu toplantıya Ermenistan Devlet Başkanı Petrosyan ile aynı masaya oturmamak şartıyla katılabileceğini söyledi. Bu isteği kabul görerek 24-25 Haziran 1992 günü toplantı Elçibey'in katılımıyla yapıldı (Bilgin, 2016, s. 131). Türkiye'deki ilk sözleri ise şunlar oldu:

"Ben Anadolu toprağına ilk defa gelirem Türkiye'nin kültürü, edebiyatı, tarihi dili ve Kemalcı'ların azatlık hareketi ile tanışmamdan sonra gelbimde bu toprağın güzel obrazı yaranmıştı Sakarya ve İnönü döyüşlerinin tarihini öyrenirken bu yerlere gelmeyi özümü vetenin istiklali uğrunda mübarizlerin sırlarında his etmeyi arzulayıram... Bir çoh görkemli din ve devlet hadimlerinin Mustafa Kemal Atatürk'ün Mehmet Emin Resulzade'nin Zeki Velidi Togan'nın ve azatlık uğrunda diğher mübarizlerin uyuduğı Anadolu toprağı mügeddestir." (Güler, 2006, s. 90).

Kasım ayında tekrardan Türkiye'ye gelen Elçibey, Türk devletleri Ankara zirvesinde hem bu iki devlet arasında hem de diğher Türk toplulukları arasında her anlamda işbirliği olabileceğinin sinyallerini verdi (Mutlu, 2013, s. 88). Bu işbirlikleri dâhilinde iki ülke arasında eğitim, gıda, kültür, siyasi ve benzeri alanlarda ilişkilerde bulunuldu (Cafersoy, 2001, s. 124-125) Elçibey'in Türkiye'ye karşı bu denli yakın olması ve Türkiye'yi Azerbaycan'dan daha gelişmiş görmesi onun kendi ülkesindeki bazı çevrelerce eleştirilmesine de neden olmuştu. Fakat o Türkiye'ye karşı bu tavırlarının altında yatan temel düşüncenin Türklük sevdası olduğunu ve Türkiye'yi daha deneyimli bir ülke olmasından kaynaklı istifade edilecek bir öğreten olarak gördüğünü net bir şekilde ortaya koymuş, Türkiye'yi bir babanın iki evladı olarak gördüğünü belirtmişti (Özdemir, 2012, s. 79).

Türkiye ziyareti kapsamında Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile Başkentte Azerbaycan Türkiye Büyükelçiliğini faaliyete geçirdi (Ç.Samedbeyli, 2021, s. 99).

Türkiye, Azerbaycan ile arasında siyasi gerilimlerin bulunduğu Ermenistan ile de görüşmeler yapmış özellikle Nahçıvan meselesinde kilit pozisyonunda yer almıştı (Gezenferoğlu, 1995, s. 195). O dönemde iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin en önemli meyvesi Bakü'nün petrolüydü. Elçibey, Azerbaycan'ın bu zenginliğinden Türkiye'nin de pay almasını istiyordu ve bu yönde çalışmalar yapılmıştır (Kabaklı, 2009, s. 104).

Elçibey, Türkiye'nin Türk dünyasına açılmasının yolunu İran ile kurulacak ikili ilişkilerde görmektedir. Bunun için diplomatik görüşmelerde İran'a etki ederek Tebriz Üniversitesi ve Bakü Üniversitesi arasında işbirliği kurulmasını, bunun sonucunda "Bütöv Azerbaycan" düşüncesinin gerçekleşeceğini Türk dünyasına açılacak kapının da Azerbaycan'dan geçeceğini söylemiştir (Akyol, 2009, s.33).

4.5.2. Elçibey'in Atatürk Sevgisi: Atatürk'ün Askeri

Elçibey, Türkiye'ye ve Türk halkına çok büyük bir sevgi ve saygı içerisindeydi. Azerbaycan'ın azatlık mücadelesi için yaptığı her çalışmada öncelikle Türkiye'yi düşünüyordu. Ona göre hem Azerbaycan hem de Türkiye uluslararası alanda sözü geçen ülkelerden olmalıydı. Özellikle bir milletin yeni baştan küllerinden doğmasında önder olan Atatürk'e karşı derin bir hayranlık besliyordu (Tahirzade ve Samedbeyli, 2019, s.197). Onun Atatürk'e duyduğu hayranlığı ceketinden hiç eksik etmediği Atatürk rozetinden bile anlaşılabilir (Bakiler, 2009, 147-148). Elçibey, Atatürk'e olan sevgisinin sebeplerini de şöyle ifade etmiştir:

“ Ben gençliğimde ikinci ve üçüncü sınıftan itibaren Atatürk'ü ve Mehmet E. Resulzade'yi anlamıştım. Üçüncü sınıfta fark ettim ki hayata doğru bakmıyorum, çünkü o zaman Lenin, Stalin ve diğerleri aşırı derecede övülüyordu, ağızlarda Napolyon, Hitler gibi isimler dolaşıyordu. Sonradan Atatürk'ü ve Türk Dünyasının büyüklerini öğrendim ve gördüm ki, Atatürk, Türk Dünyasının, son iki yüz yılda yetiştirdiği en büyük şahıstır. Doğrudur, Emir Timur, Çingiz Han büyük cihangirlerdir, dünya imparatorluğu kurmuşlar; onları inkâr etmek olmaz, güçlü dâhilerdir. Sultan Selim, Fatih, Sultan Bayezid, Selçuklu Sultanı Alp Arslan vb. Türk Dünyasının, Türk Devletçiliğinin, doğrudan kaynaklarıdır. Ancak Atatürk yeni, modern, çağdaş bir devletin temelini atmıştır.” (Türker, 2018, s. 384).

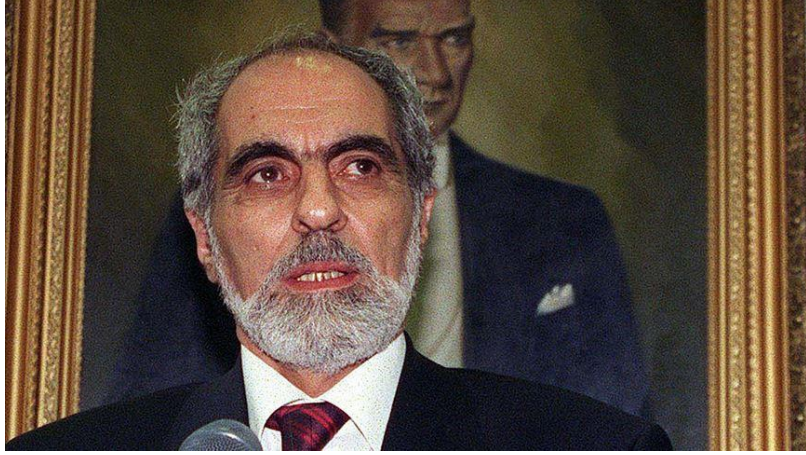
İzlediği politikalar ve yaptığı çalışmalarla Elçibey, Atatürk'ün yolundan gidiyordu (Tahirzade ve Samedbeyli, 2019, s. 198). Öyle ki Elçibey'in uygulamaya koyduğu bazı kanunlarda Atatürk'ün etkisi bariz şekilde görülmüştür. Atatürk'ün temel prensibi olan hürriyet anlayışını Elçibey de çıkarmış olduğu "Askeri Üsler Hakkında Kanun"da benimsemiş ve Sovyet askerlerini vatanın her köşesinden temizlemiştir (Türker, 2018, s. 390).

Elçibey, mazinin zafer dolu sayfalarını da hüznü dolu sayfalarını da çok iyi analiz edebiliyordu. Atatürk'ün ve Lenin'in izlediği siyasi hamleleri ve politikaları karşılaştırdığında Atatürk'ün o muhteşem dehasının her anlamda Lenin'i alt ettiğini görebiliyordu. Bu siyasi dehanın hamlelerini bağımsızlık mücadelelerinde bir pusula olarak seçmiş ve bu hamlelerin doğruluğunu ülkenin geleceği olan gençlere kanıtlarla anlatarak zihinlerinde geçmişe ve geleceğe dair yeni ufuklar oluşturmayı kendine görev bilmişti (Nerimanoglu, 1992, s. 22).

Azatlık mücadelesi veren Türkçü genç Elçibey'in içinde yara bırakan acı hatıraları vardı. Bunlardan birisi Sosyalist Sovyet yönetiminin gizli servisi KGB tarafından izlendiği dönemde ceketinden hiç ayırmadığı Atatürk rozetinin yakasından kopartılmasıydı (Tahirzade ve Samedbeyli, 2019, s. 201). İlerleyen zamanlarda Sovyet kuvvetleri Elçibey'in ikamet ettiği haneye baskın yaptığında kitaplarının arasında ve evinin bazı odalarında Atatürk'ün fotoğraflarının olduğunu görmüşlerdi (Halilova, 2017, s. 143).

Türkiye'ye birkaç kez gelen Elçibey, ilk gelişinde Anıtkabir'e uğramayı unutmamıştır. Anıtkabirdeki özel deftere yazılar yazmış cümlesini "senin askerini" diyerek bitirmiştir (Tahirzade ve Samedbeyli, 2019, s.200). Aynı gün Azerbaycan'ın Cumhurbaşkanı olarak TBMM kürsüsünde tüm halkın beğenisini kazanan sözler söylemiştir. Sözlerinde Türk'ün gücünden, Türklerin bağımsızlığı engellenemez bir millet olduğundan, tarih boyunca bu sömürgeci, cahil fikirlerle yönetilen ülkelerin hâkimiyetinden başarılı mücadelelerle kurtulduklarından bahsetmiş, Sovyetlerin artık yok olduğunu belirtmiş, kendi ülkesinin bağımsızlık mücadelesinde de önderinin Atatürk olduğunu onun milletini kurtuluşa götürdüğünü, bu izden kendisinin devam edeceğini anlatmıştır. Atatürk Türkiye'yi ve Türk halkını akıl ve bilimle nasıl muasır medeniyetler seviyesine getirip Türk'ün cesur kimliğini tüm dünyaya

gösterdiyse kendi ülkesi için de aynı yoldan ilerleyeceğini halkının hak ettiği gibi adilane yaşaması için elinden geleni yapacağını söylemiştir (Gezenferoğlu,1995, s. 195-196).

Şekil 10: Elçibey, Atatürk Fotoğrafi İle

Kaynak: (http-15)

Elçibey'in Atatürk'ü kendisine önder kabul ettiği ve Türklüğü övdüğü konuşması büyük bir coşkuyla karşılandı. Meclisteki bu konuşmasından sonra tüm gazetelerde "Atatürk'ün askeri" ibaresiyle yer aldı (Çobanoğlu, 2019, s. 100).

Atatürk, Elçibey için gençliğinden Cumhurbaşkanlığına giden azatlık mücadelesinde Azerbaycan halkı için önder olduğu direnişte her zaman bir ışık, bir pusula olmuştur. O, akademisyen olduğu dönemde gençlere, hapis yıllarında mahkûmlara ve daha nice insana Atatürk'ün siyasi ve milliyetçi kişiliğini, Türklüğe ve Türk halkına hizmetkâr oluşunu, verdiği kurtuluş mücadelesini anlatmıştır. Bu kurtuluş yolunda derin saygı duyduğu Atatürk'ü örnek almıştır.

Hürriyet gazetesinin Bakü'de kendisiyle gerçekleştirdiği röportajda Hz. Muhammed ve Atatürk'e ilişkin görüşlerini ifade etmiştir:

“Hazreti Muhammed demiş ki: ‘Bir kişiyi kölelikten kurtaran iyi bir şey yapıyor. İki kişiyi kurtaran çok iyi iş yapıyor. Üç kişiyi kölelikten kurtaran bir kişi ise cennetlidir.’ Atatürk milyonlarca insanı kölelikten kurtardığı gibi, sömürülen ve bağımsızlıkları ayaklar altına alınan ülkelere de örnek olmuştur. Bu bağımsızlık sayesinde camiler ibadete açılmış ve Türk halkı

özgürce ibadet yapmaya başlamıştır. Gerici çevrelerin propagandalarını anlamak mümkün değildir. Atatürk'e karşı yapılanları içime sindiremiyorum. Atatürk'e düşman olanların karşısındayım ve ben de onların düşmanıyım. Makam ve mevkisi ne olursa olsun, hiç kimsenin Atatürk'e karşı çıkma hakkı yoktur. Çünkü tarih Atatürk gibi bir dahiyi henüz yetiştirmedir.” (http-16).

4.5.3. Elçibey ve Dil

Elçibey'in çok önem verdiği konuların başında dil meselesi geliyordu. Ona göre Türklük birliği ve Türkün geleceği ilk olarak dilini korumasına bağlıydı. Diline sahip çıkmayan bir millet başka milletlerin esareti altında yaşamaya mecburdu. Hatta bunu gören Sovyetler'in, Türk'ün öz kimliğini değiştirmek ve Türk grupları arasındaki birlikteliği bozmak için el attığı ilk mesele dil meselesi olmuştur (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2007, s. 318).

Yıllardan beri Azerbaycan'da Sovyetlerin baskısı altında yaşayan halka kendi dillerini kullanma izni verilmiyordu. Öyle ki Türklerin birbirleriyle anlaşamaması ve birlik kurmamaları için ortak bir alfabe kullandırılmıyordu (Gömeç, 1999, s.47). Çarlık Rusyası zamanında başlayan ve Sovyetler döneminde de devam eden misyoner şarkiyatçı Nikolay İvanoviç İl'minskiy metodu ile Hristiyanlaştırma, Ruslaştırma ve ayrı ayrı uluslar oluşturma politikası izlenmiştir (Aça, 2013, s. 1465). Sovyetler ani bir kararla ülkeyi Kiril alfabesine geçirmiş ve başta Türkiye olmak üzere tüm Türk toplulukları arasındaki bağı koparmaya çalışmıştır. Onlara Kiril alfabesini zorunlu tutup eğitim kurumlarında da Rus dilinden başka dilin konuşulmasını yasaklamışlardır (Halilova, 2017, s. 245). Elçibey kendi dilini kullanamayan Türklerin böyle giderse hem bağımsızlıklarını kazanamayacaklarını hem de Sovyetlerin planladıkları gibi asimile olacaklarından korkuyordu. Ülkedeki tüm karşıt görüşlülerin itirazlarına rağmen Elçibey, Türkler arasında ortak bir alfabe olması gerektiğinden bahsediyordu (Güler, 2006, s. 97). Hatta Elçibey'de var olan bu ortak alfabe düşüncesi, birçok Türk devletinin katıldığı 18-20 Kasım 1991 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen “Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu”nda da daha önce kabul edilmişti.

ÇAĞDAŞ TÜRK ALFABELERİ SEMPOZYUMU
SONUÇ BİLDİRİSİ (18-20 KASIM 1991)

Namık Kemal Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Enstitüsü tarafından 18-20 Kasım 1991 tarihleri arasında İstanbul'da toplanan "Çağdaş Türk Alfabeleri" Sempozyumu adlı ilmi toplantı çalışmalarını feshatında yüksek bir seviyede tamamlanmıştır.

Yapılan görüşmeler sonucunda şu hususlar tesbit edilmiştir :

- 1) Sempozyumda muhtelif Türk bölgelerinden gelen bilim adamlarının hemen bütünü Türk boylarında Latin harflerine döme düşüncesinin ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Sempozyumunun iştirakçileri bu düşünceleri oy birliği ile tasvip ve kabul etmiştir.
- 2) Sempozyum Azerbaycan Parlamentosunda görüşülen Latin asıllı Azerbaycan Türk alfabesinin birsen önce Azerbaycan Parlamentosundan çıkmasını temenni etmişlerdir.
- 3) Sempozyuma katılan bilim adamları Latin alfabesindeki aynı harflerin aynı sesleri gösterme prensibinde anlaşmaya varmışlardır.
- 4) Sempozyumda diğer Türk boyları arasında Latin asıllı alfabenin kabukların Türk boylarının birbirini anlamasında ve hülûkî birliğin pekiştirilmesinde en önemli unsur olduğu görüşüne yitiriliği ile varmışlardır.
- 5) Sempozyum Türk boyları için Latin asıllı aşğıda gösterilen alfabenin esas alınmasını tavsiye etmektedir.

a	b	c	ç	d	e	ğ
f	g	ğ	h	ı	i	l
j	k	q	l	m	n	ñ
o	ö	p	r	s	ş	t
u	ü	v	w	y	z	

6) Bu Sempozyumda alınan ilmi kararların yetkili organlara önyurulması tavsiye edilmiştir.

Prof. Dr. İsmail Engin
Doç. Dr. Nadir Devlet
Prof. Dr. Ahmet Temir
Prof. Dr. Ahmet F. Fıca
Doç. Dr. Stefan Kuraglu

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz
Doç. Dr. Dima F. Serhaz
Prof. Dr. F. L. Abdullayev
Doç. Dr. Alaeddin Mehmedoğlu Aliyev
Tataristan ilmi kente Resit Valov - P.K.
Prof. Dr. Aslanov Faqif
Doç. Taspolat Sadıkov
Doç. dok. Jusufos Berdiyev Btoev
Dr. Yavuz Akpınar
Dr. Samaxanov Hojiyev
Prof. Dr. Karajari Başimov
Prof. Dr. Musayev Şenay
Prof. Dr. Mirfahik Teliyev
Prof. Dr. Nisrinov Sapar
Prof. Dr. Husainov Kobayshmetov
Prof. Dr. Talmas Garipov (Doktorant, Ufa)
Doç. Dr. Cebar Mahmet Bakkenov
Doç. Dr. Gyorov Nikolay (Cumayistan, Çeleksarı)
Doç. Torgov Amantov (Kazakistan, Almatı)
Dr. Cumagulov Çetin (Kırgızistan)
F. Aji Ferit Aji
Prof. Feridun Ağazadeh Celilov
Doç. Dr. Almas Efalimcan - Ufa Şeykulov
Dr. Muhammedhad Şahmamedhad
Prof. Dr. Habibi Dursun Yıldız
" - Anıllah Mühlisov

Şekil 11: Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu Sonuç Bildirisi

Kaynak: (http-17)

Elçibey, Atatürk'ün ülkesini Arap alfabesinden Latin alfabesine geçirmesini örnek almış ve dil birliği adına Azerbaycan'ın da alfabesini Latin alfabesi olarak değiştirmiştir. Artık Azerbaycan resmi dili Türk dili olmuştur (Gömeç, 1999, s. 48; Gezenferoğlu, 1995, s. 190). Elçibey, bazı çevrelerce dilinin Azerbaycan dili olarak ifade edilmesine karşılık dillerinin isminin

aslında Türk dili olduğunu, “Azerbaycan dili” ifadesinin politikanın bir sonucu olduğunu söylemiştir (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2007, s. 318). Elçibey, Azerbaycan dili diye bir şeyin olmadığını, sadece “Türkçe” olduğunu savunmuştur (Rusça'da Turetskiy ve Tyurkskiy olarak da bilinen Türk dillerinde Türkçe veya Türki dil ayrımı yoktur). Benzer şekilde milleti de geç Sovyet döneminde olduğu gibi “Azerbaycanlı” olarak değil, “Azerbaycan Türkü” olarak tanımlamıştır (Cornell, Karaveli ve Ajeganov, 2016, s. 44-45).

Elçibey tüm dış güçlere kendi dillerinin Türkçe olduğunu kabul ettirmek için Cumhurbaşkanı olarak katıldığı bir Rus televizyon programında Rus diline hâkim olmasına rağmen Türk dilini kullanmıştır (A. Samedbeyli, 2019, s. 102).

Elçibey'in Türk dilini her şartta kullanmaktan vazgeçmemesi ve ortak Türk dil birliği konusundaki çalışmaları Türk dünyası tarafından takdir edilmiştir (Gömeç, 1999, s. 48). Türk Dünyasında alfabenin ortak olmaması, bu birliğin oluşmasına set çeken durumlardan biridir (Mikail, 2008, s.31)

Elçibey, Cumhurbaşkanı sıfatıyla Boris Yeltsin ile bir araya geldiğinde, yıllardır ülkesinde kendi dilinden mahrum kalmış tüm Azerbaycanlılar adına konuşmasını Türkçe gerçekleştirmiştir (Halilova, 2017, s. 246-247). Ayrıca uluslararası alanda da dil konusundaki kararlılığını göstermek adına katıldığı Helsinki'de yapılan Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) toplantısında tüm katılanlara kendi dilinde hitap etmiştir (Gezenferoğlu, 1995, s. 191).

Türk dilinin ülkesinde de tam anlamıyla hâkim olmasını isteyen Elçibey, mecliste çeşitli kararlar aldırılmıştır. Bunların başında soy isimlerin Türkçeleştirilmesi, daha önce Rusça yazılmış kitapların kendi dilinde tekrar basılması ve öğrencilerin Türkçe eğitim alabilecekleri eğitim kurumlarının çoğaltılması vardır (Nesibli, 2001, s. 147).

Haydar Aliyev'in, 1993 yılında göreve gelmesinden sonra Elçibey döneminde izlenen politikaları terk ettiği savunulmaktadır. Dilin yanı sıra ulus da “Azerbaycan” olarak yeniden tanımlanmıştır. Batı basınının, Azerbaycan'da sık kullanılmayan hatta resmi belgelerde kullanımı yasak olan “Azeri” kelimesini kullanmaya başladığı dikkat çekmektedir. Gerçekten de bu

iki terimin (Azeri-Azerbaycanlı) arasındaki farkın dikkate alınması gerekmektedir: Türkler de dâhil olmak üzere çoğunlukla yabancılar tarafından kullanılan "Azeri" terimi daha dar, etnik temelli bir anlama sahip olurken, "Azeri" terimi, ülkenin tüm nüfusunu kapsayan Azerbaycan topraklarında yaşayanları ifade eder şeklinde anlaşılmaktadır. Azerbaycanlılar bugün uluslarını Azerbaycanlı terimiyle tanımlamaktalar. Aynı şekilde Azerbaycan'ın dili de "Azerbaycan dili" veya Azerbaycanca olarak tanımlanmakta ve tüm Azerbaycan vatandaşlarının resmi dili olarak kabul edilmektedir (Cornell, Karaveli, Ajeganov, 2016, s.46).

Buradan da anlaşılacağı üzere bir ülkeyi yıkmak için en önemli silah dildir. Bunun farkında olan Elçibey düşüncelerinden etkilendiği İsmail Gaspıralı'nın "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" çizgisinden hiç ayrılmamış ve tüm bu çalışmalarıyla dil konusuna büyük önem vermiştir. İlk fırsatta da Azerbaycan dilini Türkçe olarak tüm dünyaya kabul ettirmiştir (A. Samedbeyli, 2019, s. 104).

4.5.4. Elçibey ve Din

Sovyetlerin ülkeyi işgalinin başlamasından itibaren tüm eğitim kurumlarında dini eğitimler kaldırılmış, din adamı yetiştiren kurumlar kapatılmıştı (Gömeç, 1999, s. 40). Azerbaycan halkına asimilasyon politikası uygulayan Sovyet Rusya, halkın kendi dilini kullanmasına izin vermediği gibi dinlerini özgürce yaşamalarına da izin vermiyordu. Onların amacı kendi yarattıkları şekilde dilsiz, milliyetsiz ve dinsiz bir Rus halkı oluşturmaktı (Gömeç, 1999, s. 68).

Elçibey İslamiyet'e olan hassasiyeti dolayısıyla, Sovyetlerin bu asimile politikasından oldukça rahatsızdı. Kendi dinini yaşayamayan bir milletin zamanla yok olacağını düşünüyordu. İktidar olduğu dönemde de din konusunda önemli adımlar atmıştır. Bu yüzden dinin doğru şekilde öğrenilebilmesi ve öğretilbilmesi için Bakü'de bir İlahiyat Fakültesini faaliyete geçirmiştir (A.Samedbeyli, 2019, s. 100).

Gençliğinden beri dini vecibelerine özen göstererek İslamı yaşamaya çalışan Elçibey, Mısır'dan dönüşünde ülkesine, yasak olmasına rağmen

Kur'an-ı Kerim'i götürmüştü. İktidara geldiği dönemde birçok yerde camileri faaliyete geçirmiş ve uzun zamandır ezan sesi duyulmayan Azerbaycan'da ezan sesi duyulur olmuştur. Türkiye'deki Başbakanlığa bağlı din hizmetlerinden sorumlu başkanlık olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın destekleriyle Azerbaycan'da din öğretilmeye başlatılmıştır (Halilova, 2017, s. 247).

Elçibey nasıl ki özgürce kendi dinini yaşamak istiyorsa diğer dinleri benimsemiş kişilerin de dinlerini yaşamalarını istiyordu. O bütün dinlere aynı mesafede idi. Cumhurbaşkanlığı döneminde cami kilise ayırt etmeden hepsine aynı önemi veriyor hatta bu dini kurumlara yapılan maddi desteklerde eşit davranıyordu. Yaptığı yurtdışı gezilerine sadece İslam dinine mensup olanlarla değil diğer dinlerin görevlileriyle de beraber gidiyordu (A.Samedbeyli, 2019, s. 101).

Elçibey dinin gerekliliği hususundaki düşüncelerinde bir konunun önemle altını çizmiştir. Ona göre dinler arasında birinin diğerinden önemli olan tarafı yoktur ve din, sadece insanların kalplerinde yaşamalı, sosyal kültürel alanla sınırlı kalmalı, siyasetin malzemesi olmamalıdır (Kemaloğlu ve Kemaloğlu, 2007, s.101).

Elçibey'in bütün dinlere siyaseten bakışının tarafsız olduğu görülebilir. Bu konuyla ilgili bakış açısının Türkiye'ye laik devlet anlayışını getiren ve kendisi için siyasi pusula olarak gördüğü Atatürk ile benzerlik taşıdığı söylenebilir.

4.5.5. Elçibey'in Bilim ve Kültür ile İlgili Görüşleri

Sovyet Rusya, Azerbaycan'ın özgürlüğünü elinden aldığı yetmezmiş gibi tarihini ve kültürünü halka yanlış anlatıyor, onları manipüle ediyordu. Elçibey Türklerin milli benliklerini kaybetmemeleri için tarihlerini okuyarak, kültürlerini araştırarak bilinçlenmeleri gerektiğini düşünmüştür (Tahirzade, 2017, s. 482). "Türkler okuyunca Türk olduklarını bilirler" sözü de bu düşüncesini destekler niteliktedir (Aydın, 2018, s. 502). Aynı zamanda Azerbaycanlı bilim insanları da tarihi ve kültürü Rus yanlısı metotlarla açıklıyordu. Elçibey, hem Rusya'nın bu yozlaştırma politikasının önüne

geçmek, hem de halka doğru bilgiyi ulaştırmak adına akademik anlamda çalışmalar yapılması gerektiğini düşünüyordu. Elçibey bunun için tarihsel mantık metodunu daha doğru buluyordu. Bu metoda göre deneysel ve tarihsel sıralama birinci öncelik olmalıydı (Tahirzade, 2017, s. 482-483).

Elçibey, hem bağımsızlığı elinden alınmış, hem ikiye bölünmüş olan Azerbaycan'ın kültür birliğini oluşturmak adına çalışmalar yapacak birimler açmayı planlıyordu (Mutlu, 2013, s. 28). Bunun için yönetime geldiklerinde kültür açısından izleyecekleri yolun ana kaynağını millilik, vatana bağlılık ve eşitlikçilik oluşturmalıydı (Cafersoy, 2001, s. 59).

Düşüncelerini benimsediği Mehmet Emin Resulzade var olan kültürlerinin bozulmasını engellemek adına Türkiye'de Azerbaycan Kültür Derneği kurmuştu. Türklük düşüncesine önem veren Elçibey ise iktidara geldiği dönemde bu dernek ile bir Antlaşma imzalamıştı (Halilova, 2017, s.109). Aynı zamanda mukaddes mazisine önem veren Elçibey Orhun ve Yenisey Yazıtları'nın Türk tarihine kazandırılmasının yüzüncü senesi etkinliklerinin gerçekleştirilmesini planlayacak bir kurul oluşturdu (A.Samedbeyli, 2019, s. 98).

Bilimsel çalışmaları arttıran yeni hükümet bu alanda bir Devlet Komitesi oluşturdu ve bütçesini de devlet kendi bünyesinden karşılıyordu (Gezenferoğlu, 1995, s. 189). Elçibey, yine bütçesi devlet tarafından karşılanan birçok gazete, devlet tiyatrosu ve dergi gibi kültürel birimler oluşturdu ve faaliyetlerinin devam etmesine imkân sağladı (A.Samedbeyli, 2019, s. 98-99).

Sonuç olarak Elçibey'in gençliğinden vefatına kadar her dönemde Sovyetlerin ülkesinde dil, din, kültür ve bilim alanlarında yapmış oldukları sömürgeci ve yozlaştırıcı faaliyetlerle mücadele ettiği söylenebilir. Kendilerinden sonraki kuşaklara da bu bayrağı devralmaları ve milliyetlerine sahip çıkmalarını sağlamak adına eğitim yayımlarına şu ifadeleri ekletmiştir:

“Biz Türk'üz Müslüman'ız. Kitabımız Kur'an, peygamberimiz Hz.Muhammet'tir. Dilimizin kitabı Dede Korkut Destanları'dır.” (Bakiler, 2014, s. 330-331).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

19. yüzyılın sonlarına doğru Çarlık Rusya ve İran, Azerbaycan coğrafyası üzerinde hâkimiyet kurma çabasında olmuşlardır. Ancak İran'ın Rusya'ya nazaran bölgede etkinliğinin azalması Rusya'nın hâkimiyet alanını genişletmesine neden olmuştur. Rusya'nın bu tavırlarından rahatsız olan İran saldırıya geçmiş, fakat mağlup olmuştur. Bunun üzerine 1813 yılında Gülistan Antlaşması imzalanmış ve Kuzey Azerbaycan Rusların kontrolü altına girmiştir. Daha sonra 1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşmasıyla da Güney Azerbaycan İran'ın hâkimiyetine bırakılmıştır. Bu tarihten sonra Azerbaycan'ın ikiye bölünmesi ve günümüze kadar gelen süreçte bir daha birleşmemesi durumunu yaratmıştır.

Azerbaycan bağımsızlığını kazanmak için ilk mücadeleyi Mehmet Emin Resulzade ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde başlatmıştır. Bu mücadelenin kazanılması Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamıştır. Ancak 1. Dünya Savaşı'nda sömürgeci devletlerin hâkimiyet alanlarının arttırılması için yeni cephelerin açılması sonucu bu bağımsızlık evresi kısa sürmüştür. Böylece Azerbaycan SSCB'nin egemenliği altına girmiştir.

Milli kimliklerinin unutturulmaya, tarihlerinin silinmeye ve kültürlerinin yozlaştırılmaya çalışıldığı bir süreç yaşamışlardır. Mihail Gorbaçov'un SSCB'nin başına geçmesiyle birlikte glasnost (açıklık) ve perestrojka (yeniden yapılanma) siyasetini benimsemesi özgürlük hayali kuran halklar için bir umut olmuştur.

Çocukluk dönemlerinden beri Sovyet Rusya rejiminin baskılarına şahit olan Ebülfez Elçibey tarih, bilim ve kültür alanlarında edindiği bilgilerle kendini geliştirmiştir. Fikir dünyasının oluşmasında etkileri büyük olan öğretmenleri sayesinde Sovyet Rusya'nın ve yöneticilerinin kendilerine uyguladıkları politikaları eleştirmeye başlamıştır. Üniversite yıllarında bir

araya geldiği arkadaşları ve hocalarıyla yaptığı görüş alışverişlerinde bile tarihlerinin kendilerine yanlış tanıtıldığını söyleyebilecek bir cesarete sahiptir. Milli bilincinin oluşması ve bağımsızlık ile ilgili düşüncelerinin temellenmesi bu yıllara dayanmaktadır.

Akademisyenlik yıllarında öğrencilerine bu fikirleri aşlamaya çalışması rejimin dikkatini çekmiş ve KGB tarafından sorgulanmasına neden olmuştur. İnandığı davasından geri adım atmayan Elçibey bunların sonucunda hapse girmiş hatta taş ocaklarında ağır işlerde çalıştırılmak suretiyle cezalandırılmıştır. Bundan sonra fikirlerinden emin olan Elçibey Azerbaycan'ın azatlığı için mücadelesini siyaset alanına taşımıştır. Siyasetteki hedeflerini Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması, Kuzey Azerbaycan ile Güney Azerbaycan'ın birleşmesi ve demokrasinin gelmesi olarak belirlemiştir. Bunun için Azerbaycan Halk Cephesini kurmuş mücadelenin halk kitleleri tarafından sahiplenilmesini sağlamaya çalışmıştır.

Mücadelenin etkisinin en fazla olduğu dönemde Sovyet Rusya'nın 20 Ocak 1990 tarihinde "Kara Yanvar" adıyla bilinen saldırıyı gerçekleştirmesi, halkta infial yaratmıştır. Bu saldırı Azerbaycan özelinde diğer halklara bir mesaj niteliğindedir.

1991 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlık hareketleri yoğunlaşmıştır. Yapılan halkoylamasıyla Azerbaycan bağımsızlığını kazanmıştır. Daha sonra Dağlık Karabağ'da Rusya destekli Ermeni saldırıları artmaya başlamış ve 26 Şubat 1992'de Hocalı'da gerçekleştirilen katliam Mutallibov hükümetinin sonunu getirmiştir. Mutallibov'un yerine gelen Yakup Memmedov AHC ile koalisyon hükümeti kurmak istemiş, AHC bu teklifi taleplerinin karşılanmasıyla kabul edeceğini belirtmiştir. Devlet başkanlığı sistemi kaldırılacak ve Yüksek Sovyet yetkilerini Milli Meclise devredecektir.

Yapılan seçimler sonucunda oyların yaklaşık %60'ını alan Elçibey Cumhurbaşkanı olmuştur. Hızlı bir şekilde sosyal, siyasi, askeri, hukuki ve kültürel alanda reformlar yapmıştır. Dış politikada Türkçü bir anlayış sergilemiş, Türkiye'yi kendisine rol model olarak almıştır.

Sovyet Rusya'nın getirdiği ne kadar yapı ve sistem varsa hepsini kaldırmaya alışan Elçibey, öncelikle milli ordunun kurulması, liberal ekonomi anlayışının benimsenmesi, hukuki düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve demokrasinin yerleşmesi için adımlar atmaya çalışmıştır. Petrol konusunda ABD'li ve Avrupalı şirketlerin yatırımcı olmasını istemiştir.

20. yüzyılın sonlarında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan Türk Devletlerine karşı Türkiye kamuoyunda da bir ilgi duyulmaya başlamıştır. Azerbaycan Türklerinin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra dikkatleri üzerine çeken Elçibey'in, bağımsızlık öncesi ve bağımsızlığın kazanılmasından sonra izlediği siyasette Türkçülük anlayışıyla hareket etmesi kendisine ilgi duyulmasını sağlamıştır. Türkiye'ye ve Türk dünyasına olan sevgisi onun dış politikaya bakışındaki ana felsefeyi oluşturmuştur. Sovyet rejiminden ayrılıp bağımsızlığını ilan eden bir devletin, devlet başkanının Türklüğe ve Türk Birliği'ne ilişkin görüşlerini dillendirmesi ve bu yönde politikalar izlemesi dünya kamuoyunda alışlagelmiş bir durum olmayacaktır.

Kuzey Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması ile Rusya'yı, Dağlık Karabağ'daki izlemiş olduğu siyaset ile Ermenistan'ı, Güney Azerbaycan'daki yaklaşık 30 milyon Türk ile ilgili söylemleri de İran'ı rahatsız etmiştir. Türklük ve Türk birliği ile ilgili olan fikirleri Türkiye'de farklı siyasi anlayışa sahip çevreleri de rahatsız etmiş olabilir. Onun bu politik anlayışının yapılan planların hayata geçirilmesine zemin hazırladığı düşünülebilir. Bütün bunlar bir araya getirilip düşünüldüğünde Elçibey'in iktidarının sona ermesi ve onun iktidardan uzaklaştırılmasına sebep olan taşların da döşenmiş olabileceği değerlendirilebilir.

Elçibey'in iktidardayken izlediği politikalar yurtiçinde kendisine muhalif siyasi ve askeri unsurları, yurtdışında da Rusya ve İran'ı rahatsız etmiştir. Dağlık Karabağ'da kaybedilen yerlerin geri alınabilmesi için verilen mücadelenin en kritik aşamasında Albay Suret Hüseyinov'un birlikleri kaydırması Ermenilerin hızla ilerlemesine sebep olmuştur. Savunma Bakanı Rahim Gaziyev ve Albay Suret Hüseyinov gelişmeler karşısında görevden alınmış fakat Hüseyinov Elçibey'in sonunu hazırlamıştır.

Elçibey kısa süren iktidarı boyunca başarısız olması için yapılan her şeye karşın Azerbaycan'da sivil toplumun oluşturulması, idari, siyasi mali ve askeri alanda reformlar yapması, ticaretin geliştirilmesi, yeraltı ve yerüstü zenginliklerin ekonomiye kazandırılması için önemli çalışmalarda bulunmuştur.

Elçibey Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması, demokrasinin yerleşmesi sürecinde sahip olduğu imkânlar ve kabiliyetler çerçevesinde siyasi kariyerinin bitmesi uğruna büyük çaba göstermiştir. Uygulamaya koyduğu düşünceleri Azerbaycan üzerinde çıkarları olan herkesi rahatsız etmiştir. Yola çıktığı arkadaşlarının bile ihanetine uğramıştır. Ama inandığı yoldan sapmamaya çalışmıştır.

Kendisine fikir önderi olarak gördüğü başta Mehmed Emin Resulzade ve Mustafa Kemal Atatürk'ün çizgisinden ilerlemeye çalışmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsız, müreffeh ve muasır medeniyetler ile yarışan bir devlet olması için birçok sıkıntıya katlanan Atatürk gibi Elçibey de bu dikenli yollardan geçmiştir. Kendisine kimileri romantik, hayalperest, korkak demiş olsa da halkının bir iç savaş yaşamaması için kendi siyasi ikbalinden vazgeçmiştir.

Elçibey Türk milliyetçisiydi ancak mevcut konjonktürde Türklerin bir araya gelemeyeceğini, Turanın kurulmasının kolay olmadığını biliyordu. O her zaman Türk devletlerinin kendi sınırları içerisinde kimliklerini ve kültürlerini özgürce yaşamalarını istiyordu. Bu sebeple ülkesi için rol model olarak gördüğü Türkiye ile ilişkilerin çok iyi olmasını, bu birlikteliğin işbirliğine dönüşmesini, eğer ortam ve şartlar uygun olursa bu fikirlerin ancak o zaman gündeme gelebileceğini ifade ediyordu. Bu yüzden İsmail Gaspralı'nın dediği gibi "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" düşüncesiyle hareket ediyor, daha çok Türk Milliyetçiliği fikrini taşıyordu.

Elçibey, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması kadar demokrasinin yerleşmesi için de mücadele etmiştir. Bunun için de siyasetten çok toplumun demokrasiyi benimsemesi gerektiğini söylemiştir. "Toplumda anti demokratik eğilimlere sahip kişiler bulunabilir fakat demokratik bir toplum olduğunda darbe yanlısı kimselerin buna cesaret edemeyeceğini" ([http-11](http://11)) ifade etmiştir Elçibey'in bu

mücadelesi toplumun geneli tarafından benimsenmiş olsaydı Elçibey'in iktidarının bu şekilde sonlanmayacağı düşünülebilir.

22 Ağustos 2020 tarihinde BBC Türkçe'de yayımlanan yazıda onun hakkında duruşu ciddi olsa da nahif bir insan olduğu, davasında ısrarlı bir milliyetçi olduğunu ama bir siyasetçi olmadığını (http-18) söylemişlerse de Elçibey'in siyaset ve devlet adamı olarak neler yaptıklarını bilenler bu şekilde düşünmeyecektir.

5.2 Öneriler

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun onuncu yılında Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin o günkü şartlarda iyi ilişkiler içinde olduğunu ancak ileriki dönemlerde şartların değişebileceğini (Bay vd. , 2017, s. 57) şu sözlerle ifade etmiştir:

“Bugün Sovyetler Birliği, dostumuzdur; komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bu günden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir... Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır. Manevi köprüleri sağlam tutarak. Dil bir köprüdür... İnanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür... Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların (Dış Türklerin) bize yaklaşmasını beklemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli...” (http-19).

Türk milliyetçiliği fikrinin Türk dünyasında tam anlamıyla yerleştiğini söylemek zor görünmektedir. Daha önceleri Sovyet Rusya ile olan siyasi ve ekonomik ilişkiler, bunun yanında Türkiye'deki siyasi ortamın da buna hazır olmaması, Türk dünyasındaki soydaşlarımızla bir bağın kurulmasına engel teşkil etmiştir.

Türk dünyasında iş başına gelmiş iktidarların ideolojik yaklaşımlarının veya ilgi alanlarının farklı olması nedeniyle, Türk birliğinin bir devlet politikası haline getirilemediği düşünülebilir. Bunun yanında kamuoyu oluşturma

gücüne sahip olan medyanın da milli bir anlayışla hareket etmemesi, halklar arasında bağ kurulmasını engelleyen bir başka neden olarak görülebilir.

Batı Trakya davasında Sadık Ahmet, Kıbrıs Türklüğü davasında Rauf Denktaş, Doğu Türkistan davasında İsa Yusuf Alptekin, Kırım davasında Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu gibi Türk aydınlarının Türklük için mücadeleleri Ebülfez Elçibey’de vücut bulmuş, Türk dünyası için birleştirici bir portre olmuştur.

Türkiye’yi bir rol model olarak gören Elçibey, Azerbaycan Cumhuriyeti’nin devlet yapılanmasında siyasi, sosyal, iktisadi, askeri ve hukuki reformları da Türkiye örneğine göre yapmaya çalışmıştır.

Elçibey’in gerek AHC lideri olarak ve gerekse Cumhurbaşkanlığı döneminde bir yıl gibi kısa sürede yapmış olduğu faaliyetler, Türk devletleri arasında bir siyasi bağ oluşturmaya da halklar arasında bir sevgi bağının ve milli bağın kurulmasına katkıda bulunmuştur. Elçibey’in bu siyasi anlayışının bütün Türk devletlerinde olması Türk milliyetçiliği fikriyatına sahip herkesin arzulanabileceği bir idealdir. Elçibey bu anlamda Türk birliğinin şimdi olmasa bile bundan sonraki yıllarda kurulabileceği fikrinin yerleşmesine zemin hazırlamıştır.

Türk birliğinin kurulabilmesi için Elçibey ve onun gibi düşünen devlet başkanlarının Türk devletlerinin başında olması izlenecek politikaların da bu yönde belirlenmesi ve hayata geçirilmesi gerektiği düşünülebilir. Bunun için öncelikli olarak kültür birliğinin inşa edilmesi, daha sonra iktisadi ilişkilerin geliştirilmesi ve eğitim kültür politikalarının bu alanda oluşturulması, basın yayınının bu anlayışla hareket etmesiyle halkların zihinlerde ve gönüllerde birleşmesine vesile olunabilecektir.

Belirlenen problemde elde edilen bulgular belli bir sistematik dâhilinde ilgisine ve kronolojik sıralamaya göre açıklanmaya çalışılmıştır. Ulaşılan sonuçlar ortaya konulmuştur. Bilime katkı sağlaması ve bu alanda yeni çalışmaların yapılması için bakış açısı kazandırması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2013). Misyoner-şarkiyatçı Nikolay İvanoviç İl'minskiy'in Çarlık Rusyası'nın hristiyanlaştırma ve ruslaştırma politikalarındaki yeri. *Yeni Türkiye*, 55, 1464-1477.
- Ağar, A. (2017). *Azerbaycan'da bağımsızlık mücadelesi ve Elçibey dönemi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyol, T. (1990). *Azerbaycan Sovyetler ve ötesi*. İstanbul: Burak Yayınevi.
- Akyol, T. (2009). İşte Lider!. Y. B. Bakiler (Editör). *Elçibey içinde* (s. 15-40). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Alan, F. M. (1997). *Ebülfez Ali Elçibey dönemi Azerbaycan-Türkiye ilişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Avşar, Z., Solak F., Yorulmaz, A., Yorulmaz, F. (1994). *Yeni bir yüzyılın eşğinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Aydın, Y. (2018). Bütövleşme, milletleşme, devletleşme ekseninde Elçibey'in Türk dili ve edebiyatına ilişkin görüşleri. S. Y. Gömeç, T. Yürekli, M. M. Çelikleş ve V.G. Manga (Editörler), *Azerbaycan Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılında er kişi Ebulfez Elçibey'e armağan içinde* (s. 499-531). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Bahar, H. (2018). Bu dünyadan bir Elçibey geçti: Elçibey'in ülkesi Azerbaycan. S. Y. Gömeç, T. Yürekli, M. M. Çelikleş ve V.G. Manga (Editörler), *Azerbaycan Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılında er kişi Ebulfez Elçibey'e armağan içinde* (s. 181-207). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Bakacak, Y. S. (2019). *Süleyman Demirel döneminde (1991-2000) Türkiye-Türk Cumhuriyetleri siyasi ilişkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakiler, Y. (2009). Fatih Kısaparmak ile Elçibey sohbeti. Y. B. Bakiler (Editör). *Elçibey içinde* (s. 148-158). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Bakiler, Y. (2009). Elçibey'in vasiyeti. Y. B. Bakiler (Editör). *Elçibey içinde* (s. 326-333). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Bakiler, Y. (2014). *Azerbaycan yüreğimde bir şahdamardır*. (18. Baskı). İstanbul: Yakın Plan Yayınları.
- Bay, E., Alimbekov, A., Mete, M., Cücük, E., Yokuş, E. (2017). "Türk dünyası birliği" algısı, *Akademik Bakış*, 11 (21), 55-85.
- Bilgin, T. (2016). *Bir Türk beyi Ebulfez Elçibey*. (1. Baskı). İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

- Brzezinski, Z. (1997). *Büyük satranç tahtası*. (Çev: Y. Türedi). İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Cafersoy, N. (2001). *Elçibey dönemi Azerbaycan dış politikası*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Cornell, S.E., Karaveli, H. and Ajeganov, V. (2016). Azerbaijan's formula: Secular governance and civic nationhood. *Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program*, 7-110.
- Çimen, D. (2018). Aramızdan ayrılışının 18. Yılı adına Ebülfez Elçibey anısına kızı Çilenay Aliyeva ve damadı Agil Semedbeyli ile söyleşi. S. Y. Gömeç, T. Yürekli, M. M. Çeliksaş ve V.G. Manga (Editörler), *Azerbaycan Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılında er kişi Ebülfez Elçibey'e armağan* içinde (s. 89-113). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Çobanoğlu, Z. (2019). *Azerbaycan ve Türkiye gazeteleri ışığında Ebülfez Elçibey (1991-1997) dönemi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dalkılıç, İ. (2015). *Azerbaycan'ın bağımsızlık süreci ve Türkiye-Azerbaycan ilişkileri (1991-2000)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Ekici, Y. (2017). Azerbaycan ve Ermenistan arasında bitmeyen Dağlık Karabağ sorunu. *Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 62-77.
- Elçibey, E. (1993). *Ebülfez Elçibey azadlık ve demokrasi*. Açıkgöz, H. İstanbul: Veli Yayınları.
- Elçibey, E. (1997a). *Tolunoğulları Devleti:868-905*. Gezenferoğlu, F. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Elçibey, E. (1997b). *Bütöv Azerbaycan yolunda*. Ankara: Ecdad Yayınları.
- Elçibey, E. (2013). Ebülfez Elçibey'in yaklaşımıyla Azerbaycan ilminin tarihi. (Çev: Muhammet Kemalolu), *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 298-317.
- Elma, F. (2015). Azerbaycan'da Sovyet sonrası bağımsızlık süreci: Demokrasiye geçiş ve devlet inşasının ilk yılları (1988-1993). *Yeni Türkiye*, 75, 190-201.
- Ergun, A. (2010). Azerbaycan'da bir ulusal kimlik meselesi olarak alfabe değişiklikleri, *Bilig*, (54), 139-160.
- Gezenferoğlu, F. (1995). *Ebülfez Elçibey tarihten geleceğe*. İstanbul: Prestij Matbaacılık.
- Gömeç, S. (1999). *Türk Cumhuriyetleri ve toplulukları tarihi*. (1. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Göl, H. (2016). Geçmişten günümüze Azerbaycan. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1), 153-170
- Güler, U. (2006). *Elçibey*. İstanbul : Ötüken Neşriyat A.Ş.

- Güzel, M. (2009). *Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde uyum (siyasi, enerji, ekonomik ve kültürel boyutu)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Halilova, H. (2009). *Bey Ebulfez Elçibey kitabı*. (1. Baskı). Ankara: Binyıl Yayınevi.
- Halilova, H. (2017). *Ebulfez Elçibey ile bağımsızlığa giden yol*. (3. Baskı). İstanbul: Töre Devlet Yayınevi.
- Hasanov, A.M. (2016). *Güney Kafkasya, Hazar-Karadeniz havzaları ve Azerbaycan'ın jeopolitiği*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kabaklı, A. (2009). Turan Yazgan'la mülakat Elçibey hakkında. Y. B. Bakiler (Editör). *Elçibey* içinde (s. 101-105). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kahramanlı, N. (2004). Azerbaycan basını. B. Ersanlı ve H. Mehmedov (Editörler), *Sözün, sazın, ateşin ülkesi Azerbaycan* içinde (s. 51-59). İstanbul: Da Yayıncılık.
- Kemaloğlu M. ve Kemaloğlu Ş. (2007). *Elçibey'in düşünceleri ve kanun devleti*. (1. Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Khudayi, A. (2020). *Azerbaycan tarihinde Ebulfez Elçibey'in yeri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mikail, E. H. (2008). *Türk birliği projesi*. (1.Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mikail, E. H. ve Tazegül, A. (2012). *Türkiye ile Azerbaycan siyasi ve ekonomik ilişkileri (1990-2005)*. (1. Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mövsümlü, C. (2021). *19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başlarında Azerbaycan'da milli fikriyatın gelişimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mutlu, N. (2013). *Ebulfez Elçibey'in hayatı, siyasi faaliyetleri, düşünceleri ve fikriyatı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Neciyev, E. (2011). Azerbaycan'ın sovyetleştirilmesi sürecinde Karabağ problemi. *Ermeni Araştırmaları*. (39), 163-185.
- Nerimanoğlu, K. V. (1992). *Azerbaycan Türklerinin azadlığı elçisi Ebulfez Eli Elçibey*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Nerimanoğlu, K. V. (2002). Azerbaycan Türklerinin istiklal mücadelesi önderi Ebulfez Elçibey. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler), *Türkler Cilt 19* içinde (s. 157-161). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Nesibli, N. (2001). Azerbaycan'ın milli kimlik sorunu. *Avrasya Dosyası Üç Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırma Dergisi*, 7 (1), 132-160.
- Nusretoğlu, T. ve Alizade, O. (2022). İran'ın Azerbaycan siyaseti; Karabağ savaşları örneğinde. *Cihannüma Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (1) 1, 127-149.

- Oğan, S. (1992). *Türk ortak pazarı ülkeleri 1: Azerbaycan ekonomisi*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Ölçekçi, H. (2018). Azerbaycan milli müstakilliğinin mimarları Resulzade, Elçibey ve basın. S. Y. Gömeç, T. Yürekli, M. M. Çelikaş ve V.G. Manga (Editörler), *Azerbaycan Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılında er kişi Ebulfez Elçibey'e armağan içinde* (s. 161-181). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Öraz, Beşikçi S. (2016). Bağımsızlık sonrası dönemde Azerbaycan dış politikasındaki stratejik değişimler ve yönelimler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 16 (2), 237-252.
- Özarslan, B.B. (2014). Soykırım suçunun önlenmesi ve cezalandırılması sözleşmesi açısından Hocalı katliamı. *Hacettepe HFD*, (4) 1, 187-214
- Özdemir, B. (2012). *Tarihçi ve aydın kimliği ile Ebulfez Elçibey*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Samedbeyli, A. (2019). *Direniften bağımsızlığa Elçibey*. (3. Baskı). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Samedbeyli, Ç. (2021). *Ebulfez Elçibey ve aile hayatı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Samedbeyli, Ç. (2022). *Ebulfez Elçibey hayatı ve siyasi mücadelesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sapmaz, A. (2022). İran'ın Azerbaycan'a yönelik dış politikası: İkinci Karabağ savaşının belirleyiciliği, *SDE Akademi Dergisi*, (2) 4, 12-43
- Sariahmetoğlu, N. (2011). *Karabağ*. (1. Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Sariahmetoğlu, N. ve Yeşilot, O. (2017). Azerbaycan Cumhuriyeti. A. Kara ve F. Solak (Editörler), *Bağımsızlıklarının 25. Yılında Türk Cumhuriyetleri içinde* (s. 7-73). İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları.
- Sert, Ö. F. (2020). Ebulfez Elçibey'in millî azatlık hareketindeki rolü ve demokrasi anlayışı. *Millî Mecmua Dergisi*, (13), 172-187.
- şimşir, B. (2011). *Azerbaycan*. (1. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- şimşir, S. (2013). *Azerbaycan'ın istiklal mücadelesi*. (3. Baskı). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tahirzade, A. (2001). *Prezident Elçibey*. Bakı: Yeni Müsavat Gazetesi Yayını.
- Tahirzade, A. (2004). En büyük başarımız: yeni program ve ders kitapları. B. Ersanlı ve H. Mehmedov (Editörler), *Sözün, sazın, ateşin ülkesi Azerbaycan içinde* (s. 61-69). İstanbul: Da Yayıncılık.
- Tahirzade, A. (2017). Dr. Ebulfez Elçibey (1938-2000). N. Nesibli (Editör), *Azerbaycan Türklerinin önderleri içinde* (s. 479-507). Ankara: Altınordu Yayınları.

- Tahirzade A. ve Samedbeyli A. (2019). *Azatl k elçisi Elçibey*. (1. Baskı). İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Telman, N. (2022). İran'ın Azerbaycan siyaseti; Karabağ savaşları  rneğinde. *Cihannüma Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, (1) 1, 127-149
- Türker,  . (2018). Elçibey'in düşünce ve eylemlerinde M. Kemal Atatürk etkisi. S. Y. Gömeç, T. Yürekli, M. M. Çeliktaş ve V.G. Manga (Editörler), *Azerbaycan Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılında er kişi Ebulfez Elçibey'e armağan içinde* (s. 383-396). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Uzer, U. (2017). Bölgesel güvenlik bağlamında Dağlık Karabağ sorununun dünya siyasetindeki yeri. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Enstitüsü*, (2) 1, 70-76
- Veliyev, C. (2020). *Azerbaycan-Türkiye stratejik ortaklığı*. İstanbul: Ötüken Neşiyat.
- Yeniçeri,  . (2010). Bir Ebulfez Elçibey vardı!. *Türk Yurdu Dergisi*. (274). 7-11.
- Yeşilot, O. (2010). *Ateş emberinde Azerbaycan*. (1. Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Yılmaz, R. (2012). *Azerbaycan dış politiği ve Türkiye*. ankırı: Evrenos Tar. Mat. Rekl. Dağ. İnş. Tic.
- Yiğit, Türker P. (2018). Türklüğe ve bağımsızlığa adanmış bir  m r: Ebulfez Elçibey (1938-2000). S. Y. Gömeç, T. Yürekli, M. M. Çeliktaş ve V.G. Manga (Editörler), *Azerbaycan Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılında er kişi Ebulfez Elçibey'e armağan içinde* (s. 13-35). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yoska, E. (2020). Ebulfez Elçibey'in Azerbaycan  zelinde Türk dünyası meselelerine bakışı. *Journal of Universal History Studies*, 216-237.

http-1:

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-cumhuriyetinin-kurucusu-mehmet-emin-resulzade-562104.html>

(Erişim Tarihi: 03.01.2023)

http-2:

https://www.academia.edu/35443878/prof_dr_fahir_armaoglu_20_yzyl_siyasi_tarihi_1_pdf

(Erişim Tarihi: 05.04.2022)

http-3:

<https://tarihteniz.wordpress.com/2019/02/24/azerbaycani-milli-bagimsizliga-ve-kimlige-kavusturan-mucadeleci-bir-lider-ebulfez-ali-elcibey1938-2000/>

(Erişim Tarihi: 30.12.2022)

http-4:

<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/iyi-ki-dogdun-ataturkun-askeri-ataturkun-askeri-turk-dunyasinin-bilge-sahsiyeti-elcibey-dogumunun-84-yilinda-aniliyor-azerbaycanin-ikinci-cumhurbaskani-ebulfez-elcibey-kimdir-555858h.htm>

(Erişim Tarihi: 30.12.2022)

http-5:

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/insanlik-tarihinin-kara-lekesi-hocali-katliami/2157715>

(Erişim Tarihi: 30.12.2022)

http-6:

<https://www.haberturk.com/ebulfez-elcibey-olumunun-19-yil-donumunde-aniliyor-ebulfez-elcibey-kimdir-2515438>

(Erişim Tarihi: 30.12.2022)

http-7:

<https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/guney-kafkasya-iran-pakistan-arastirmalari-merkezi/bakude-kanla-yazilan-tarih-20-ocak-1990>

(Erişim Tarihi: 30.12.2022)

http-8:

<https://www.youtube.com/watch?v=9H7xj6UU1xs&t=2147s>

(Erişim Tarihi: 30.12.2022)

http-9:

<https://www.bayburtpostasi.com.tr/insanlar/21-yil-sonra-minnetle-anilan-bir-lider-h7795.html>

(Erişim Tarihi: 30.12.2022)

http-10:

<https://islamansiklopedisi.org.tr/azerbaycan#1>

(Erişim Tarihi: 15.10.2022)

http-11:

<https://www.youtube.com/watch?v=yFkHXsNxUQ4&t=1795s>

(Erişim Tarihi: 30.12.2022)

http-12:

http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/EX9776IW4TzwONQ_x2B_W2aE7Q_x3D_x3D

(Erişim Tarihi: 30.12.2022)

http-13:

<https://www.trthaber.com/haber/dunya/ebulfez-elcibey-vefatinin-16-yilinda-anildi-267498.html>

(Erişim Tarihi: 30.12.2022)

http-14:

<https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari-ahmet-necdet-sezer/1720/4288/ebulfez-elcibeyin-vefati-hk>

(Erişim Tarihi: 10.10.2022)

http-15:

<https://ocakmedya.com/wp-content/uploads/2020/08/Ebulfez-Elcibey.jpg>

(Erişim Tarihi: 30.12.2022)

http-16:

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/daga-cikar-savasirim-39124953>

(Erişim Tarihi: 10.10.2022)

http-17:

<https://www.abdulvahapkara.com/ii-milletlerarasi-cagdas-turk-alfabeleri-sempozyumu/>

(Erişim Tarihi: 30.12.2022)

http-18:

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53873112>

(Erişim Tarihi: 30.12.2022)

http-19:

<https://turan.org/ataturkten/>

(Erişim Tarihi: 04.02.2023)

